Revue sociálnych služieb
Revue of Social Services

ISSN 2729-9120
(online)

2023
Ročník 3
Číslo 2

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

Redakčná rada časopisu

Predsedníčka redakčnej rady: prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD., FSV UCM v Trnave

Zástupcovia/zástupkyne:
prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA, PU v Prešove
doc. PhDr. Mgr. Oľga Bočáková, PhD., univ. prof., FSV UCM v Trnave

Členovia redakčnej rady:
prof. PhDr. Anna Bérešová, PhD., UPJŠ Košice, SR
doc. PhDr. Peter Brnula, PhD., UJEP Ústí, ČR
Dr. Hab. Ursula Anna Domżał, prof. nadzw., UNS, Łodź, Poľsko
PhDr. Michal Imrovič, PhD., univ. doc., FSV UCM v Trnave, SR
prof. PhDr. Peter Jusko, PhD., UCM BB, SR
PhDr. Pavla Kodymová, PhD., UK Praha, ČR
Dr.inż. Zygmunt Mietlewski, prof. WSSE, WSSE Gdańsk, Poľsko
doc, PhDr. Jaroslav Mihálik, PhD., FSV UCM v Trnave, SR
doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD., KU v Ružomberku, SR
prof. Vladimir Pavlovič Šalajev, dr. fil. nauk, Joškar-Ola, Rusko
Mgr. Zuzana Truhlářová, PhD., UHK Hradec Králové, ČR
doc. PhDr. Martina Žáková, PhD., TU v Trnave, SR
prof. PhDr. Eva Žiaková, CSc., UPJŠ Košice, SR
prof. PhDr. Ladislav Vaska, PhD., UCM BB, SR
PhDr. Zuzana Mičková, PhD., FF UCM v Trnave, SR
Mgr. Jana Koišová, PhD., FZV UCM v Trnave, SR
prof. PhDr. Martina Mojtová, PhD., FSVaZ UKF Nitra, SR

Technická redaktorka: Mgr. Michaela Vaceková, PhD.

Periodicita: 2 x ročne

ISSN 2729-9120 (online)

OBSAH

Editoriál.....4

Vedecké príspevky

LEVICKÁ Jana, ORLIKOVÁ Monika, MIČKOVÁ Zuzana
KĽÚČOVÉ TÉMY V PREGRADUÁLNEJ PRÍPRAVE SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV / KEY TOPICS IN THE UNDERGRADUATE TRAINING OF SOCIAL WORKERS.....6

BASTA Veronika
VPLYV ZNEČISTENÉHO OVZDUŠIA NA ĽUDSKÉ ZDRAVIE S DÔRAZOM NA CITLIVÉ SKUPINY / IMPACT OF AIR POLLUTION ON HUMAN HEALTH WITH EMPHASIS ON SENSITIVE GROUPS.....20

MIŠINOVÁ Denisa
PROBLEMATIKA PŘELIDNĚNÍ – MYSTIFIKACE ANEBO NEVYHNUTELNÁ BUDOUCNOST? / THE ISSUE OF OVERPOPULATION – MYSTIFICATION OR AN INEVITABLE FUTURE?.....28

ORLIKOVÁ Monika
ŠPORT A ŽIVOTNÉ PROSTREDIE / SPORTS AND THE ENVIRONMENT.....36

VACEKOVÁ Michaela, RICHVALSKÝ León, STRCULOVÁ Zuzana
BÝVANIE AKO SOCIÁLNY DETERMINANT ZDRAVIA A BLAHOBYTU MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT / HOUSING AS A SOCIAL DETERMINANT OF HEALTH AND WELL-BEING MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES.....50

URBANOVÁ Klaudia, LEVICKÁ Jana
ŽIVOTNÉ CIELE MLADÝCH RÓMOV A RÓMOK / LIFE GOALS OF YOUNG ROMA MEN AND ROMA WOMEN.....61

KURTANSKÁ Petra, LEVICKÁ Jana
NÁZORY VEREJNOSTI NA STRIEDAVÚ STAROSTLIVOSŤ / PUBLIC OPINIONS ON ALTERNATIVE PERSONAL CARE.....72

Editoriál

Vážené čitateľky,
Vážení čitatelia,

tradične koncom roka vychádza nové číslo nášho časopisu *Revue sociálnych služieb,* do ktorého sme zaradili celkovo sedem príspevkov, ktoré sú zamerané na rozdielne problémy súčasnej spoločnosti.

Prvým z nich je štúdia ***Kľúčové témy v pregraduálnej príprave sociálnych pracovníkov,*** ktorú pripravili prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD., PaedDr. Monika Orliková, PhD. a PhDr. Zuzana Mičková, PhD. Autorky svojim príspevkom reagujú na potrebu inovovať pregraduálnu prípravu v odbore sociálna práca tak, aby viacej zodpovedala zmenám, ktoré sa v tejto oblasti udiali v posledných dvoch dekádach.

Ing. Veronika Basta z Ministerstva životného prostredia SR do tohto čísla prispela príspevkom ***Vplyv znečisteného prostredia na ľudské zdravie s dôrazom na citlivé skupiny.*** Pani inžinierka s týmto príspevkom vystúpila v novembri na konferencii **Životné prostredie ako výzva pre spoluprácu,** keďže príspevok vyvolal živú diskusiu účastníkov konferencie, rozhodli sme sa ho zaradiť do tohto čísla, aby bol dostupný širšej čitateľskej verejnosti.

Na spomínanej konferencii zaznel aj príspevok, ktorý predniesla Mgr. Denisa Mišinová, DiS. a v ktorom riešila rozšírené tvrdenie o tom, že ľudská populácia sa neudržateľne zväčšuje. Práve pre veľkú aktuálnosť tejto témy, sme sa rozhodli o zaradenie jej konferenčného príspevku do 2. čísla roku 2023. Názov jej príspevku je: ***Problematika přelidnění – mystifikace anebo nevyhnutelná budoucnost?***

PaedDr. Monika Orliková, PhD. je autorkou príspevku ***Šport a životné prostredie,*** v ktorom čitateľom predstavuje „odvrátenú tvár športu“, ktorý takisto patrí medzi faktory negatívne pôsobiace na životné prostredie. PaedDr. Monika Orliková, PhD. tak otvára diskusiu k chápaniu športu v holistickej perspektíve, kde do tohto segmentu patria okrem samotných športovcov a ich trénerov všetky manažérske aktivity spojené s prípravou veľkých športových akcií, výroby športových pomôcok.

Autormi ďalšieho príspevku, ktorý na konferencii zaznel, sú Mgr. Michaela Vaceková, PhD., PhDr. León Richvalský, PhD. a Mgr. et Mgr. Zuzana Strculová. V príspevku s názvom ***Bývanie ako sociálny determinant zdravia a blahobytu marginalizovaných rómskych komunít*** autori poukazujú na alarmujúci problém preľudnených rómskych obydlí s nevyhovujúcimi životnými podmienkami, čo má negatívny dopad na zdravie komunity. Autori poukazujú na potrebu komplexného a dlhodobého riešenia problematiky a predstavujú možnosti riešenia.

Ostatné dva príspevky sú spracované na podklade záverečných/bakalárskych prác. Zaradením týchto dvoch prác do časopisu chceme motivovať študentky a študentov, ktorí tiež patria medzi našich čitateľov k väčšiemu záujmu o výskum v oblasti sociálnej práce. Sme presvedčení, že aj študentské práce môžu prinášať nové témy, riešiť zaujímavé problémy, pripadne informovať o zaujímavých vedeckých zisteniach.

Prvým z nich má názov ***Životné ciele mladých Rómov a Rómok,*** autorkami štúdie sú Bc. Klaudia Urbanová a prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. Táto štúdia reaguje na pretrvávajúce tvrdenie, že mladí Rómovia vedú záhaľčivý spôsob života preto, lebo nie sú schopní vytvárať si žiadne životné plány, či ciele. Podkladom pre štúdiu bol kvalitatívny výskum, v ktorom sme preukázali, že naši informanti majú životné ciele podobné cieľom mladých ľudí z majoritnej časti spoločnosti.

Posledný príspevok, ktorý sme do tohto čísla zaradili nesie názov ***Názory verejnosti na striedavú starostlivosť,*** autorkami štúdie sú Bc. Petra Kurtanská a prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. V štúdii sú spracované výsledky z kvantitatívneho výskumu, cieľom ktorého bolo zmapovať, čo si verejnosť myslí o striedavej starostlivosti. K zisteniam, ku ktorým sme dospeli patrí aj fakt, že slovenská verejnosť ešte stále nie je dostatočne pripravená akceptovať moderné formy usporiadania vzťahov rodičov a detí po rozvode.

Jana Levická,
editorka

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

KĽÚČOVÉ TÉMY V PREGRADUÁLNEJ PRÍPRAVE SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

KEY TOPICS IN THE UNDERGRADUATE TRAINING OF SOCIAL WORKERS

Jana LEVICKÁ, Monika ORLIKOVÁ, Zuzana MIČKOVÁ

Abstrakt
Z hľadiska zdravého, rovnomerného vývinu dieťaťa má mimoriadny význam prostredie, ktoré dieťa obklopuje. Predovšetkým v mladšom veku je pre dieťa dôležité najmä stabilné emocionálne a sociálne prostredie. Ide o tie súčasti širšieho prostredia, ktoré sú ovplyvňované predovšetkým sociálno-ekonomickou situáciou rodičov a ďalších vzťahových osôb. Príspevok je teoreticky ukotvený v teóriách sociálnej ochrany v kontexte pregradálnej prípravy pre oblasť sociálnej práce. Cieľom príspevku je priniesť odpoveď na otázku: Ktoré témy pokladajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci za kľúčové v pregraduálnej príprave pre oblasť sociálnej práce?
Súčasťou štúdie sú vlastné zistenia, ktoré boli získané v rámci kvalitatívneho výskumu, v ktorom hlavnou výskumnou metódou bola focus group. Výskumný súbor tvorilo 42 participantov, 34 žien a 8 mužov. Identifikovali sme štyri nosné metakategórie, konkrétne poznatky o sociálnej práci, poznatky o klientele, poznatky o užšom prostredí a poznatky o širšom prostredí, ktoré by mali byť obsahom každej pregraduálnej prípravy v oblasti sociálnej práce. Participanti deklarovali potrebu silnejšieho medzipredmetového prepojenia.

Kľúčové slová: *SOCIÁLNA PRÁCA. FOCUS GROUP. PREGRADUÁLNA PRÍPRAVA. SOCIÁLNA OCHRANA. SOCIÁLNOPRÁVNA OCHRANA DETÍ.*

Abstract
From the point of view of the healthy, even development of the child, the environment that surrounds the child is of particular importance. Especially at a younger age, a stable emotional and social environment is especially important for a child. These are the parts of the wider environment that are primarily influenced by the socio-economic situation of parents and other related persons. The contribution is theoretically anchored in theories of social protection in the context of pre-graduation training for the field of social work. The aim of the contribution is to provide an answer to the question: Which topics do social workers consider to be key in undergraduate training in the field of social work? Part of the study are own findings that were obtained as part of qualitative research, in which the main research method was a focus group. The research group consisted of 42 participants, 34 women and 8 men. We have identified four supporting metacategories, namely knowledge about social work, knowledge about the clientele, knowledge about the narrow environment and knowledge about the wider environment, which should be the content of every undergraduate training in the field of social work. The participants declared the need for a stronger interdisciplinary connection.

Keywords: *SOCIAL WORK. FOCUS GROUP. UNDERGRADUATE TRAINING. SOCIAL PROTECTION. SOCIAL PROTECTION OF CHILDREN.*

ÚVOD

Vzdelávanie v sociálnej práci na vysokoškolskej úrovni sa začalo formovať koncom 19. storočia. Za toto obdobie prešlo viacerými zmenami, ktoré reagovali na zmeny v spoločnosti. Diskurz v tejto oblasti pretrváva naprieč celým tým obdobím

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

sa točí okolo dilemy známej ako polyvalencia verzus špecializácia (Novotná, Schimmerlingová, 1992, Matoušek a kol., 2001, Tokárová a kol. 2002). Zástancovia tzv. polyvalentného prístupu k budovaniu študijných programov pre odbor sociálnej práce argumentujú tým, že študijný program tzv. všeobecnej sociálnej práce Sú pripravené pracovať s rôznorodou klientelou a riešiť široké spektrum sociálnych problémov. Všeobecne orientované sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci sú pripravení pomáhať rodinám, jednotlivcom, komunitám, s ktorými spolu riešia tak závažné sociálnej problémy ako sú chudoba, domáce násilie, nezamestnanosť, závislosti a pod.

Školy, ktoré presadzujú špecializované študijné programy tvrdia, že sociálna pracovníčka/sociálny pracovník, ktorý je absolventom špecializovaného študijného programu, má hlbší prehľad o riešených problémových situáciách, v dôsledku čoho môže prejaviť svojim klientom hlbšie porozumenie. Hlbšie porozumenie mu umožňuje hľadať inovatívne riešenia. Špecializované študijné programy pripravujú svojich absolventov na dynamické zmeny v spoločnosti a teda aj v profesii.

Oproti tomu odporcovia špecializácie vo vzdelávaní tvrdia, že existuje pomerne veľké riziko, že špecializácia bude natoľko úzko zameraná, že v prípade, ak bude mať záujem o zmenu v rámci profesie, nebude mať pre túto zmenu dostatok vedomostí, zručností a kompetencií. Navyše, „špecializovaní sociálni pracovníci a pracovníčky sú viazaní na užšiu ponuku pracovných príležitostí. Medzi ďalšími negatívami špecializovaných študijných programov uvádza aj zvýšená náročnosť na celoživotné vzdelávanie a zvýšení riziko syndrómu vyhorenia. Zvýšené riziko syndrómu vyhorenia je zapríčinené o.i. aj tým, že sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci nepretržite riešia tie isté problémy.

Obnovená pregraduálna príprava v SR po roku 1990 sa začala orientovať na všeobecnú sociálnu prácu a tento trend v nej doteraz prevažuje. Jednotlivé študijné programy ponúkané v rámci pregraduálnej prípravy boli koncipované na základe zahraničnej praxe, bez hlbšieho prepojenia na domácu prax (Levická, 2015, 2017).

1 METODOLÓGIA

Štúdia je výstupom širšie koncipovaného výskumu, cieľom ktorého je nájsť odpoveď na otázku: *Ktoré témy pokladajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci za kľúčové v pregraduálnej príprave pre oblasť sociálnej práce?*[1]

Zistenia, ktoré v príspevku prezentujeme sme získali v rámci kvalitatívne orientovaného výskumu, konkrétne za použitia metódy *focus group*[2]. Focus group je v podstate moderovanou skupinovou diskusiou (Morgan, 1988). V odbornej literatúre sa stretneme s ekvivalentmi tohto názvu. Morgan (1988) okrem termínu focus group používa na pomenovanie tejto metódy tiež označenie skupinové interview. Hendl (1997) píše o organizovanej skupinovej diskusii. V súčasnosti sa však medzi týmito formami výskumnej práce so skupinou rozlišuje, keďže

[1] Táto otázka je riešená v rámci výskumu zameraného na identifikáciu aktuálnych potrieb pregraduálnej prípravy sociálnych pracovníkov a pracovníčok v súvislosti s výkonom sociálnoprávnej ochrany.

[2] V pôvodných prácach bol použitý termín focus group, teda fokusová skupina. V slovenskom aj českom prostredí sa ustálila forma focus groups, teda fokusové skupiny, čo odráža fakt, že výskumníci často pracujú s viacerými skupinami. Ak však píšeme všeobecne o focus group ako výskumnej metóde, potom sa nám ako vhodnejšia javí práve forma focus group.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

v samotnom formálnou usporiadaní a v procese výskumu existujú určité nuansy, v dôsledku ktorých sme oprávnení pochybovať o tom, že ide o jednu metódu. Niektoré odlišnosti je možné identifikovať už pri formulácii cieľa a dôvodu použitia zvolenej metódy. Pri použití focus group sa ako hlavný dôvod výskumu uvádza vytvorenie aplikovaných poznatkov (Morgan, 1988, Rubin, Babbie, 2010, Šeďová, Švaříček, 2014). Krysik a Finn (2010) uvádzajú, že focus group sa využíva hlavne k rozvoju vedomostí, ktoré budú využité v praxi sociálnej práce. S týmto cieľom sme sa stotožnili aj my v našom výskume, ***cieľom ktorého je zistiť, ktoré témy pokladajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci za kľúčové pre oblasť sociálnoprávnej ochrany detí.*** S významovo blízkym chápaním samotného výskumu v sociálnej práci sa stretneme aj u autorskej dvojice Rubin, Babbie (2010), podľa ktorých má výskum priniesť vedecky podložené odpovede využiteľné na skvalitnenie sociálnej práce, sociálnych služieb, politík programov, alebo pri riešení konkrétnych sociálnych problémov.

Metóda focus group má dve základné varianty, ktoré sa líšia v počte účastníkov a v dĺžke trvania práce skupiny. ***Štandardná focus group*** má najčastejšie od 8-12 členov a trvá do dvoch hodín (Fern, 1982, 2001). Oproti tomu tzv. **extenzívna focus goup** trvá 4 a viac hodín. Aj keď uvádzané údaje vyzerajú dostatočne rigorózne, pravdou je, že presné počty členov fokusových skupín, či dĺžka trvania práce skupiny neboli explicitne stanovené. Podľa Miovského (2006) pri neexistencii univerzálnej normy, ktorá by stanovovala veľkosť skupiny, potom pri rozhodovaní o počte členov v skupine by sa výskumník mal riadiť svojimi skúsenosťami, témou, ktorá bude diskutovaná a technicko-organizačnými možnosťami. Pri plánovaní počtu členov skupiny by výskumník mal pamätať na to, že každý účastník fokusovej skupiny by mal mať dostatok príležitostí na vyjadrenie (Fern, 2001, Miovský, 2006, Krysik, Fin, 2010). Častou metodologickou otázkou je tiež počet fokusových skupín zapojených do výskumu a počet pracovných stretnutí každej skupiny. Ani tu nie je prijatý nejaký konkrétny štandard, ale panuje tu zhoda, že podobne ako pri iných kvalitatívnych metódach by kritériom mohla byť nasýtenosť výskumu (Rubin, Babbie, 2010, Miovský, 2006, Strauss. 1987). Fern (2001) v súvislosti s výberom členov do fokusovej skupiny konštatuje, že výskumne nebolo potvrdené, že by výsledky získané týmto spôsobom boli ovplyvnené na základe toho, či sa účastníci v skupine poznali, alebo nie. Ako bazálny faktor sa ukazuje skúsenosť s diskutovanou témou. Participanti by však v každom prípade mali mať dostatočný priestor na vyjadrenie. Získané informácie sa spracovávajú štandardnými kvalitatívnymi postupmi. Takže pri ich analýze je možné využiť zakotvenú teóriu, obsahovú analýzu, analýzu diskurzu, etnografické analytické techniky atď. (Charmaz, 2006, Glaser, 1992, Straus, 1987, Morgan, 1988).

V kontexte uvedeného konštatujeme, že v našom prípade bola použitá ***extenzívna focus group***. Výskumná vzorka bola tvorená sociálnymi pracovníčkami a sociálnymi pracovníkmi, ktorí aktuálne pracujú na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Vzhľadom k špecifikám jednotlivých lokalít Slovenska sme pokladali za potrebné, aby na našom výskume participovali sociálne pracovníčky a sociálny pracovníci z čo najrôznejších oblastí Slovenska, preto sme sa rozhodli použiť zámerný výber. Bazálnymi znakmi, ktoré museli participanti naplniť bolo vzdelanie v odbore sociálna práca a aktuálny výkon sociálnej práce v oblasti sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately (Gavora a kol., 2010). Táto podmienka tam bola daná vzhľadom k našim ďalším výskumným zámerom. Dizajn výskumu bol rozvrhnutý do troch relatívne samostatných skupín, ktoré boli lokalizované na západné, stredné a východné Slovensko. Skupiny boli vytvorené na základe osobného záujmu sociálnych pracovníkov a pracovníčok participovať na našom výskume. Informáciu o možnosti zapojiť sa do výskumu sme adresovali riaditeľom/riaditeľkám Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré/í ich posunuli na pracoviská sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

Účastníčky a účastníci, ktoré/í mali záujem zapojiť sa do práce skupiny nás následne osobne kontaktovali. Bazálnymi podmienkami pre zapojenie do skupiny boli ukončený magisterský stupeň študijného programu z odboru sociálna práca a aktuálne pôsobenie na pozícii sociálneho pracovníka/sociálnej pracovníčky. Rešpektovali sme pri tom pracovnú vyťaženosť pracovníkov sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately a práve preto sme zvolili extenzívnu focus group. Jednotlivé skupiny intenzívne pracovali tri dni, ktoré poskytli dostatok priestoru aj na vytvorenie potrebnej atmosféry a aj na prediskutovanie stanovených tém do dostatočnej hĺbky. Výskumná vzorka. bola zložená zo 42 členov fokusových skupín, medzi ktorými dominovali ženy v počte 34, mužov bolo len 8. Najkratšia dĺžka praxe bola 6 mesiacov, najdlhšia 22 rokov.

Na spracovanie získaných dát sme použili tematickú analýzu, konkrétne jej induktívny prístup (Braun, Clarke, 2006). Pri tomto type tematickej analýze je cieľom identifikovať témy, ktoré sa postupne počas procesu kódovania začínajú vynárať[3]. Tematická analýza predpokladá, že niektoré témy môžu byť natoľko obsiahle, že je pri nich vhodné vytvoriť podtémy, čo umožní výskumníkovi lepšie rozpracovať nielen samotné témy, ale aj uvažovať o vzťahoch medzi témami. V odbornej literatúre sa ako synonymá popri termíne téma nachádzajú aj pojmy ako trsy, či kategórie (Hendl, 2006, 1997, Miovský, 2012). V našej práci sme sa priklonili k termínu „kategória“, ktorý signalizuje istú mieru ohraničenosti, čo viac vyhovuje naším zámerom.

2 VLASTNÉ ZISTENIA

Pregraduálna príprava v každom odbore vysokoškolského vzdelávania musí byť ako celok koncipovaná tak, aby úspešní absolventi/absolventky po jej ukončení disponovali vopred stanovenou sumou vedomostí a aby tiež disponovali základnými zručnosťami a kompetenciami. Štúdium je rozložené do menších štrukturálnych častí, ktoré umožňujú študentom a študentkám postupné osvojenie si informácií a ich premenu na poznatky a zručnosti (Trevithick, 2000). Tím pedagógov, ktorí pripravuje študijný program musí poznať nielen odbor, do ktorého je študijný program zaradený, ale musí byť dobre zorientovaný v problémových situáciách, ktoré absolventi a absolventky budú v praxi riešiť. V tomto kontexte nás zaujíma pripravenosť absolventov a absolventiek na riešenie každodenných úloh na úseku sociálnoprávnej ochrany. Teoretická výplň konkrétneho predmetu je rozdelená do určitých tematických celkov, ktoré vytvárajú predpoklad pre hlboké porozumenie životných situácií, ktoré v každodennej praxi riešia sociálne pracovníčky a pracovníci. Nedostatočná komunikácia s praxou môže zapríčiniť, že do štruktúry predmetu sa nezaradia témy reflektované praktikmi ako veľmi významné, alebo významné. Hlavným cieľom výskumu realizovaného metódou focus group je práce preklenutie, alebo aspoň minimalizácia rozdielov v kreovaní obsahu predmetu medzi akademickými pracovníkmi a praktikmi.

V procese tematickej obsahovej analýzy sme pokračovali štandardne, t. j. najskôr sme zabezpečili transkripciu obsahu diskusie z fokusových skupín a následne sme text okódovali. Kódy, ktoré sme prostredníctvom analýzy získali, sme usporiadali najskôr do viacerých

[3] Podobne, ako pri iných oblastiach kvalitatívneho výskumu, aj pri tematickej analýze sa stretneme u jednotlivých autorov s určitými špecifikami. Práve preto pokladáme za potrebné identifikovať, podľa ktorého zdroja sme pri analýze postupovali.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

kategórií a subkategórií. Následne sme prostredníctvom techniky axiálneho kódovania (Rubin, Babbie, 2010, Šeďová, Švaříček, 2007, Hendl, 2012) vytvorili štyri nosné metakategórie, ktoré na prvý pohľad by mohli byť použiteľné aj v prípade, ak by sme sa chceli vyjadrovať o tzv. generalistickej sociálnej práci.[4] Rozdiel prirodzene bude spočívať v obsahu jednotlivých metakategórií. Na nasledujúcom grafe sú zobrazené práve spomínané nosné metakategórie: *poznatky o sociálnej práci, poznatky o klientele, poznatky o užšom prostredí a poznatky o širšom prostredí.* Centrálnou metakategóriou v našom prípade je metakategória „poznatky o sociálnej práci". Ostatné tri metakategórie, respektíve poznanie ich obsahu je však podmienkou pre výkon kvalitnej sociálnej práce. Metakategória poznatky o sociálnej práce je v mnohom zhodná pre všetky polia sociálnej práce. Jej obsah sa líši práve v závislosti od špecializácie sociálnej práce, alebo od poľa, v ktorom sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci vykonávajú svoju prax (Levická a kol. , 2007). Výkon praxe je do značnej miery ovplyvňovaný prostredím, v ktorom sa sociálna práca realizuje a tiež prostredím, z ktorého prichádza klient (Levická, 2017). Keďže naši participanti pracujú v oblasti sociálnoprávnej ochrany, je prirodzené, že diskusie vo focusových skupinách boli poznačené práve týmto kontextom. Napriek tomu, však participanti dokázali vecne prehodnotiť, ktoré témy (kategórie) sú pre profesiu najvýznamnejšie. Dominantné metagategórie sú zachytené v nasledovnom grafe.

Graf 1: Identifikované metakategórie sociálnej práce

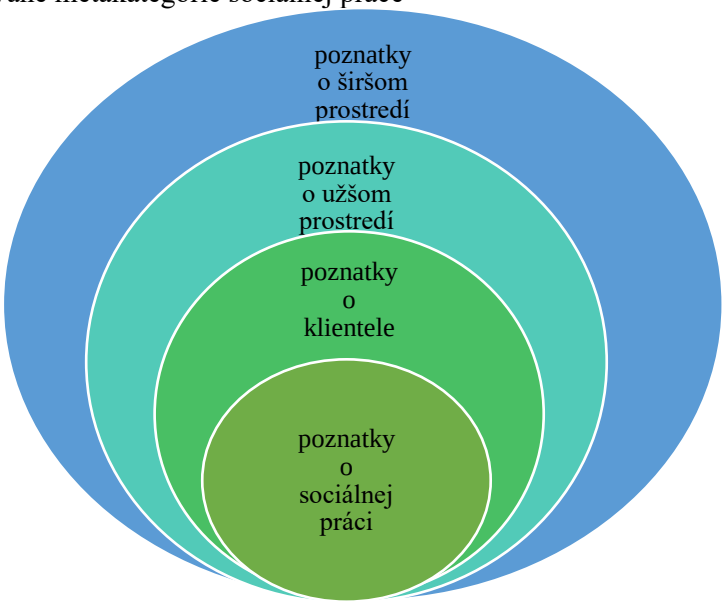

Zdroj: Vlastný

Naši participanti reflektovali význam jednotlivých metakategórii ako rovnocenný *„Ani jednu z týchto oblastí nie je možné pokladať za menej významnú"* (Rž7). Participanti sa zhodli v názore, že často v praxi využívajú práve poznatky, ktoré získali mimo predmetu priamo

[4] Generalistická sociálna práca (generalist social work) je všeobecná sociálna práca, teda sociálna práca, ktorá má všeobecné využitie. Bližšie pozri napr. Miley, 2016, Berg-Weger, 2023.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

zameraného na oblasť sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. „*Tie poznatky sa navzájom natoľko podmieňujú, že v praxi nepremýšľam o tom, z ktorej teórie, či v ktorom predmete som sa to dozvedela, len viem, že to musím vedieť, aby som im dokázala pomôcť.“* (Pž11). Tento a podobné názory potvrdzujú, že aj študijné programy, ktoré sú tzv. polyvalentné, môžu za istých podmienok dobre pripraviť svojich absolventov a absolventky pre prax na špecializovaných úsekov sociálnej práce. Pri identifikácii prvkov, ktoré sú charakteristické pre deti a ich rodiny sa participanti a participantky zhodli na tom, že je to ohrozenie rodiny. „*Aj keď v rámci vnútornej diferenciácie sa časť našej agendy nazýva ohrozená rodina, v podstate všetky rodiny, s ktorými pracujeme sú nejakým spôsobom ohrozené a tak je potrebné mať vedomosti práve z tejto oblasti a vedieť minimalizovať riziko.“* (Pm1). Najmä participanti z okresov Prešovského samosprávneho kraja, spájali riziko s extrémnou chudobou, ktorá môže byť generačnej podmienená. „*Ja bez znalostí z oblasti sociálneho zabezpečenia by som dnes ani nevstúpila do osady. Ich zaujíma, koľko a kedy dostanú peňazí...Ja ich aj chápem, bo tie im stále chýbajú...“* (Pž7).

Ak budeme vychádzať z našich zistení, potom medzi bazálne prvky zapríčiňujúce ohrozenie rodiny je možné zaradiť chudobu. V súvislosti s tým, by sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci mali mať kvalitné teoretické poznatky, medzi ktorými zaujíma zvláštne postavenie problematika sociálnej ochrany a pri práci s deťmi a ich rodinami sociálnoprávna ochrana. Z praktického pohľadu je ich výkon rozdelený na sociálnoprávnu ochranu a sociálnu kuratelu. Kvalitnú a dobre fungujúcu sociálnu ochranu môžeme chápať aj ako prevenciu, proti vzniku problémov v rodinách a komunitách. Systémy sociálnej ochrany by mali pôsobiť preventívne a udržateľne; posilnenie odolnosti jednotlivcov, rodín a komunít a zvýšenie schopnosti reagovať na riziká života (IFSW, 2014, ILO, 2012, 2014). V rámci pregraduálnej prípravy pre oblasť sociálnej práci je prevencia spájaná so sociálno-patologickými javmi, pričom niektorí autori medzi nich zaraďujú aj chudobu, v tomto zmysle tam chýba prepojenie na oblasť sociálnej ochrany. V rámci pregraduálnej prípravy sa poznatky z oblasti sociálnej ochrany študenti a študentky dozvedajú predovšetkým v predmetoch sociálna politika, alebo sociálne zabezpečenie. „*V rámci štúdia sme sa dozvedeli predovšetkým o aktuálnej legislatíve z oblasti sociálneho zabezpečenia. Tieto poznatky som si ja osobne ale neprepájala so sociálnoprávnou ochranou, dokiaľ som tam nezačala robiť... A doteraz mi chýbajú nejaké informácie“* (Rž3). V rámci výkonu vlastnej praxe potom naši participanti konštatovali, že významnými podtémami[5] sú sociálna ochrana, sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela, ktoré sú vnútorne silne prepojené. Ich vzťah je zachytený v grafe 2.

[5] V kontexte nášho príspevku pokladáme tieto „podtémy“ za kategórie.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

Graf 2: Vzťah sociálnej ochrany, sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

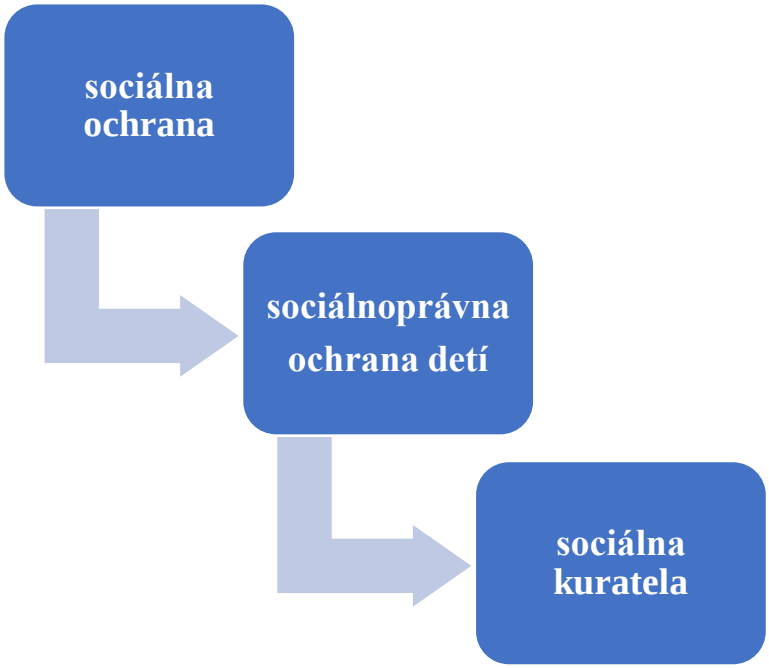

Zdroj: Vlastný

3 SOCIÁLNA OCHRANA V KONTEXTE SOCIÁLNEJ PRÁCE

Cieľom sociálnej práce je podpora ľudského a komunitného blahobytu, čo prirodzene predpokladá aj snahu o odstránenie chudoby (OECD, 2015). Tieto ciele sú plne v súlade s agendou ľudských práv, ktoré vo všeobecnej rovine smerujú k zlepšeniu kvality života zraniteľných skupín obyvateľstva, žijúceho v neistých podmienkach. Týmto skupinám môžu chýbať zdroje potrebné na prekonanie krízových situácií, či situácií spôsobených živelnými pohromami alebo katastrofami. Neočakávané výdavky vrátane zdravotných problémov, úmrtia, nezamestnanosti, straty živobytia, núteného vysídľovania súvisiaceho s násilnými konfliktmi alebo ekologickými katastrofami a vyhostenia v dôsledku rozvojových projektov spôsobujú vážne problémy pre udržanie kvality života a blahobytu. V takýchto prípadoch ***sociálna ochrana poskytuje istotu a prostriedky na zvládnutie naliehavých potrieb ľudí*** (IFSW, 2014). O význame sociálneho zabezpečenia pre jednotlivcov, ale aj pre štát hovorí fakt, že právo na sociálne zabezpečenie bolo už v roku 1948 zakomponované do Všeobecnej deklarácie ľudských práv. V roku 1966 sa toto právo stalo tiež Paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv[6]. V rozpore s týmito skutočnosťami je súčasný stav, na ktorý poukazujú Bierbaum, Schildberg a Cichon (2015), podľa ktorých *povinnosť dôsledne dodržiavať a rozširovať sociálne zabezpečenie, ktorá je zakotvená v ľudských právach bola v priebehu posledných desaťročí takmer zabudnutá*. Práve postupný pokles záujmu o rozvoj sociálneho zabezpečenia bola dôvodom, pre ktorý sa táto téma stala nosnou pre globálnu sociálnu prácu (IFSW, 2014). Sociálna práca pri definovaní svojho vzťahu k sociálnej ochrane vychádzala (a

[6] Pact on economic, social and cultural rights.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

aj v súčasnosti vychádza) predovšetkým z dokumentov vypracovaných a prijatých ILO[7]. Kľúčovým sa stal dokument ILO Recommendation 202 (2012[8]), na základe ktorého bolo doporučené členským štátom, implementovať minimálnu úroveň sociálnej ochrany, ktorú vypracovala práve ILO a túto minimálnu úroveň zároveň akceptovať ako právo na sociálne zabezpečenie. Keďže išlo o odporúčanie, bolo na jednotlivých vládach, ako sa rozhodnú. IFSW preto vyzvala sociálnych pracovníkov, aby sa viac a intenzívnejšie zaoberali otázkou prístupu všetkých ľudí ku komplexným a funkčným systémom sociálnej ochrany s poukázaním na fakt, že táto úloha je v súlade s cieľom IFSW o dosiahnutie sociálneho blahobytu pre čo najväčší počet ľudí (IFSW, 2014). Sociálna ochrana je v rámci profesie chápaná ako transformatívny nástroj, prostredníctvom ktorého je možné budovať udržateľnejšiu, stabilnejšiu, odolnejšiu a harmonickejšiu spoločnosť. Komplexný systém sociálnej ochrany prispieva k znižovaniu chudoby a sociálnej nerovnosti, prispieva k sociálnej súdržnosti a vytvára základ pre sociálne udržateľný ekonomický rozvoj (ILO, 2008). Prijatie komplexnej sociálnej ochrany môže zásadne prispieť k vytvoreniu sociálne spravodlivej spoločnosti Komplexné systémy sociálnej ochrany poskytujú univerzálnu ochranu a tým zabezpečujú rôzne potreby a rôzne skupiny obyvateľstva. Môžu zahŕňať rôzne schémy a rôzne typy programov (IFSW, 2014).

Sociálna ochrana je významnými svetovými organizáciami ako OSN, WHO a pod., ale tiež viacerými politikmi chápaná ako vysoká sociálna hodnota. Praktická realizácia sociálnej ochrany je predmetom kontroverzných politických diskusií, v ktorých proti sebe stoja obhajcovia sociálnej ochrany a jej odporcovia, usilujúci o minimalizáciu sociálnej ochrany s poukazovaním na subjektívnu zodpovednosť jednotlivých členov v spoločnosti (ILO, 2014, 2008). Napriek snahe ILO (2012) o implementáciu minimálneho štandardu sociálnej ochrany, v súčasnosti existuje množstvo systémov sociálnej ochrany v rôznych krajinách, financovanie ktorých je tiež rôznorodé a často komplikované. Jedno majú tieto systémy v súčasnosti spoločné. A to, že pomoc a podpora z týchto systémov nepokrýva všetky sociálne problémové situácie, pričom niektoré situácie sú pokryté len v nedostatočnej miere. Diskrepanciu v poskytovanej sociálnej ochrane a reálnej potrebe konkrétnych jedincov, rodín alebo komunít, vykrýva systém sociálnych služieb.

[7] ILO je skratkou Medzinárodnej organizácie práce (MOP), ktorá je odvodená od jej anglického názvu: International Labour Organization

[8] ILO Recommendation 202 – Oporúčanie ILO 202

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

4 SOCIÁLNOPRÁVNA OCHRANA DETÍ AKO JADRO SOCIÁLNEJ PRÁCE?

Sociálnoprávna ochrana detí [9](ďalej aj SPO) je viacerými autorkami a autormi pokladaná za jadro sociálnej práce (Levická, Zeman, 1999, Gažíková, 2016, Oláh, Roháč, 2008, Matoušek, Pazlarová, 2010, Novotná, Fejt, 2009). V povedomí laickej verejnosti sa spája s organizovaním náhradnej rodinnej starostlivosti, prácou s ohrozenými rodinami, syndrómom CAN a pod. Odborníci, ktorí v tejto oblasti pracujú vedia, aký vplyv na vývoj detí má extrémna chudoba rodiny. Je všeobecne známe, že u detí z chudobných domácností je väčšia pravdepodobnosť, že budú trpieť nedostatočnou výživou, dosiahnu horšie výsledky vo vzdelávaní, v dôsledku čoho budú mať v dospelosti nižšie zárobky a sťažené uplatnenie na trhu práce a budú mať zlú zdravotnú starostlivosť. Z väčšiny týchto detí pravdepodobne vyrastú chudobní dospelí. Prenos generačnej chudoby so všetkými jej negatívami je dávno známym fenoménom. Politiky a programy sociálnej ochrany sa usilujú o prelomenie tohto trendu zotrvávania v chudobe. UNICEF uvádza, že v rozvojových krajinách každé štvrté dieťa žije v akútnej chudobe, ktorá sa prejavuje v tom, že **nemajú prístup** *k pitnej vode, ku kvalitnej strave, alebo aspoň k dostatočnému množstvu stravy, k hygiene, k vzdelaniu, k informáciám, k zdravotnej starostlivosti, k slušnému bývaniu atď.* (UNICEF, 2017, OECD, 2016, 2015). Ak si uvedomíme, že v rozvojových krajinách tvoria deti viac ako jednu tretinu populácie, pričom väčšina z nich žije v extrémnej chudobe, potom si vieme predstaviť aké náročné je riešenie takejto situácie. Situáciu sťažuje fakt, že vládam jednotlivých krajín chýbajú finančné prostriedky na takú sociálnu ochranu, ktorá by dokázala tento problém riešiť (Gordon et al., 2003). Sociálna ochrana sa vo všeobecnosti chápe ako súbor verejných akcií, ktoré riešia chudobu, zraniteľnosť a vylúčenie a zároveň poskytujú prostriedky na zvládanie hlavných životných rizík počas životného cyklu (Gabel, 2012):Toto chápanie prekračuje rámce dané poistnými systémami a predpokladá vytvorenie integrovaného systému, teda nejakého pripraveného komplexu zásahov na riešenie rôznych aspektov detskej chudoby a deprivácie, čím sa zníži zraniteľnosť detí počas ich celého životného cyklu. V tomto systéme zastávajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci dôležitú úlohu.

V ostatných rokoch bol termín sociálna ochrana detí (alebo na Slovensku sociálnoprávna ochrana) doplnený a upravený nasledovne ***sociálna ochrana citlivá voči deťom***

Sociálna ochrana citlivá na deti (CSSP[10]) zahŕňa všetky opatrenia sociálnej ochrany, ktoré sa zaoberajú **potrebami a právami detí a ktoré zlepšujú blaho detí.** Ide o prístup, v rámci ktorého všetky opatrenia sociálnej ochrany smerujú k maximalizácii dopadov a k minimalizácii akýchkoľvek možných rizík pre deti. Určená je dievčatám a chlapcom všetkých vekových skupín. CSSP sa zameriava na inklúziu detí, pri ktorej sa opiera o analýzy dopadov, ktoré rovnako sledujú možné riziká i prínosy pre každé dieťa a to vo všetkých fázach procesu

[9] Sociálnoprávna ochrana detí sa v podmienkach Slovenska automaticky spája so sociálnou kuratelou. Toto spojenie vyplýva aj z organizácie štátnej správy na tomto úseku, ale predovšetkým z platnej legislatívy. Hlavná legislatívna norma v tejto oblasti má názov zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele. Tým, že v tejto štúdii sa nezaoberáme aj sociálnou kuratelou, nechceme spochybniť toto vzájomné prepojenie. V rámci sociálnej kurately sa rieši problémové až kriminálne správanie detí aj dospelých, čo v mnohých prípadoch súvisí s ekonomickou situáciou rodín a jednotlivcov. V oblasti sociálnej kurately sú však mnohé ďalšie významné aspekty, ktoré s cieľom tejto štúdie priamo nesúvisia. Tejto problematike sa budeme venovať v osobitnej práci.

[10] Child sensitive social protection , skratka CSSP

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

sociálnej ochrany, čiže vo fáze tvorby návrhov, implementácie a monitorovania politiky zameranej na deti. Veľký počet krajín uznáva a zohľadňuje dlhodobé výhody investovania do detí, čím nielen pomáhajú realizovať právo detí na vzdelanie a podporujú rozvoj potenciálu jednotlivcov, ale zároveň tým aj posilňujú základy ekonomického rastu a inkluzívneho rozvoja spoločnosti ako celku (Global Coalition..., 2017, UNICEF, 2017).

5 DISKUSIA

Sociálnoprávna ochrana detí úzko súvisí so sociálnou ochranou dospelých. V krajinách, kde je kvalitná sociálna ochrana dospelých členov je záujem aj o vybudovanie dobrého systému štátom garantovanej ochrany detí (Levická, Zeman, 1999). Napriek tomuto prepojeniu, len veľmi málo krajín spája sociálnu ochranu priamo s úsilím o zlepšenie života detí. Napriek tomu, že je sociálna ochrana určená dospelým členom spoločnosti, faktom je aj že deti v rôznej miere profitujú z väčšiny zavedených mechanizmov sociálnej ochrany, pretože tieto môžu zvýšiť príjem domácností a úroveň spotreby (Gabel, 2012). Zámerom CSSP je predchádzať vzniku nepriaznivých situácií, ktoré by mohli ohroziť deti, chrániť a podporovať blaho detí a vytvárať také príležitosti pre deti, ktoré by umožnili dosiahnutie plného potenciálu každého dieťaťa. Dosiahnutie tohto cieľa je možné len ak sa zlepší medzi sektorová spolupráca a koordinácia, čím by sa zároveň mohla zvýšiť schopnosť štátu a ďalších zainteresovaných inštitúcií včas a kvalitne reagovať na komplexné potreby detí a aj dospelých členov spoločnosti.

Sociálna ochrana je nielen systémom ochrany dospelých členov spoločnosti a stratégie boja proti viacrozmernej chudobe a zraniteľnosti, ale schémy sociálnej ochrany sú tiež cennými nástrojmi na zmiernenie hospodárskych a politických kríz, ako efektívne sa ukazujú tiež pri riešení zdravotných problémov, či následkoch prírodných katastrof (Gabel, 2012). S podobným názorom sa stretneme aj v práci Farrington et al. (2007), podľa ktorých krajiny, ktoré majú zavedené systémy sociálnej ochrany vrátane silných verejných investícií do sektorov ako je školstvo a zdravotníctvo, sa zdajú byť schopné dosiahnuť inkluzívnejší proces sociálneho a hospodárskeho rozvoja a tiež vykazujú lepšie ukazovatele blahobytu detí. Tieto krajiny sa javia ako hospodársky a politicky stabilnejšie.

SR v legislatívnej úprave z roku 2005 a to v zákone č. 36/2005 Z.z. o rodine a v zákone č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele explicitne uvádza, že finančná situácia rodiny nemôže byť dôvodom pre vyňatie dieťaťa z rodiny. K tejto právnej úprave došlo na základe predchádzajúcich negatívnych skúseností, kedy pracovníčky a pracovníci SPODaSK neprihliadali k iným aspektom rodinného prostredia, len k ekonomickej situácii rodiny. Na základe ich rozhodnutia potom boli vyňaté deti aj z rodín, v ktorých sa rodičia o svojej deti starali čo najlepšie v rámci ich možností. Aby sa zabránilo takejto praxi do budúcnosti zaviedlo sa spomínané ustanovenie do oboch právnych noriem, ktoré sú významné z hľadiska praxe na SPODaSK. Časom sa ukázalo, že tento rigorózny zákaz vybrať dieťa/deti z rodiny vo finančnej tiesni je kontraproduktívne. Sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci musia v situácii keď ekonomické problémy rodiny priamo ohrozujú zdravie a zdravý vývoj dieťa/detí uvádzať iné, zástupné argumenty, aby dieťa/deti ochránili.[11]

[11] Aj napriek týmto skúsenostiam zastávame názor, že v roku 2005 išlo o správnu legislatívnu zmenu. Nielen v súvislosti s týmto ustanovením bolo od r. 2005 prijaté viacero zmien, ktoré zmäkčujú pôvodnú tvrdosť zákona.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230201

ZÁVER

Naše zistenia potvrdzujú trendy, ktoré v sociálnej práci pretrvávajú dlhodobo, aj keď význam jednotlivých metakategórií sa v čase mení. Napr. metakategória poznatky o sociálnej práci dominovala v profesii v 20.- 30. rokoch minulého storočia, keď po Flexnerovej prednáške bola spochybnená sociálna práca ako profesia (Levická, 2012). Oproti tomu diskusia o význame vplyvu širšieho prostredia na vznik sociálnych problémov (metagategória poznatky o širšom prostredí) sa ako keby cyklicky vracala (Richmond, 1917, Addams, 1910, Perlman, 1957, Dominelli, 2012). Napriek istej miere premenlivosti vo vnútri profesie sociálna práca, zostávajú viaceré jej aspekty stabilné. Medzi tieto stabilné prvky patrí orientácia sa profesie na pomoc jednotlivcom, rodinám a komunitám, so špecifickým zameraním na zraniteľných jednotlivcov, skupiny a komunity. V kontexte toho potom ako mimoriadne naliehavé vystupuje boj proti chudobe a sociálnej exklúzii. Správnosť tejto orientácie potvrdzujú aj viaceré výskumy, ktoré dokazujú vzťah medzi ekonomickou situáciou rodiny a úspešnosťou detí v oblasti vzdelávania, rozvoja osobného potenciálu dieťaťa a jeho úspešnosti na pracovnom trhu v dospelosti. Psychológovia skúmajú tiež súvislosť medzi finančnou situáciou rodiny a formovaním sa osobnosti detí z týchto rodín. Poznatky o problémovom, patologickom ba až kriminálnom správaní detí v súvislosti so životom v extrémnej chudobe sú ďalším argumentom v prospech budovania kvalitných systémov sociálnej ochrany a sociálnoprávnej ochrany detí.

POĎAKOVANIE

Príspevok je výstupom z projektu KEGA 003UCM-4/2003 Intervencie v sociálnoprávnej ochrane.

POUŽITÉ ZDROJE

ADDAMS, J. 1910. *Twenty Years at Hull House. With autobiographical notes.* New York, The New American Library.

ANDREW, P., JONATHAN, T. 2006. Focus group method and methodology: Current practice and recent debate.[online]. *International Journal of Research and Method in Education,* 29(1):23-37. [2023-04-24]. Dostupné na: DOI: 10.1080/01406720500537304.

BERG-WEGER, M. 2023. *The Practice of Generalist Social Work.* London: Routledge.

BIERBAUM, M., SCHILDBERG, C. CICHON, M. 2017. Social Protection. Floors Index. Update and Country Studies. .[online]. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung. [2023-04-28]. Dostupné na:
https://www.socialprotectionfloorscoalition.org/wp-content/uploads/2018/01/2017-Social-Protection-Index.pdf.

BRAUN, V., CLARKE, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. [online]. *Qualitative Research in Psychology*. [2023-03-03] Dostupné na:

Sme presvedčení, že v nasledujúcich rokoch sa v rámci ďalšej úpravy (možno novely) spomínaného zákona príjme také ustanovenie, ktoré vytvorí právny predpoklad pre čo najoptimálnejšie riešenie podobnej situácie.

https://biotap.utk.edu/wpcontent/uploads/2019/10/Using-thematic-analysis-in-psychology-1.pdf.pdf.
DOMINELLI, L. 2012. *Green Social Work.* Cambridge: Polity Press.
FARRINGTON, D- P., MARTIN, G., WAPLES, S.M ARGOMANIZ, J. 2007. The effects of closed-circuit television on crime: Meta-analysis of an English national quasi-experimental multi-site evaluation. [online]. *Journal of Experimental Criminology*. 3(1):21-38. [2022-11-13]. Dostupné na: DOI 10.1007/s11292-007-9024-2.
FERN, E. F. 1982. The use of focus groups for idea generation: The effects of group size, acquaintanceship, and moderator on response quantity and quality. .[online]. *Journal of Marketing Research,* 19 (1):1–13. [2023-04-14]. Dostupné na: DOI:10.1177/002224378201900101.
FERN, E. F. 2001. *Advanced focus group research*. Thousand Oaks: Sage Publication.
GABEL, S. G. 2012. Social protection and children in developing countries. [online]. *Children and YouthServices Review*, 34(3): 537-545. [2023-07-07]. Dostupné na: https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.10.013.
GAVORA, P. a kol. 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu.* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského. [2020-10-02]. Dostupné na: http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/index.php/o-ucebnici/ako-citovat.php.
GAŽÍKOVÁ, E. 2016. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela.* Nitra: UKF.
GLASER, B. G. 1992.*Discovery of Grounded Theory.* Chicago: Aldine.
GLOBAL Coalition for Social Protection. 2017. [online]. [2023-09-11]. Dostupné na: https://www.socialprotectionfloorscoalition.org/.
GORDON, D., NANDY, S., PANTAZIS, C., PEMBERTON, S.A , TOWMSEND, P. B. 2003. *Child Poverty in the Developing World.* Bristol: Policy Press.
HENDL, J., 1997. Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha: Karolinum.
HENDL, J. 2012. *Kvalitatívní výzkum. Základní metody a aplikace.* Praha: Portál.
CHARMAZ, K. 2006. *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London, UK: Sage Publications Inc.
IFSW. 2014. The Role of Social Work in Social Protection Systems: The Universal Right to Social Protection.[online]. The approved motion at the General Meeting IFSW 2014. [2022-09-12]. Dostupné na: https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/ifsw_103526-6.pdf.
ILO. 2008. Declaration on Social Justice for a Fair Globalization..[online].[2023-04-24]. Dostupné na: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/WCMS_099766/lang–en/index.htm.
ILO.2012. Recommondation 202 concerning the National Implementation of Social Protection Floors. [online]. [2023-04-18]. Dostupné na: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENTID:3065524.
ILO. 2014. World Social Protection Repoert 2014-15. Building eeconomic recovery, inclusive development and social justice . [online]. [2023-04-18]. Dostupne na: http://www.ilo.org/global/research/global-reports/world-social-security-report/2014/lang–en/index.htm.
KRYSIK, J., L., FINN, J., 2010. *Research for Effective Social Work Practice*. 2nd ed. New York: Routledge.

LEVICKÁ, J., ZEMAN, K. 1999. *Sociálnoprávna ochrana detí a mládeže.* Bratislava: SAP – Slovak Academic Press.
LEVICKÁ, J. kol. 2007. *Sociálna práca I.* Trnava: OLIVA.
LEVICKÁ, Jana. Abraham Flexner a jeho vplyv na rozvoj sociálnej práce. *Revue sociálnych služieb*. 2012, 4 (2), 26-39. ISSN 1338-1075.
LEVICKÁ, Jana, K. LEVICKÁ. *Prípadová sociálna práca - zrod a rozvoj*. 1.vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-578-3.
LEVICKÁ, J. a kol. 2015. Identita slovenskej sociálnej práce. Trnava: TU v Trnave.
LEVICKÁ, J. 2017. *Poradenstvo a advokácia. Dva spôsoby profesionálnej intervencie.* Trnava: FZaSP TU v Trnave.
MATOUŠEK, O. a kol. 2001. *Základy sociální práce.* Praha: Portál.
MATOUŠEK, O. PAZLAROVÁ, H. 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče.* Praha: Portál.
MERTON, R., K., KENDALL, P., L. 1946. The Focused Interview.[online]. *The American Journal of Sociology* 51(6): 541-557. [2022-10-10]. Dostupné na: http://www.jstor.
MILEY, K. 2016. *Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach.* London: Pearson.
MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu.* Praha: Grada Publishing.
MORGAN, D. L. 1988.*Focus group as qualitative research.* Newbury Park: Sage.
NOVOTNÁ, V., SCHIMMERLINGOVÁ, V. 1992. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy.* Praha: Karolinum.
NOVOTNÁ, V., FEJT, V. 2009. *Sociálně-právní ochrana dětí.* Praha: Vydavatelství UJAK.
OECD . 2015. Integrating Social Services for Vulnerable Groups, Bridging Sectors for Better ServiceDelivery, OECD Publishing, Paris, http://dx.doi.org/10.1787/9789264233775-en.
OECD. 2016. *Enhancing Productivity for Inclusive Growth*. Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 1-2 June 2016. [online]. [2023-01-06]. Dostupné na: https://www.oecd.org/mcm/documents/2016-Ministerial-Council-Statement.pdf.
OLÁH, M. ROHÁČ, J. 2008. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela.* Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety.
PERLMAN, H. H. 1957. *Social Casework. A Problem-Solving Process.* Chicago: Univeristy of Chicago Press.
POTTER, J. WETHERELL, M. 1987. *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour.* London: Sage.
RICHMOND, M. 1917. *Social Diagnosis.* New York: Russell Sage Foundation RUBIN, A., BABBIE, E., 2010. *Essential Research Methods for Social Work*. 2nd ed. Belmont (Calif.): Brooks/Cole: Cengage Learning STRAUSS,A. L. 1987. *Qualitative Analysis for Social Scientist.* Cambridge: Cambridge University Press.
ŠEĎOVÁ, K., ŠVAŘÍČEK, R. a kol. 2014. *Kvalitatívní výskum v pedagogických vědách.* Praha: Portál.
TOKÁROVÁ, A. a kol. 2002. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce.* Prešov: Prešovská univerzita.
TREVITHICK, P. 2000. *Social Work Skills a Practice Handbook.* Berkshire: Open University Press.
UNICEF and Global Coalition to End Child Poverty. 2017. A World Free from Child Poverty. [online]. New York: UNICEF and Global Coalition to End Child Poverty. [2022-12-11]. Dostupné na: https://www.unicef.org/reports/world-free-child-poverty.

UNICEF et al. 2009 "Joint Statement on Advancing Child-sensitive Social Protection". Available at: http://www.unicef.org/aids/files/CSSP_joint_statement_10.16.09.pdf.
ZÁKON č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
ZÁKON č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Kontakt

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava

PaedDr. Monika Orliková, PhD. (monika.orlikova@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava

PhDr. Zuzana Mičková, PhD. (zuzana.mickova@ucm.sk)
Katedra psychológie FF UCM v Trnave
Námestie J. Herdu 577/2,
917 01 Trnava

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

VPLYVY ZNEČISTENÉHO OVZDUŠIA NA ĽUDSKÉ ZDRAVIE S DÔRAZOM NA CITLIVÉ SKUPINY

IMPACT OF AIR POLLUTION ON HUMAN HEALTH WITH EMPHASIS ON SENSITIVE GROUS

Veronika BASTA

Abstrakt
Znečistenie ovzdušia nás ovplyvňuje rôznymi spôsobmi, avšak seniori, deti, tehotné ženy a chronicky chorí ľudia sú naň oveľa citlivejší. Deti a dospievajúci sú obzvlášť zraniteľní, pretože ich telá, orgány a imunitný systém sa ešte len vyvíjajú. Znečistenie ovzdušia poškodzuje zdravie v detstve a zvyšuje riziko chorôb v neskoršom veku. Pritom oni sami môžu urobiť len málo preto, aby sa ochránili alebo aby ovplyvnili politiku kvality ovzdušia. Navyše, ľudia postihnutí energetickou chudobou v zlej sociálnej situácii majú často zlý prístup k teplu, podlomené zdravie a horší prístup ku kvalitnej lekárskej starostlivosti, čím sa zvyšuje ich zraniteľnosť.

Kľúčové slová: *ZNEČISTENÉ OVZDUŠIE. CITLIVÉ SKUPINY. ENERGETICKÁ CHUDOBA.*

Abstract
Air pollution affects us in different ways, but seniors, children, pregnant women and chronically ill people are much more sensitive. Children and adolescents are particularly vulnerable because their bodies, organs and immune systems are still developing. Air pollution damages childhood health and increases the risk of disease later in life. Yet they themselves can do little to protect themselves or to influence air quality policy. In addition, people affected by energy poverty in a poor social situation often have poor access to heat, poor health and poorer access to quality medical care, which increases their vulnerability.

Keywords*: POLLUTED AIR. SENSITIVE GROUPS. ENERGY POVERTY.*

ÚVOD

K znečisťovaniu ovzdušia dochádza vtedy, keď sa škodlivé látky vypúšťajú alebo uvoľňujú do atmosféry v takých množstvách, že sa ovzdušie stáva škodlivým pre zdravie ľudí, infraštruktúru a ekosystémy. Znečistenie ovzdušia z cestnej dopravy a z priemyslu zvyčajne vo väčšej miere postihuje obyvateľov miest. V mestách sa znečisťujúce látky ťažšie rozptyľujú do okolia aj kvôli rôznym prekážkam ako sú budovy, uličné kaňony a podobne. Ovzdušie častokrát nie je zdravé ani na vidieku, a to najmä v zimnom období. Pri lokálnom vykurovaní spaľovaním nevhodného paliva, vrátane mokrého dreva, vzniká aj karcinogénny benzo(a)pyrén, ktorý je naviazaný na prachové častice $PM_{2,5}$. Vdychovanie takýchto konglomerátov a ich hromadenie sa v organizme môže následne spôsobovať rakovinu. Problém vykurovania obydlí nevhodnými palivami ako uhlie, mokré drevo či odpad, môže súvisieť aj s energetickou chudobou, ktorá má vážne sociálne i environmentálne dopady na širokú populáciu. Najviac zraniteľné sú malé deti, tehotné ženy, chronicky chorí a seniori. Kvalite ovzdušia musíme začať venovať väčšiu pozornosť aj ako jednotlivci.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

1 KEDY TO ZAČALO

Znečisťovanie ovzdušia je proces, ktorý nesúvisí len s prírodnými procesmi, ale aj s ľudskou činnosťou. Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) je v súčasnosti znečistenie ovzdušia najväčším environmentálnym rizikom pre zdravie v Európskej únii (EÚ). V EÚ každý rok spôsobuje približne 400 000 predčasných úmrtí a vyžaduje si stovky miliárd eur na externé náklady súvisiace so zdravotnou starostlivosťou. V súvislosti s témou znečistenia ovzdušia v dôsledku ľudskej činnosti a jeho vplyvov na ľudské zdravie sa vrátime k dvom podobným udalostiam 20. storočia.

1.1 Veľký londýnsky smog

V piatok 5. decembra 1952 bola v Londýne veľmi tuhá zima, ľudia museli kúriť nekvalitným hnedým uhlím s veľkým obsahom oxidu siričitého (SO_2). Ku nebezpečným koncentráciám toxických látok v ovzduší prispievalo aj 5 veľkých uhoľných elektrární. Z hľadiska rozptylu znečistenia bolo vtedy nepriaznivé počasie, bolo takmer bezvetrie. Počas 4 dní umrelo na následky dýchania silne znečisteného vzduchu až 12 000 ľudí, na následky smogu predčasne umrelo 28 000–36 000 ľudí.[1]

Vtedajšia britská vláda potrebovala preveriť, koľko ľudí ešte zomrelo na následky nebezpečného smogu a aké boli hlavné príčiny týchto úmrtí. V roku 1955 preto zriadila Výskumné centrum pre znečistenie ovzdušia. Výsledky patologických vyšetrení vzoriek pľúcnych tkanív obetí smogu poukázali na niekoľko kľúčových problémov. Pitvy potvrdili významný nárast úmrtnosti medzi týždňom pred a po smogovej udalosti, v rámci vekových skupín nad 45 rokov a dojčiat do jedného roka. Sadze z komínov predstavovali nebezpečenstvo aj preto, že obsahovali oveľa menšie častice s vysokým obsahom ťažkých kovov. Pľúcne tkanivo bolo infiltrované uhlíkom, vdychované prachové častice spustili zápal a celkové poškodenie tkaniva.

1.2 Ekologické demonštrácie za čisté ovzdušie

Nežnej revolúcii v Prahe predchádzali ekologické protesty, za ktorými stála predovšetkým undergroundová scéna a jej na prvý pohľad nepolitický motív. 11. novembra 1989 ľudia v Tepliciach vyšli prvýkrát na námestie skandujúc heslo „Chceme čistý vzduch!“. Väčšinou to boli mladí ľudia, niektorí z nich mali plynové masky alebo rúška. Extrémna smogová situácia na severe Čiech trvala v roku 1989 už od polovice októbra. Deti nemohli chodiť do školy. Situácia v Tepliciach nápadne pripomínala Londýn v decembri 1952. Žltošedá hmla páchla sírou a podľa pamätníkov bola taká silná, že sa nedalo prejsť cez ulicu. Aj vtedy bola inverzia. Koncentrácie oxidov síry (SO_x) a množstvo popolčeka z elektrární v ovzduší niekoľkonásobne prekračovali stanovené limity. Zatiaľ čo vedenie mesta Teplice vydávalo stále

[1] https://www.gresham.ac.uk/watch-now/londons-air

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

rovnaké nariadenia, aby obyvatelia mesta nevetrali a nevychádzali radšej z domu, Zbyšek Jindra, vtedy šestnásťročný učeň zapojený do teplického undergroundu, sa rozhodol konať. Zorganizoval verejný protest za čisté ovzdušie. Jeho hlavnou motiváciou k tomuto kroku bol zdravotný stav jeho sestry, ktorá mala časté zápaly pľúc a opakujúce sa kožné choroby.

Obrázok 1: Jedno z hesiel demonštrácií v Tepliciach v roku 1989 / One of the slogans of the demonstrations in Teplice in 1989

Zdroj: https://www.inverze89.cz/

2 NEVIDITEĽNÝ ZABIJAK

Od roku 1969 u nás *monitoruje* úroveň znečistenia *ovzdušia* v mestách a priemyselných oblastiach Slovenský hydrometeorologický ústav (SHMÚ) prostredníctvom Národnej monitorovacej siete kvality ovzdušia. V súčasnosti ju tvorí 52 stacionárnych meracích staníc. SHMÚ každý rok publikuje Správu o kvalite ovzdušia v SR, v ktorej na základe merania, modelovania či odborného odhadu hodnotí kvalitu ovzdušia v jednotlivých regiónoch Slovenska. Prevádzka monitoringu je podporovaná zo štátneho rozpočtu, kým rozširovanie a obnova národnej siete sú stále závislé od financovania z fondov Európskej únie. Možno konštatovať, že dopyt po meracích staniciach na úrovni samospráv sa neustále zvyšuje. Medzery by mohlo vyplniť meranie koncentrácií vybraných znečisťujúcich látok pomocou cenovo dostupných certifikovaných pasívnych meračov alebo nízko nákladových senzorov na úrovni samospráv.

2.1 Deti ako zraniteľná skupina

Hoci sa znečistenie ovzdušia vo väčšine európskych krajín za posledné dve desaťročia znížilo, aj naďalej zostáva hlavným environmentálnym rizikovým faktorom pre zdravie. Má značné zdravotné, ekonomické a sociálne dôsledky vrátane zhoršeného zdravotného stavu populácie a vyššej predčasnej úmrtnosti, zvýšených nákladov na zdravotnú starostlivosť, ako aj zníženej produktivity práce a ekonomickej produkcie v niektorých sektoroch. Hlavné zdroje znečisťovania ovzdušia vznikajú spaľovaním fosílnych palív pri výrobe energie, doprave a domácnostiach a pri niektorých priemyselných a poľnohospodárskych činnostiach.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

Riziko ochorení, zapríčinených environmentálnymi faktormi, je väčšie u detí ako u dospelých. Deti a mladiství sa sami nemôžu chrániť pred znečisteným ovzduším. Deti sú obzvlášť zraniteľné voči znečisteniu ovzdušia, a to už od obdobia, keď sú v tele matky, až po svoju dospelosť. V členských a spolupracujúcich krajinách Európskej environmentálnej agentúry znečistené ovzdušie každoročne spôsobí viac ako 1 200 úmrtí ľudí mladších ako 18 rokov. Navyše ochorenia z detstva ovplyvňujú aj zdravie v dospelosti.

Deti sú zraniteľné z pohľadu zlej kvality ovzdušia z niekoľkých dôvodov. Dýchajú bližšie k zemi, kde sa viac koncentruje znečistenie z dopravy. Nebezpečné môžu byť aj veľmi malé koncentrácie. Ich dýchací a imunitný systém sa vyvíjajú. Majú užšie dýchacie cesty, preto im ich zápal spôsobuje vážnejšie ťažkosti ako dospelým. Deti trávia viac času vonku aktívnym pohybom, potrebujú sa nadychovať častejšie, dýchajú aj ústami. Zároveň majú väčší príjem vzduchu na kilogram váhy ako dospelí. Dlhodobý vplyv škodlivého oxidu dusičitého (NO_2) môže vyvolať astmu a počas dlhšej expozície zhoršiť jej prejavy. Vývoj pľúc v detstve môže byť brzdený ich dlhodobým vystavením znečistenému ovzdušiu. Nedostatočný vývoj pľúc v rannom detstve predpovedá poškodenie pľúc v dospelosti.

Z pohľadu ochrany citlivých skupín obyvateľstva je z našich 52 staníc iba niekoľko z nich v blízkosti citlivých receptorov, napríklad v areáli základnej školy v Prievidzi (Malonecpalská), Zvolene (J. Alexyho), Nitre (Janíkovce), Handlovej (Morovianska cesta), Pezinku (Obrancov mieru), Púchove (1. mája), Oščadnici, Ružomberku (Riadok) a v areáli materskej školy v Jelšave (Jesenského). V blízkosti školy je umiestnená stanica v Žiari nad Hronom (Jilemnického). Je tu priestor na to, aby sa kvalita ovzdušia hodnotila na začiatku aspoň v týchto lokalitách o čosi prísnejšie, napríklad vo vzťahu k odporúčaným úrovniam WHO.

2.1.1 Ellina astma

V novembri 2019 sa prestížneho podujatia **Clean Air Forum v Bratislave** zúčastnila aj pani Rosamund Adoo-Kissi-Debrah z Londýna ako ambasádorka za čistejšie ovzdušie. Znečistené ovzdušie jej natrvalo vzalo deväťročnú dcéru Ellu. Ellina matka počas jej života nedostala informácie o zdravotných rizikách znečisteného ovzdušia a jeho potenciáli zhoršiť jej astmu[2]. Ella bola v rokoch 2010 až 2013 vystavená vysokým hodnotám NO_2 a pevných častíc, nakoľko bývala s rodinou 25 metrov od jednej z najrušnejších londýnskych križovatiek, South Circular v Lewisham. Hlavným zdrojom znečistenia boli práve emisie z dopravy, ktoré v uvedenom období značne presahovali bezpečné úrovne odporúčané WHO, Európskou úniou a britskými vnútroštátnymi právnymi predpismi. Ella mala zriedkavý typ akútnej astmy, bola obzvlášť citlivá na toxické plyny a častice znečisťujúce ovzdušie. Dňa 15. februára 2013 jej krátky život ukončil hrozivý astmatický záchvat. 16. decembra 2020 londýnsky súd Southwark Coroner's Court potvrdil, že znečistenie ovzdušia významne prispelo k smrti deväťročnej Elly Adoo-Kissi-Debrah. V jej úmrtnom liste sú ako príčiny jej smrti uvedené akútne respiračné zlyhanie, ťažká astma a znečistené ovzdušie.

[2] https://www.ellaroberta.org/campaigns/inquest-coroners-report

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

2.2 Osvetu robí aj dopravný podnik

Transport for London (ďalej len TfL) je orgán miestnej samosprávy zodpovedný za väčšinu dopravnej siete v Londýne. Starosta Londýna Sadiq Khan a TfL pomáhajú šíriť osvetu zavádzaním konkrétnych opatrení na zlepšenie kvality ovzdušia a ochranu verejného zdravia. Údaje z London Atmospheric Emissions Inventory (LAEI, 2019) ukazujú, že je cestná doprava najväčším prispievateľom k emisiám NO_2 a tuhých častíc v meste. Znečistené ovzdušie zvyšuje u starších ľudí riziko chorôb ako napríklad rakovina, astma, pľúcne ochorenia či demencia. Jedným z efektívnych opatrení sú ultra nízkoemisné zóny (Ultra Low Emission Zones - ULEZ). Cieľom zavádzania ULEZ je pomôcť zlepšiť kvalitu ovzdušia znížením počtu vozidiel, ktoré nespĺňajú emisné normy. ULEZ pomohli v centre Londýna znížiť znečistenie oxidom dusičitým o takmer polovicu. K najväčšiemu počtu úmrtí súvisiacich so znečistením ovzdušia dochádza vo vonkajších oblastiach Londýna. To bol hlavný dôvod, prečo sa od 29. augusta 2023 ULEZ rozšírili do všetkých londýnskych štvrtí, aby pomohli piatim miliónom obyvateľov mesta vo vonkajších mestských častiach dýchať čistejší vzduch. Pre majiteľov nevyhovujúcich vozidiel poskytujú šrotovné, ktoré pomáha k obmene zastaraného vozového parku. Všetky financie získané z ULEZ sa opätovne investujú do prevádzky a do zlepšovania londýnskej dopravnej siete. Ide napríklad o navrhovanú Superloop, čiže sieť 10 expresných autobusových liniek, ktoré zlepšia spojenia a skrátia cestovné časy medzi kľúčovými vonkajšími centrami Londýna a dopravnými uzlami.

2.3 Monitorovanie znečistenia a dýchacia zóna

V roku 2017 počas monitorovania koncentrácií na dvoch miestach v období 8 mesiacov v Newcastle upon Tyne (Spojené kráľovstvo) sa zistilo, že koncentrácie NO_2 v dýchacej zóne detí (0,7 – 1,5 m) boli výrazne odlišné od koncentrácií nameraných v dýchacej zóne dospelých (1,7 m). Pasívne merače boli inštalované na fasádach budov vo výškach 0,7 m, 1,7 m a 2,7 m, aby sa zohľadnila dýchacia zóna detí v kočíkoch a buginách, dýchacia zóna dospelých a výška 2,7 m pre odber vzoriek Mestskej rady Newcastle upon Tyne. Výsledky párového testu ukázali, že koncentrácie NO_2 vo výške 2,7 m boli v priemere o 4,71 % až 7,12 % nižšie v porovnaní s dýchacou zónou detí. Modelovanie vykonané na základe nameraných koncentrácií pomocou difúznych trubičiek pre Newcastle upon Tyne z rokov 2017 a 2018 naznačuje, že ak by sa monitorovanie vykonávalo vo výške 0,7 m, došlo by k zvýšeniu počtu monitorovacích miest, kde by namerané koncentrácie prekročili limitnú hodnotu 40 $\mu g\ m^{-3}$ pre NO_2. Takýto model je pravdepodobný v prípade všetkých samospráv, ktoré vykonávajú tento typ monitorovania. Preto je namieste položiť kompetentným otázku, či súčasná prax primerane zohľadňuje najzraniteľnejšie receptory.

2.4 Výzva určená osvete zameranej na rodičov

Projekt Populair v novembri 2022 vyhlásil výzvu pre základné školy a osemročné gymnáziá zameranú na informatívne meranie znečistenia ovzdušia z dopravy. Mnohé školy sú umiestnené na frekventovaných uliciach či v blízkosti hlavných cestných ťahov, parkovísk veľkých nákupných centier alebo rušných zastávok MHD. Odborná porota vybrala 42 škôl na základe stanovených kritérií. Prostredníctvom cenovo dostupných

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

difúznych meračov mal projekt za cieľ porovnať úroveň znečistenia ovzdušia pred každou školou a v menej exponovanej časti školského areálu. Mesačné koncentrácie NO_2 boli porovnané v okolí mestských aj vidieckych škôl v zimnom období, kedy môže byť rozptyl znečisťujúcich látok v ovzduší počas inverzií zhoršený. Významný podiel na individuálnej automobilovej doprave v bezprostrednom okolí škôl majú rodičia vezúci svoje deti do školy v rovnakom čase, kedy sa emisie z množstva osobných áut kumulujú, a prispievajú k existujúcemu znečisteniu ovzdušia. V ideálnom prípade by boli difúzne merače umiestnené v dýchacej zóne detí, aby namerané koncentrácie presnejšie reflektovali vystavenie detí koncentráciám NO_2. Priemerná dýchacia zóna detí sa pohybuje od 0,7 do 1,5 m nad zemou (Rivas et al. 2016), pričom deti v kočíkoch majú dýchaciu zónu približne 0,55 - 0,85 m (Sharma a Kumar 2018). Projektové merače boli umiestnené vo výškach medzi 1,5 a 4 m, aby sa predišlo ich odcudzeniu alebo poškodeniu. Výsledky potvrdili vyššie koncentrácie NO_2 pred našimi školami, a sú dostupné na interaktívnej mape https://dnesdycham.populair.sk/mapa-vysledkov-merani.

Obrázok 2: Dýchacia zóna detí a dospelých / Breathing zone of children and adults

Zdroj: Populair

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

DISKUSIA A ZÁVER

Takmer 99 % svetovej populácie žije v oblastiach, kde neplatia odporúčania Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) týkajúce sa čistoty ovzdušia. Európska komisia podniká kroky voči 18 členským štátom, vrátane Slovenska, za porušenie smerníc o kvalite ovzdušia. Nezaviedli sme dostatočné opatrenia na ochranu zdravia občanov, ktoré boli povinné už od roku 2005. Slovenská republika má v súčasnosti problémy už aj s koncentráciami prachových častíc $PM_{2,5}$. Keďže sa monitorovacie miesta rozšírili, rozšíril sa aj počet tzv. „hot spotov", na ktorých boli namerané prekročenia.

Veľkým problémom u nás zostáva lokálne vykurovanie. Približne 150 000 slovenských domácností žije vo veľkej chudobe, súčasne trpia energetickou chudobou. To súvisí aj s nevhodným spôsobom vykurovania domácností, keď títo ľudia spaľujú prakticky čokoľvek, len aby sa zohriali. Významným problémom je aj vek rodinných a bytových domov spojený s nízkou energetickou efektívnosťou slovenských obydlí. Skrytou prekážkou je aj zatiaľ politicky nedefinovaná energetická chudoba. Trpia ňou ľudia, ktorí majú nižšie príjmy, a preto minimalizujú svoje výdavky na energie a nedostatočne vykurujú svoje obydlia. To môže mať negatívny dopad na ich zdravotný stav, psychickú pohodu a celkovú kvalitu života. S energetickou chudobou súvisí aj problém vykurovania obydlí nevhodnými palivami, ako sú uhlie, mokré drevo či odpad. Má to vážne sociálne a environmentálne dopady na širokú populáciu.

Naše ulice sú plné áut. Vozový park na Slovensku je zastaraný, priemerný vek osobných vozidiel je 14,3 roka, v prípade nákladných áut je to až 15,6 roka (Rakúsko – 6,6 roka)[3]. Znečistenie už nie je tak viditeľné ako v minulosti, no sofistikované metódy monitorovania a vedecké výskumy prinášajú nové výzvy. Jemné a ultrajemné prachové častice, rakovinotvorný benzo(a)pyrén, benzén a NO_2, ktoré nie sú viditeľné voľným okom, predstavujú nebezpečenstvo, ktorému by sme mali venovať zvýšenú pozornosť aj na Slovensku. Znečistené ovzdušie je najväčšou environmentálnou výzvou v súvislosti s ochranou verejného zdravia, ktorá si vyžaduje komplexný prístup viacerých rezortov. Rovnako nastal čas pre aktívnejšie zapojenie a záujem samospráv, ako je to napríklad v prípade Veľkej Británie.

POĎAKOVANIE
Príspevok vznikol vďaka aktivitám a finančnej podpore projektu LIFE18 IPE/SK/000010 - LIFE IP - Zlepšenie implementácie programov na zlepšenie kvality ovzdušia na Slovensku posilnením kapacít a kompetencií regionálnych a miestnych orgánov a podporou opatrení v oblasti kvality ovzdušia (v texte menovanom Populair).
This paper was created within the LIFE18 IPE/SK/000010 project - Enhancing the implementation of Air Quality Management Plans in Slovakia by strengthening capacities and competencies of regional and local authorities and promoting air quality measures, LIFE-IP SK AQ Improvement.

[3] https://www.acea.auto/publication/report-vehicles-in-use-europe-2023/

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230202

POUŽITÉ ZDROJE

ACEA. 2023. Report - Vehicles in use, Europe 2023. [online]. Dostupné na: https://www.acea.auto/publication/report-vehicles-in-use-europe-2023/. Prognostický ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied, SAV. 52 s. Dostupné na: https://www.prog.sav.sk/wp-content/uploads/Energeticka-Chudoba.pdf .
DOKUPILOVÁ, Dušana. GERBERY, Daniel. 2023. *Hĺbková štúdia energetickej chudoby*. [online]. Dostupné na: https://www.prog.sav.sk/wp-content/uploads/Energeticka-Chudoba.pdf
FUKSA, Martin. PONEC, Martin. 2019. *Inverze 1989*. Vydal: Temory z.s. 220 s. Dostupné na: https://www.inverze89.cz/.
MUDWAY, Ian. 2022. *London´s Air: The 70th Anniversary of the Great London Smog, Gresham College,* [online]. Dostupné na: https://www.gresham.ac.uk/watch-now/londons-air
ROWELL, A., TERRY M.E. a DEARY M.E. 2021. *Comparison of diffusion tube–measured nitrogen dioxide concentrations at child and adult breathing heights: who are we monitoring for?*. Air Quality, Atmosphere & Health (2021) 14:27–36. [online]. Dostupné na: https://link.springer.com/article/10.1007/s11869-020-00909-4 .

Kontakt

Ing. Veronika Basta (vbasta2018@gmail.com)
Referát koordinácie projektu LIFE IP - Zlepšenie kvality ovzdušia
Ministerstvo životného prostredia SR
(Ministry of Environment of the Slovak Republic)
Karloveská 2,
Bratislava SR

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

PROBLEMATIKA PŘELIDNĚNÍ – MYSTIFIKACE ANEBO NEVYHNUTELNÁ BUDOUCNOST?

THE ISSUE OF OVERPOPULATION - MYSTIFICATION OR AN INEVITABLE FUTURE?

Denisa MIŠINOVÁ

Abstrakt
Předpokládaný růst lidské populace je předmětem mnoha spekulací, dohadů, prognóz a diskuzí. Odlišná pojetí této tématiky závisí na aktuálních datových zdrojích, metodologii a předpokladech, zároveň však z výsledných analýz čiší neodlučitelný pocit nejistoty. Je strach z přelidnění opodstatněný? Bude v budoucnu třeba razantně zakročit a omezit natalitu druhu Homo sapiens?
S přemnožením lidského druhu úzce souvisí otázka nedostatku vzácných zdrojů, u nichž hrozí, že nerozumné hospodaření vyústí v katastrofu. Proti úvahám o budoucnosti lidstva nejsou imunní vědci, filozofové ani spisovatelé, kteří své obavy reflektují v současné sci-fi tvorbě. Významným zdrojem informací je kniha Davida Attenborougha (Život na naší planetě: Mé svědectví a vize pro budoucnost, 2021), která představuje komplexní souhrn lidského vlivu na ekosystém v průběhu uplynulého století a očekávané vize budoucnosti. Uvedená data lze konfrontovat s pohledem Hanse Roslinga (Faktomluva, 2018), který vnáší nový pohled na křivky grafů populačního růstu, jak je předpovídá OSN.
Problematika přelidnění je nepochybně vhodným úvodem pro komplexnější studium dopadů lidského invazivního počínání. Měli bychom se však zeptat sami sebe, jestli je ústředním problémem počet lidí obývajících planetu Zemi, anebo spíše to, jakým způsobem „existujeme".

Klíčová slova: *PŘELIDNĚNÍ. ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ. ENVIRONMENTÁLNÍ FILOZOFIE. ANTROPOCÉN.*

Abstract
The expected growth of the human population is the subject of much speculation, conjecture, forecasting and discussion. Different conceptions of this topic depend on current data sources, methodology and assumptions, but at the same time, the resulting analyzes exude an inseparable feeling of uncertainty. Is the fear of overpopulation justified? Will it be necessary to take drastic measures in the future to limit the birth rate of Homo sapiens?
Closely related to the overpopulation of the human species is the issue of the lack of precious resources, where unreasonable management threatens to result in disaster. Scientists, philosophers, and writers who reflect their concerns in contemporary science fiction are not immune to considerations about the future of humanity. An important source of information is David Attenborough's book (A Life on Our Planet – My Witness Statement and a Vision for the Future, 2020), which presents a comprehensive summary of human impact on the ecosystem over the past century and an expected vision of the future. The given data can be confronted with the view of Hans Rosling (Factfulness, 2018), which introduces a new perspective on the curves of the population growth graphs as predicted by the UN.
The issue of overpopulation is undoubtedly a suitable introduction to a more comprehensive study of the effects of human invasive behavior. However, we should ask ourselves if the central problem is the number of people inhabiting planet Earth, or rather the way in which we "exist".

Keywords: *OVERPOPULATION. ENVIRONMENT. ENVIRONMENTAL PHILOSOPHY. ANTHROPOCENE.*

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

ÚVOD

Otázka přelidnění je nevyhnutelnou součástí aktuální společenské diskuse. Předpokládaný růst lidské populace se stal předmětem mnoha spekulací, dohadů a prognóz. Zároveň se toto téma neomezuje pouze na vědecké kruhy, ale proniká hluboko do našich každodenních životů. Média upozorňují na možné dopady přeplnění planety, ekologičtí aktivisté se hlasitě angažují v environmentálních výzvách a tématika se promítá i do beletristické literatury pro mládež. Rozličná pojetí závisí na aktuálních datových zdrojích, metodologii a předpokladech, zároveň však z výsledných analýz čiší neodlučitelný pocit nejistoty. Jde o iracionální obavu z budoucnosti, nebo se jedná o včasný varovný signál?

1 NA POČETNOSTI ZÁLEŽÍ

Problematika přelidnění je vhodným úvodem pro komplexnější studium dopadů lidského invazivního počínání. Početnost má v ekologii i biologii zásadní význam, jelikož každý živočišný druh zastává určitou roli v ekosystému. V případě, že se množství některého druhu dramaticky vychýlí, následkem pak může být narušení rovnováhy, což povede k možným nežádoucím důsledkům. Z minulosti je nám známo několik významných incidentů, kdy přemnožení specifického druhu ovlivnilo přirozenou stabilitu ekosystému (psi, kočky, králíci, kozy, mangusty, potkani, nutrie). Člověk nese zodpovědnost za introdukci živočišných a rostlinných druhů do oblastí, kde se původně nevyskytovaly. Tento akt měl v mnoha případech negativní dopad, často i přes úsilí lidí o důkladné usměrňování dovezených organismů. Pokud je vnesenému druhu umožněno přežívat v novém prostředí bez přirozené regulace, může se stát nebezpečným škůdcem. V důsledku absence přirozeného predátora se nekontrolovatelně rozšíří, čímž naruší funkčnost potravinového řetězce, poškodí úrodu, konkuruje původním živočišným druhům, případně se stane šiřitelem nemocí.

Příkladem si můžeme uvést tokozelku nadmutou (lat. Eichhornia crassipes, známá také pod lidovým označením „vodní hyacint“). V roce 1844 byla na výstavu květin v New Orleans dovezena plovoucí vodní rostlina z Brazílie. Zahradníci byli ohromení výraznými fialovými květy a odnesli si několik exemplářů domů. Vytrvalé rostliny však rapidně vyrostly a zabrali více prostoru, než kolik jim zahradní jezírka mohla poskytnout. Zahradníci se jich proto postupně začínali zbavovat, čímž se rostlina ocitla v místních vodních tocích. Za necelých sto let se tokozelka extrémně rozšířila po světě, pokryla hustou (až metrovou) vrstvou hladiny mnohých vodních ploch, čímž vytvořila blokádu toku, zamezila průniku slunečních paprsků, růstu fytoplanktonu a nedostatkem kyslíku ve vodě zahubila původní organismy. Vodní hyacint tímto získal status jednoho z nejnebezpečnějších invazních druhů rostlin (Jennings, 2003).

Homo sapiens se v tomto ohledu nijak výrazně neliší od jiných živočišných druhů. Díky absenci přirozeného predátora naše koncentrace narůstá a v současnosti neexistuje žádný faktor, jež by naše počty dramaticky snižoval. Úspěšně vítězíme v boji proti nástrahám života – překonali jsme mor, španělskou chřipku, coronavirus, hladomor i dvě světové války (Harari, 2019). Ano, můžeme jednoznačně potvrdit, že počet lidí na planetě roste. Otázkou zůstává, zda v přílišné koncentraci nebudeme na okolní přírodu působit podobně invazivně jako vodní hyacint. Existuje maximální hranice lidské populace, po jejíž překročení nastane globální kolaps?

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

2 PROGNÓZY POPULAČNÍHO RŮSTU

Okolo roku 8000 př. n. l. činilo lidskou populaci pouhých 5 miliónů osob a toto číslo se poklidným tempem navyšovalo následujících deset tisíc let až do roku 1800 n. l., kdy dosáhlo jedné miliardy. Následoval náhlý rapidní nárůst. V roce 1937 mluvíme o 2,3 miliardách a o další století později se číslo lidské populace navýšilo o 5 miliard. Aktuálně činí číslo světové populace 8,1 miliard lidí a podle prognóz můžeme očekávat zdolání milníku 9 miliard přibližně v roce 2037 a 10 miliard v roce 2058.[1] Zatímco se počty lidského druhu a emisí uhlíku v ovzduší rapidním tempem zvyšují, divoká příroda postupně mizí.[2] Když zaneseme zmíněná data do grafu, povšimneme si signifikantního stoupání křivky v pravé části grafu, kterému tvaru se říká „hokejka“ (Rosling, 2019, Attenborough, 2021).

Graf 1: Očekávaný populační růst

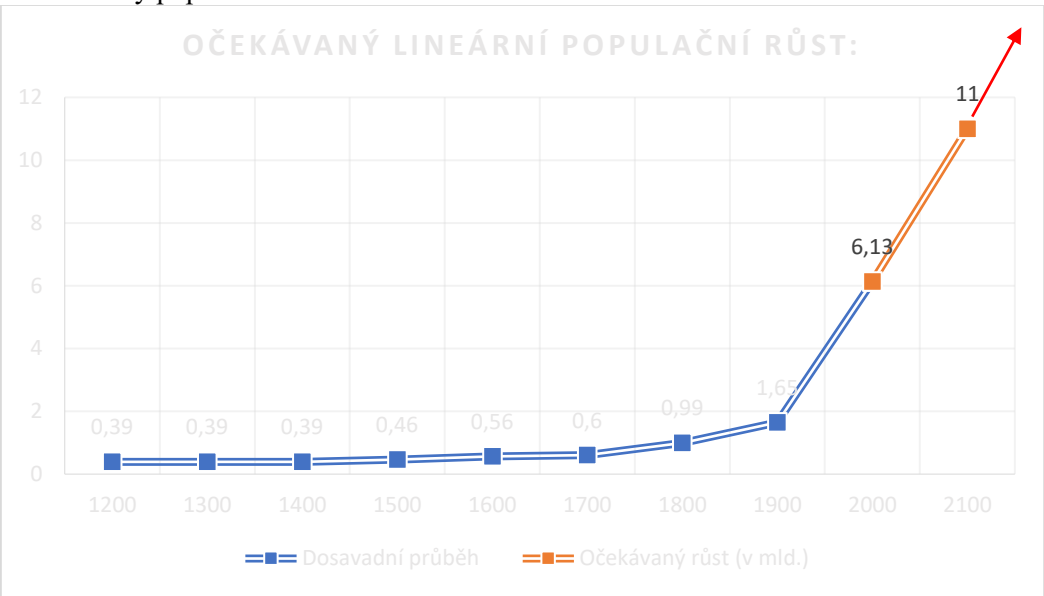

Zdroj dat: dostupné online: https://ourworldindata.org/world-population-growth

Je pochopitelné, že pohled na graf v mnohých lidech vzbuzuje pochybnosti, nejistotu a strach, jelikož podvědomě předpokládáme zběsilý kumulativní nárůst. Jenže v podobných lineárních grafech tkví jisté riziko. Intuitivně usuzujeme, že křivka populačního růstu bude v budoucnu pokračovat stejným směrem a mozek automaticky prodlouží linii do nekonečna. Naše intuice se ale mýlí. Ne každá křivka grafu musí směřovat donekonečna vzhůru, i když jde o primární řešení, které projektuje naše mysl. Křivky mohou být různě tvarované, a ne všechny musí být nutně rovné. Existují například grafy skluzavkového typu nebo ve tvaru písmene S. Přímky jsou mnohem více ojedinělé, než máme tendenci usuzovat – nekonečný lineární růst je

[1] Veškerá zmíněná data populačního růstu pochází z přehledů sestavovaných Populační divizí OSN, z projektu „Our World in Data“ od Global Change Data Lab, z webů https://ourworldindata.org/world-population-growth (dostupné online).
[2] Hodnoty oxidu uhličitého se v období mezi lety 1937-2022 zvýšily z 280 na 415 částic na milion. Oproti tomu podíl divoké přírody klesl z 66 % na 35 % (Attenborough, 2021).

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

pouze naší domněnkou. Podstatné je věnovat pozornost datům, které deklarují, že v následujících letech lze očekávat stagnaci populačního růstu.

Graf 2: Prognóza populačního růstu

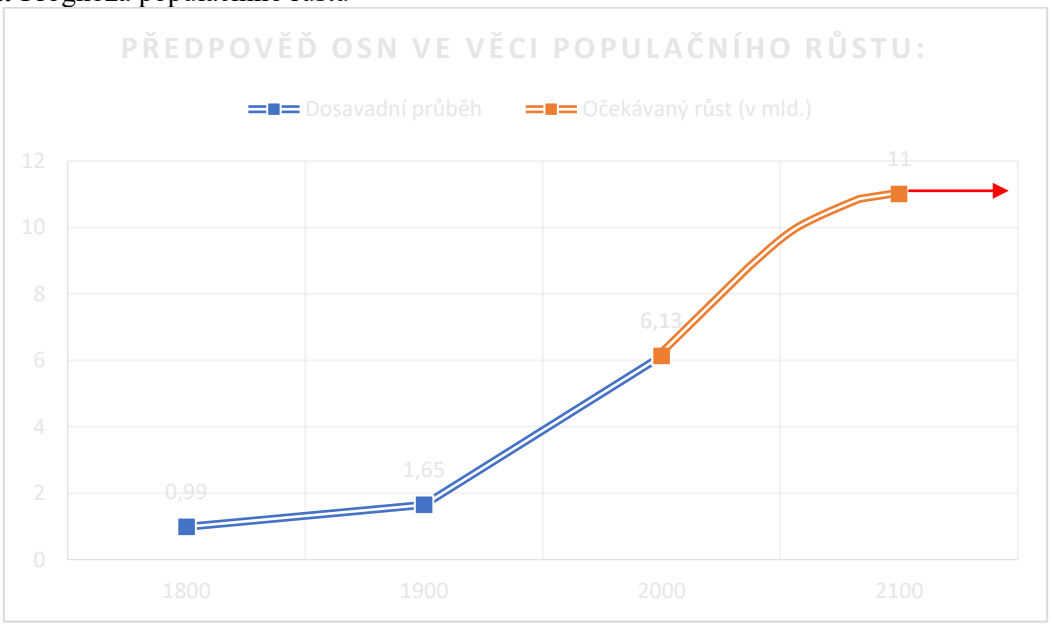

Zdroj dat: dostupné online: https://ourworldindata.org/world-population-growth

Lidé všeobecně předpokládají, že počet dětí bude v následujících stoletích neudržitelně narůstat, avšak opak je pravdou. Podle oficiální předpovědi OSN bude v roce 2100 na světě obdobný počet dětí jako dnes (2 miliardy) a populační křivka se ustálí někde mezi 10 až 12 miliardami lidí. Zatímco generace našich prarodičů měla běžně i 4 sourozence, v roce 2017 kleslo číslo potomků na 2,5 a v současnosti již běžně slýcháme o ženách, které upřednostňují kariéru před těhotenstvím. Podle aktuálních průzkumů až 90 % rodičů preferuje pouze dva potomky. Zbylých 10 % zahrnuje rodiny žijící v oblastech extrémní chudoby, které mají průměrně 5 potomků, přičemž nejvíce dětí mají ženy z krajin s nejvyšší dětskou úmrtností (Somálsko, Čad, Mali, Niger), kde jsou rodiny mnohdy závislé na dětské výpomoci (domácí práce, jednoduché zemědělství, obstarávání dobytka atd.), tudíž jim i po úmrtí 1-2 dětí zůstává dostatek osob potřebných pro chod domácnosti. Průměrná žena v těchto zemích může mít během svého reprodukčního věku relativně vysoký počet dětí, což souvisí mimo jiné také s tradičními postoji k roli ženy v rodině, nízkou úrovní vzdělání a omezeným přístupem k antikoncepčním prostředkům (Rosling, 2019).

Trendy v oblasti porodnosti se však uplynulými roky mění v reakci na sociální a ekonomické změny. Rodiče po celém světě se dobrovolně rozhodují mít méně dětí, což koreluje s pozitivním vývojem světa – technologický progres, změny v sociálních hodnotách, klesání procenta dětské úmrtnosti, lepší přístup ke vzdělání a v neposlední řadě všeobecné povědomí o sexuální ochraně. Nemáme tedy žádný prokazatelný důvod k obavám, že by muselo být zavedeno restriktivní opatření k regulaci natality. Ostatně dokážeme zhodnotit negativní dopady plošného limitování počtu potomků na příkladu Číny, kde od roku 1979 platila politika plánované porodnosti. Zavedením se snížil počet na jedno povolené dítě na rodinu, z čehož vyplynula nejen závažná morální dilemata, ale také zvýšená diskriminace ženského pohlaví a demografická nevyváženost. K legislativnímu uvolnění došlo o 35 let

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

později a nyní se na čínskou politiku jednoho dítěte nahlíží ve vědeckých kruzích jako na nevydařený sociální experiment (Goh, 2011).

Proč tak snadno podléháme deziluzím ve spojitosti s problematikou přelidnění? Co v nás vyvolává strach z katastrofických dopadů zvýšené koncentrace druhu Homo sapiens? Podle Hanse Roslinga je na vině vrozený lidský instinkt. Ve své knize Moc faktov (2019) přichází s teorií vlivu dramatického instinktu a instinktu strachu na zpracovávání vnějších podnětů. Dramatické příběhy byly pro lovce i sběrače před tisíci lety jediným zdrojem informací. Mozek přijaté podněty zpracoval způsobem, který měl subjektu pomoci zamezit případnému ohrožení jeho existence, což bylo klíčové pro adaptaci v nepředvídatelných nebezpečných situacích. A tento přirozený instinkt v nás přebývá dodnes. Instinkt strachu nám dříve napomáhal přežít, avšak když se vymkne zpod kontroly, značně zkresluje analýzu rizik. Dramatický instinkt podněcuje nadměrnou nedůvěřivost, úzkostlivost, náchylnost ke konspiracím a mylným apokalyptickým představám. Právě to je důvodem, proč negativním zprávám věnujeme podstatně více pozornosti než těm pozitivním. Média si jsou této skutečnosti dobře vědoma a cílí přednostně na šokující či děsivé novinky, které zaujmou pozornost konzumentů.

Svou roli sehrává také apel na strach – manipulativní argumentační technika, spadající pod hlavičku argumentum ad baculum neboli „argument holí/klackem" (vyhrožováním, zastrašováním, nátlakem), který je z hlediska logiky považován za nevhodnou argumentaci. Tento rétorický postup spočívá ve využití přirozené lidské tendence zbavit se pocitu úzkosti i za cenu nelogického řešení, kterého bychom se za normálního stavu nedopustili. Snaží se uměle vyvolat pocity obavy nebo nejistoty ohledně určité situace, jevu nebo rozhodnutí, a tímto způsobem ovlivnit chování nebo názory publika. Tato taktika se často používá v oblasti propagandy, politiky, public relations nebo marketingu s cílem přimět lidi k určité reakci nebo rozhodnutí na základě emocionálního vlivu strachu (Walton, 2013).

3 ENVIRONMENTÁLNÍ DOPADY

Tvrzení, že nevyhnutelné přelidnění bude mít devastující účinek na ekosystém je jedním z populárních omylů. Domníváme se, že planeta musí mít specifický limit, jehož překročení vyústí v katastrofální následky. Anglický ekonom Thomas Robert Malthus již v 18. století poukázal na negativní dopady přemnožení. Ve své teorii předestřel domněnku, že populace roste geometricky, zatímco dostupné zdroje narůstají lineárně aritmeticky, což povede k situaci, kdy nekontrolovatelně narůstající populace překročí hranici zdrojů a nastane masový hladomor. Malthusovy výpočty (ohledně potravinové krize) byly vyvráceny jako nesprávné, jelikož technologický a agrární pokrok napomohl zvýšit produkci potravin a za nynějších podmínek jsme při rozumném hospodaření schopni nakrmit až 10 miliard lidí. Je však třeba přijmout radikální opatření v oblasti produkce potravin a využívaní vodních zdrojů.

Aktuálně využíváme větší množství zdrojů, než kolik může Země poskytnout, navíc s nimi hospodaříme nesprávně – v některých koutech světa obyvatelé umírají hlady, jinde se potýkají s obezitou. Státy, jež pokládáme za „vyspělé“ přečerpávají zdroje zdaleka nejvýrazněji. Podle Global Footprint Network (2018) USA užívá zdroje o objemu 5 Zemí – pokud by každý člověk na Zemi čerpal zdroje stejným tempem jako Američané, bylo by potřeba 5 Zemí. U

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

Velké Británie toto číslo činí 2,8, u Číny 2,1, zatímco u Indie pouhých 0,7.[3] Přínosnou inovací by mohly být GMO, tj. geneticky modifikované organismy (angl. Genetically modified organism). Jedná se o organismy, jejichž genetický materiál byl pozměněn genetickou manipulací takovým způsobem, k jakému by nebylo možno dojít přirozenou rekombinací. Cílem je dosáhnout specifických vlastností, jako je odolnost vůči škůdcům, virovým nebo bakteriálním patogenům, toxickým pesticidům, karcinogenům z plísní, ale také regionálním podmínkám či nepříznivému klimatu. Zároveň mohou mít takovéto potraviny kvalitnější výživový obsah a nutriční hodnoty.[4]

Od rozpuku éry malthusiánství uplynuly již 3 století, my však stále podvědomě předpokládáme, že přemnožení lidstva → akcelerace přečerpávání vzácných zdrojů → vážné narušení ekosystému → zánik života na Zemi. Jenže korelace neimplikuje kauzalitu a naše domněnka je chybná. S přemnožením lidského druhu skutečně souvisí otázka nedostatku vzácných zdrojů (voda, potrava, půda, energie, fosilní paliva, aj.), u nichž hrozí, že nerozumné hospodaření vyústí v katastrofu. Měli bychom se však zeptat sami sebe, zda je problémem počet lidí obývajících planetu Zemi, anebo spíše to, jakým způsobem existujeme. Mezi přelidnění a enviromentální devastaci opravdu nelze umístit rovnítko. Populační expanze situaci nepřilepší, ale rozhodně není primárním viníkem. Problémem je, že již dlouho žijeme nad poměry udržitelnosti a navyšováním sumy spotřebitelů pouze urychlujeme proces přečerpávání. Již nyní má Země namířeno k blížící se krizi – dvojice odborníků na zemský systém (Johan Rockström a Will Steffen) vytyčila devět kritických bodů zlomu, tzv. model planetárních hranic.[5] Řadí mezi ně změnu klimatu, vyčerpání ozonové vrstvy, znečištění vzduchu, chemické znečištění, používání hnojiv, zábor půdy, čerpání sladké vody, okyselování moří a ztrátu biodiverzity. Téměř ve všech kategoriích jsme práh stability překročili, anebo jsme k jeho pokoření blízko. Přelidnění bychom však ve výčtu kritických bodů zlomu hledali marně.

Příkladem ilustrujícím tuto skutečnost je kolaps civilizace na Velikonočním ostrově. Kmeny okázale demonstrovali své bohatství výstavbou monumentálních soch zvaných „moai“. Okázalým zviditelňováním prestiže klanu bezohledně přečerpávaly vzácný přírodní zdroj – dřevo. Těžba započala kolem roku 900 a vrcholila 500 let poté. Ostrov byl do roku 1600 prakticky holý. Kácení stromů mělo za následek ztrátu vlhkosti, ohřívání zemského povrchu, vysoušení půdy a erozi. Bez vegetace začala hynout zvířata, nebylo možné cokoliv vypěstovat a kvůli absenci stavebního materiálu pro lodě se nedalo uniknout. Ostrovani se tak ocitli v pasti, kterou sami vytvořili. Vědec Jared Diamond ve své knize The Last Tree on Easter Island (2021) poukazuje na fakt, že z vrcholu nejvyšší hory lze shlédnout celý povrch relativně malého ostrova. Kdokoli tedy pokácel poslední strom, byl si plně vědom svého činu. Výsledek by byl totožný, i kdyby se kmeny Velikonočního ostrova divoce množili a natalita by převýšila mortalitu. Kolaps civilizace zapříčinilo nerozumné nakládání se vzácnými zdroji, nikoli nadměrná populace.

[3] Podle zprávy o udržitelnosti vypracované EAT-Lancet Commission (2019). Dostupné online: https://populationmatters.org/resources-consumption.

[4] Například zlatá rýže (angl. Golden Rice) obsahuje beta-karoten v kombinaci se zvýšeným obsahem železa, což je přelomovým zvratem pro chudobnější oblasti, kde přílišná konzumace rýže vede k zrakovým disfunkcím. Dostupné online: https://web.archive.org/web/20080925154424/http://www.gmo-compass.org/eng/grocery_shopping/crops/24.genetically_modified_rice.html.

[5] ROCKSTRÖM, J., KLUM, M. 2015. Big World, Small Planet. In: Attenborough, D., Život na naší planetě, 2021, s. 107-110.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

Velikonoční ostrov představuje znepokojivou metaforu pro současnou globální destrukci životního prostředí, s tím rozdílem, že dnes jsme si plně vědomi důsledků našeho nezodpovědného jednání, přesto v něm pokračujeme. Ostrovní kmeny nebyly natolik znalé fungování ekosystému, aby pochopily konsekvence svého jednání. My jsme však dostatečně obeznámeni s následky ničení přírody a naše nezodpovědnost představuje plně uvědomělý akt, při němž záměrně odvracíme zrak od důsledků. Zaměřovat se na problematiku populační expanze je zbytečným plýtváním energií, kterou bychom měli zacílit vhodnějším směrem. Co můžeme očekávat, pokud svůj přístup nezměníme? Vyprahlá pustina bez zdrojů pitné vody, sucho devastující vše živé, úplná absence rostlin, vyhladovělí poutníci hledající krajinu s vhodnějšími podmínkami – podle Davida Attenborougha (2021) se tento dystopický scénář stane realitou do začátku budoucího století. Tragédie Velikonočního ostrova může být tou naší, pokud od základů nezměníme náš invazivní způsob existence.

POUŽITÉ ZDROJE

ATTENBOROUGH, D. 2021. *Život na naší planetě: Mé svědectví a vize pro budoucnost.* Praha: Práh, 2021. 280 s. ISBN 978-80-7252-884-4.

BROTEN, N. 2017. *An Analysis of Thomas Robert Malthus's An Essay on the Principle of Population.* UK: Macat Library, 2017. 92 s. ISBN 978-13-5135-194-2.

DIAMOND, J. 2021. *The Last Tree on Easter Island.* London: Penguin Books, 2021. 96 s. ISBN 978-01-4199-706-3.

GMO Database - Authorisation and approval status in the EU. Genetically Modified Rice. Wayback Machine [online]. *GMO Compass* [cit. 05.11.2023]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20080925154424/http://www.gmo-compass.org/eng/grocery_shopping/crops/24.genetically_modified_rice.html.

GOH, E. 2011. *China's One-Child Policy and Multiple Caregiving: Raising Little Suns in Xiamen.* Oxfordshire: Taylor & Francis, 2011. 208 s. ISBN 978-11-3671-561-7.

HARARI, Y. N. 2019. *Homo Deus – stručná história zajtrajška.* Martin: Aktuell, 2019. 400 s. ISBN 978-80-8172-033-8.

JENNINGS, T. 2003. *Ekologie*. Praha: Computer Press, 2003. 302 s. ISBN 80-7226-942-9.

Resources & consumption | Population Matters. Population Matters | Every Choice Counts | *Sustainable Human Population* [online]. [cit. 05.11.2023]. Dostupné z: https://populationmatters.org/resources-consumption.

ROSLING, H. 2019. *Moc faktov.* Bratislava: Tatran, 2019. 330 s. ISBN 978-80-222-0993-9.

WALTON, D. 2013. *Scare Tactics: Arguments that Appeal to Fear and Threats.* Netherlands: Springer Netherlands, 2013. 218 s. ISBN 978-94-017-2940-6.

World Population Growth - Our World in Data. Our World in Data [online]. 2022, *Global Change Data Lab.* [cit. 02.11.2023]. Dostupné z: https://ourworldindata.org/world-population-growth.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230203

Kontakt

Mgr, Denisa Mišinová, DiS. (misinova1@ucm.sk)
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Námestie J. Herdu 2,
91701 Trnava

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

ŠPORT A ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

SPORTS AND THE ENVIRONMENT

Monika ORLIKOVÁ

Abstrakt
Šport tvorí neoddeliteľnú súčasť ľudského života a je chápaný ako fenomén, ktorý kladne vplýva na kvalitu života človeka. Klimatické zmeny, ktoré sa neustále zhoršujú pod rôznymi vplyvmi upriamujú pozornosť na otázku ako vplýva šport na životné prostredie. Cieľom príspevku, ktorý má charakter teoretickej štúdie, je preto priblížiť bazálne teoretické poznatky z oblasti vplyvu športu na životné prostredie a taktiež upozorniť na udržateľnosť v športe.

Kľúčové slová *ŠPORT. ŽIVOTNÉ PROSTREDIE. UDRŽATEĽNOSŤ V ŠPORTE.*

Abstract
Sport forms an integral part of human life and is understood as a phenomenon that positively affects the quality of person´s life. Climate change, which is constantly worsening under various influences, draws attention to the question of how sport affects the environment. The aim of the paper, which has the character of a theoretical study, is therefore to present basal theoretical knowledge in the field of the impact of sport on the environment and also to draw attention to sustainability in sport.

Keywords *SPORT. ENVIRONMENT. SUSTAINABILITY IN SPORTS.*

ÚVOD

Životným prostredím rozumieme prostredie, ktoré zabezpečuje primárne podmienky pre základné biologické funkcie živého organizmu (Noskovič, 2007). Streďanský (2010) definuje životné prostredie ako miesto, kde pôsobia všetky vonkajšie a vnútorné činitele umožňujúce človeku v danom prostredí normálny vývoj.

V materiáloch UNESCO je možné nájsť tri rozdielne prístupy k objasneniu životného prostredia. Najstaršia a aj najakceptovanejšia je definícia z roku 1967 od nórskeho profesora S. Wika, podľa ktorého životné prostredie je tá časť sveta, s ktorou je človek vo vzájomnom pôsobení, ktorú používa, ovplyvňuje a ktorej sa sám prispôsobuje. Ďalšou možnosťou je definovať životné prostredie ako súhrn vecí, podmienok a vplyvov, obklopujúci každý živý organizmus a pôsobiaci na jeho fyzický rozvoj. Ide o formuláciu, na ktorej sa v roku 1970 zhodla EHK OSN. Treťou možnosťou je definovať životné prostredie ako miesto, v ktorom sa realizuje pôsobenie všetkých vonkajších aj vnútorných činiteľov v takej miere, ktorá umožňuje živému organizmu (jedincovi, populácii) toho istého druhu v tomto prostredí žiť, vyvíjať a rozmnožovať sa (Streďanský, 2010).

Sociálne vedy akceptujú fakt, že človek je fixovaný na prostredie, ktoré ho obklopuje, a v ktorom žije. Práve toto prostredie výrazne vplýva na jeho prácu a využívanie voľného času (Doležal, Málek, 2000). Celkový vzťah ľudských aktivít a ochrany životného prostredia predstavuje v súčasnosti čoraz väčší problém právneho, ekonomického a politického významu. Životné prostredie je chápané ako verejný statok, a preto jeho poškodenie má výrazné dopady pre celú ľudskú spoločnosť (Korauš, 2012). Úroveň znečistenia životného prostredia výrazne ovplyvňuje stav a kvalitu života ľudí a podieľa sa predovšetkým

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

aj na úrovni jeho zdravotného stavu (Antalová, Horváthová, 2018). Podľa Čermáka et al. (2008) všetky zásahy človeka do životného prostredia v súčasnosti sú tak výrazné, že negatívne vplývajú na existenciu človeka na Zemi. Pôsobenie daných zásahov býva rozsiahle, a preto treba ich účinky posudzovať globálne.

Problematika prostredia vždy nejakým spôsobom rezonovala v sociálnej práci, pričom v určitých časových obdobiach táto téma v profesii stagnovala. Práve zhoršujúce sa životné prostredie oživilo záujem sociálnych pracovníkov a pracovníčok o túto problematiku. Životné prostredie sa stalo konceptom, ktorý sa ustálil v sociálnej práci natoľko, že v súčasnosti je pokladané za legitímnu súčasť teoretického záujmu a praktického výkonu sociálnych pracovníkov a pracovníčok. (Levická, 2023).

V rámci globálneho diskurzu je kríza životného prostredia najčastejšie spájaná s hospodárskou činnosťou človeka a len ojedinele sa upriamuje pozornosť na iné oblasti spoločenského života, ktoré by mohli mať negatívny dopad na životné prostredie.

Jednou z týchto oblastí je šport, ktorý zastáva v spoločnosti významné miesto. Na šport môžeme nazerať z dvoch pohľadov – súkromného (šport pre dosiahnutie vlastného zdravia) a verejného (šport pre priemysel v hodnote niekoľkých miliárd) (Ferrer, 2023). Šport je jedným z najobľúbenejších odvetví na planéte. Športovcom, tímom a fanúšikom ponúka silné emócie. Vďaka nemu pociťujú šťastie, hrdosť a prestíž. Je to jedna z najviditeľnejších oblastí, do ktorej sa premietajú súčasné sociálne, politické a ekonomické problémy spoločnosti. Šport a športové podujatia sú relevantným spôsobom posilnenia sociálneho začlenenia (Hautbois, Desborders, 2023).

Dlhodobo za najväčší klad športu je pokladaný jeho vplyv na zdravie človeka. Napriek tomu, že šport je všeobecne spájaný s kvalitou života, musíme si uvedomiť aj jeho negatívny vplyv na životné prostredie.

Obrázok 1: Vplyv športu

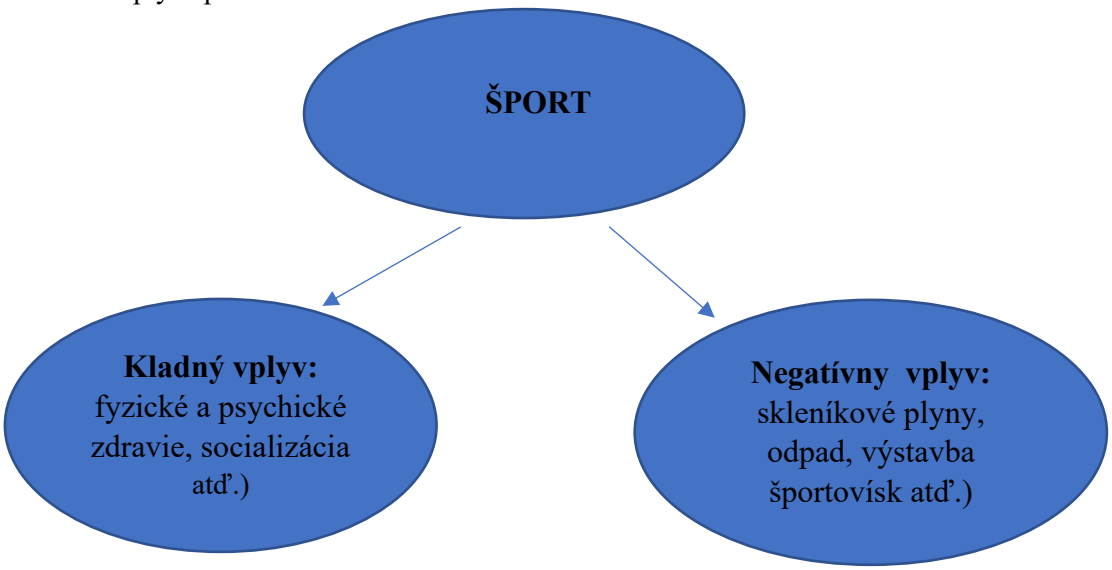

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2023

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

Súčasťou športu nie je len konkrétna športová činnosť. Šport to sú aj športové súťaže, výstavba a prevádzka športových areálov a zariadení, výroba športovej výstroje a výzbroje – všetky takéto aktivity môžu mať na životné prostredie rôzne potencionálne dopady (Bobula, 2014).

Environmentálne záťaže na Slovensku tvoria veľmi negatívne, rizikové prvky ovplyvňujúce do značnej miery celú funkčno-priestorovú štruktúru našej krajiny. Ich zahrnutie do dnešnej krajiny nie je možné bez pasportizácie a odstránení vplyvu škodlivých látok podieľajúcich sa na znečistení prostredia (Bohuš, Klinda, 2010, Klinda, Lieskovská et al. 2008). Ak medzi ľudské aktivity, ktoré majú vplyv na vznik environmentálnych záťaží patrí aj šport (Enviroportál, 2023), potom je potrebné začať sa zamýšľať nad tým, ako je možné tieto nežiaduce účinky eliminovať.

1 ŠPORT A ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

Celá spoločnosť, vrátane športovej komunity, potrebuje naliehavé opatrenia na zastavenie a zvrátenie straty biodiverzity a poškodzovania prírodného sveta, od ktorého všetci závisíme. Významné miesto a nespochybniteľne kladný prínos športu v živote človeka, vnáša medzi mnohých ľudí spochybnenie o tom, že šport negatívnym spôsobom zasahuje do životného prostredia. Ak sa však pozrieme na túto problematiku hlbšie dostaneme jasné odpovede na to, že tento typ ľudskej aktivity negatívne ovplyvňuje rôzne zložky prírodného prostredia.

Vedci zaznamenali rastúci význam vzťahu medzi životným prostredím a športom (Chalip, 2006 ; Mallen, Chard, 2011). Konkrétne Chalip (2006) predznamenal vznik „diskurzu o vzťahu športu k životnému prostrediu. Od 90. rokov minulého storočia vedci v oblasti športového manažmentu skúmali spôsoby, ako športový priemysel ovplyvňuje prírodné prostredie (Kellison, Hong, 2015; Mallen, Chard, 2012; Mallen, Adams, Stevens, Thompson, 2010, b, Sartore-Baldwin, McCullough, 2018).

Šport predstavuje pohybové aktivity vykonávané na troch úrovniach: rekreačnej, výkonnostnej a profesionálnej. Športovaním vzniká interakcia medzi športovcom, samotným športom a prostredím, v ktorom sa šport vykonáva. Dalo by sa povedať, že človek ovplyvňuje športovou činnosťou životné prostredie, a životné prostredie ovplyvňuje športujúceho človeka. Všetko čo robíme pri športovaní, má dopad na životné prostredie. Napríklad v športe udržiavanie zelených ihrísk vyžaduje používanie pesticídov a herbicídov, spotrebu miliónov litrov ročne. V bazénoch sa využíva chlór a bielidlá na dezinfekciu, veľké športové akcie zanechávajú množstvo odpadov. Len po typickom basketbalovom alebo futbalovom zápase v Spojených štátoch sa asi 50 tisíc plastových pohárov vyhodí do koša. Odhaduje sa, že každý divák po sebe zanechá asi 2 kilogramy potravinového odpadu, z ktorých väčšina vyžaduje recykláciu. Toto je len malá ilustrácia toho, ako šport ovplyvňuje životné prostredie.

Šport napriek svojej schopnosti zabávať ľudí a podporovať zdravie človeka, môže aj výrazne zhoršovať životné prostredie (Gosalwez, 2020). Vzťah medzi športom a životným prostredím je obojstranný. V jednom smere ovplyvňujú športové organizácie životné prostredie napríklad produkciou odpadu (Chard, Mallen, 2012; Trendafilová, Babiak, Heinze, 2013). V opačnom smere životné prostredie ovplyvňuje šport tým, že poskytuje prírodné zdroje, ako sú ihriská a poveternostné podmienky (Kay, Vamplew, 2006).

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

Jednou z naliehavých otázok v rámci športovej ekológie[1] je silný dôraz na vplyv športu na životné prostredie. Thibault (2009, s. 11) poznamenal, že *„šport má významný vplyv na životné prostredie“, pričom dodáva, že „na základe množstva športových podujatí organizovaných po celom svete je naša ekologická stopa súvisiaca so športom obrovská a väčšinou zostáva nepovšimnutá“.*

Vzťah medzi životným prostredím a športom je zložitý a symbiotický, pričom jeden druhého významným spôsobom ovplyvňuje. Rôzne športové aktivity závisia od dobre zachovaného prírodného prostredia. Takmer vo všetkých športoch je dôležité zoznámiť sa s prírodným prostredím, rozvíjať poznanie a ocenenie prírodných procesov a vlastností, akými sú počasie, voda, pôda a snehové podmienky (Geneva Environment Network, 2023).

Existujú dva hlavné spôsoby, ako premýšľať o vzťahu športu k životnému prostrediu. Prvý sa týka toho, ako zmeny životného prostredia ovplyvňujú šport, a druhý súvisí s tým, ako môže mať šport sám o sebe vplyv na životné prostredie. V oboch prípadoch je hlavným problémom to, že so Zemou sa v súčasnosti zaobchádza neudržateľným spôsobom možno to chápať ako záležitosť (ne)spravodlivosti (Wilson, Milington, 2020).

Mnohí autori poukazujú na to, že až 85% emisií skleníkových plynov, ktoré vznikajú pri veľkých športových podujatiach pochádza práve z cestovania a ubytovania fanúšikov (Seymour, Kassam, Carlin, 2023).

Vo všeobecnosti prevádzka štandardných športovísk a športových podujatí vedie k zvýšenej spotrebe energie, znečisťovaniu ovzdušia, emisiám skleníkových plynov a zvýšenému ukladaniu odpadov, ako aj poškodzovaniu ozónovej vrstvy, strate biotopov a strate biodiverzity, erózii pôdy a znečisťovaniu vody a ovzdušia. Výrobcovia športových potrieb a organizátori veľkých športových podujatí, akými sú olympijské hry, majstrovstvá sveta, cyklistické preteky Tour de France a iné, vyžadujú tisíce zamestnancov. Získavajú a spotrebúvajú obrovské množstvá zdrojov, vyrábajú milióny spotrebného tovaru, využívajú energiu a vodu, vytvárajú pevný odpad, rozvíjajú pôdu a používajú obrovské množstvo vozidiel. Aj keď sú športové organizácie zriedka veľkými znečisťovateľmi, ich environmentálna stopa je často hlboká. Športové potreby, športové oblečenie, športové zariadenia – všetko zanecháva svoju ekologickú stopu na životnom prostredí.

Na základe horeuvedeného športová aktivita teda môže viesť k:

- ničeniu krehkých ekosystémov,
- hlukovému a svetelnému znečisteniu životného prostredia,
- spotrebe veľkých neobnoviteľných zdrojov (palivo, kov atď.), ako aj prírodných zdrojov (voda, drevo, papier atď.)
- ďalším emisiám skleníkových plynov pri používaní elektriny a rôznych druhov palív,
- zničeniu ozónovej vrstvy (z prevádzky chladiacich jednotiek),
- kontaminácii pôdy a vodných zdrojov v dôsledku používania pesticídov,
- erózii pôdy pri výstavbe športovísk a z pôsobenia fanúšikov na športových podujatiach,
- produkcii veľkého množstva všetkých druhov odpadu zo športových zariadení a fanúšikov (UNEPC, 2004).

[1] *Športová ekológia* je subdisciplínou športového manažmentu, ktorá sa zoberá vzťahom športu a prírodného prostredia a obojsmerného vzťahu medzi nimi.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

Aj keď športové podujatia prispievajú k národným ekonomikám a poskytujú zábavu pre miliardy ľudí na celom svete, majú aj mnoho priamych a nepriamych vplyvov na životné prostredie. Podľa správy Rapid Transition Alliance sú emisie uhlíka globálneho športového priemyslu ekvivalentné stredne veľkej krajine (Sportanddev, 2023).
Medzi ďalšie vybrané faktory ovplyvňujúce životné prostredie ďalej patria:

Cestovanie: Podujatia vedú k masovému pohybu hráčov, divákov a funkcionárov. Najväčšími vinníkmi sú veľké medzinárodné udalosti, ktoré si vyžadujú významnú leteckú dopravu, ale svoju úlohu zohráva aj cestná doprava, a to aj na základnej úrovni.

***Spotreba energie*:** Energia je potrebná na osvetlenie, vykurovanie, chladenie a napájanie zariadení, zariadení a štadiónov. Spoliehanie sa na neobnoviteľné zdroje energie prispieva ku klimatickým zmenám.

Spotreba vody: Športové ihriská, golfové ihriská a iné vonkajšie zariadenia vyžadujú vodu na zavlažovanie. K využívaniu vody prispievajú aj športy ako plávanie a vodné pólo. V regiónoch, ktoré už čelia nedostatku vody, môžu tieto požiadavky zaťažiť miestne vodné zdroje a prispieť k ekologickej nerovnováhe. Podľa Svetového ekonomického fóra je módny priemysel zodpovedný za 10 % globálnych emisií uhlíka a je druhým najväčším spotrebiteľom vody na svete, pričom na výrobu jedného bavlneného trička je potrebných 700 galónov vody.

***Tvorba odpadu*:** Pri udalostiach vzniká značný odpad vrátane obalov, potravinového odpadu a vyradených propagačných materiálov. Bez vhodných systémov odpadového hospodárstva to môže skončiť na skládkach, čo prispieva k emisiám metánu. Pri výrobe a likvidácii športových potrieb a tovaru vzniká aj odpad.

Odlesňovanie a zmena využívania pôdy: Výstavba nových športových zariadení si často vyžaduje rozvoj pôdy, čo môže viesť k odlesňovaniu, ničeniu biotopov a strate biodiverzity.

Prioritou dnešnej Európskej komisie je tzv. Európska zelená dohoda (Eurepean green Deal), ktorá má za úlohu predstaviť plán Európskej komisie na zelenú transformáciu hospodárstva v záujme udržateľnej budúcnosti (Ministerstvo životného prostredia SR, 2023).

Podľa Smaggheovej (2024) Európska komisia zverejnila svoju správu o prispievaní športu k Európskej zelenej dohode, čím po prvýkrát sprístupnila tento plán verejnosti. Expertná skupina pre ekologicky zodpovedný šport poverená Európskou komisiou predložila 19. decembra 2023 svoju správu o prispievaní športu k Európskej zelenej dohode. Táto správa, pripravená v rámci pracovného plánu EÚ pre šport na roky 2021-2024, ponúka konkrétne usmernenia a odporúčania, ktoré umožnia európskemu športu dosiahnuť ciele Zelenej dohody. Vo svojej práci sa expertná skupina zamerala na štyri oblasti činnosti:

- inovatívna medzisektorová spolupráca
- udržateľné športové infraštruktúru
- udržateľné športové podujatia
- budovanie kapacít vo vzdelávaní a propagácia udržateľných športových postupov

Pokiaľ ide o odporúčania skupiny, európske inštitúcie, členské štáty a športové organizácie sa vyzývajú, aby

- zlepšili ich riadenie
- vypracovali stratégie trvalo udržateľného rozvoja a akčné plány pre šport
- financovali projekty, ktoré podporujú trvalo udržateľný šport lúka.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

1.1 Udržateľnosť v športe

V rámci riešenia problematiky "Športu a životného prostredia" zaujíma ústredné miesto problém zdravia, a preto všetky problémy je potrebné posudzovať z tohto uhľa. Problém životného prostredia je tak aktuálny a akútny, že ho nemôžeme obísť, nakoľko preniká do všetkých sfér ľudskej činnosti a spolu s ekonomikou a sociálnou sférou tvorí hlavnú zložku trvalo udržateľného rozvoja (UNEP, 2005).

V ekológii sa pod pojmom udržateľnosť rozumie schopnosť uspokojovať potreby dneška bez toho, aby sme budúce generácie pripravili o rovnakú príležitosť, a to zachovávaním životného prostredia. Udržateľnosť je možno najdôležitejšou sociálnou, politickou a ekonomickou výzvou, ktorej dnešná spoločnosť čelí. Tento koncept je predmetom záujmu vedeckej komunity už viac ako 200 rokov, ale slovo udržateľnosť prvýkrát použil pri úvahách o budúcnosti Goldsmith (1972).

Environmentálna udržateľnosť je definovaná podľa Brundtlandovej komisie (1987) ako ochrana prírodného prostredia pre súčasné a budúce generácie. Podľa (Mazurkiewicza, 2005, Dingla, Mallena, 2020) má udržateľnosť environmentálne dôsledky, ktoré zahŕňajú „prevádzky, produkty a zariadenia organizácie, elimináciu odpadov a emisií minimalizáciu praktík, ktoré nepriaznivo ovplyvňujú využívanie zdrojov budúcim generáciám. Hautbois a Deborders, (2023) konštatujú, že environmentálnu udržateľnosť možno chápať aj ako schopnosť udržiavať stabilitu rušivého spojenia medzi živým svetom a ľudskou kultúrou prostredníctvom udržateľných praktík, ako je prevencia znečisťovania a využívanie obnoviteľných zdrojov. Sociálna udržateľnosť zahŕňa schopnosť sociálneho systému fungovať sociálne prijateľným a udržateľným spôsobom pri zlepšovaní kvality života. Ekonomická udržateľnosť zahŕňa výrobné a investičné úsilie, ktoré podporuje dlhodobú finančnú stabilitu bez negatívneho vplyvu na kultúrne, sociálne a environmentálne aspekty spoločnosti.

Environmentálna udržateľnosť je jedným z najnaliehavejších a najkomplexnejších problémov „*veľkých problémov*", ktorým súčasný svet čelí, čo zdôrazňuje jej ústredný význam pre mnohé ciele trvalo udržateľného rozvoja Organizácie Spojených národov (Hognestad et al., 2022).

Mnohé štúdie poskytli rôzne definície udržateľnosti. Konkrétna použitá definícia závisí od aspektov udržateľnosti (sociálne, ekonomické, environmentálne, riadenie), ktoré autori skúmajú. Definícia závisí od aspektov (sociálnych, ekonomických, environmentálnych), ktoré sa autori pokúšajú študovať(Hautbois, Deborders, 2023, Hognestad et al., 2022).

Environmentálna udržateľnosť a športové podujatia sú spojené od začiatku 90. rokov minulého storočia (Naes, 2021). Z toho vyplynulo, že odvtedy mnohé športové organizácie začali venovať pozornosť práve environmentálnym výzvam, a to rôznym spôsobom. Trendafilová et al. (2018) poukazujú na tri dosť dobre preskúmané oblasti týkajúce sa environmentálnej udržateľnosti v športe. Ide o: športové podujatia, športové aktivity a prírodu. Všetky zdroje týkajúce sa danej problematiky jasne preukázali, že z väčšej časti predstavujú na mieru šité iniciatívy na prepojenie globálnych problémov environmentálnej udržateľnosti s lokálnymi riešeniami (McCullough, Kellison, 2018, Dingle, Mallen, 2020).

Veľa športových organizácií začína riešiť to, že šport je náročný na fyzické prostredie, najmä s dôrazom na udržateľnosť. Podrobný výskum o špecifických environmentálnych vplyvoch športu na prostredie a úsilí športových organizácií ich riešiť je stále obmedzený (Jenkins, 2008). No napriek tomu viacerí výskumníci skúmali športové organizácie a ich riešenia v súvislosti s environmentálnou udržateľnosťou napríklad v profesionálnom

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

športe (Francis, Norris, Brinkmann, 2017, Johnson, Ali, 2017, Nguyen, Trendafilová, Pfahl, 2014).

Udržateľnosť životného prostredia má zásadný význam pre oblasť športu, fyzickú aktivitu a vzdelávanie rôznymi spôsobmi. Napríklad rozvoj zariadení a vybavenia na športové činnosti si často vyžaduje využívanie vzácnych prírodných zdrojov, organizovanie športových podujatí často nesie uhlíkovú stopu a vytvára obrovský materiálny odpad, fyzické cvičenia v mnohých prostrediach prináša značné environmentálne riziká, ako je znečistenie ovzdušia alebo nadmerné teplo a účasť na aktivitách v prírode ako napr. kanoistika, horolezectvo môžu ohroziť miestnu biodiverzitu a mikroklímu. Otázky environmentálnej udržateľnosti majú teda opodstatnený význam pre šport, telesnú aktivitu a vzdelávanie na viacerých úrovniach:

- z hľadiska geografického rozsahu (miestneho, regionálneho, národného a globálneho)
- z hľadiska typov zapojenia do aktivít (napr. účastníkov, hráčov, divákov, organizátorov a investorov)
- z hľadiska odbornosti a odhodlania (profesionáli, elitní súťažiaci, amatéri a neformálni účastníci) (Hognestad et al., 2022).

2 ŠPORTOVÉ ORGANIZÁCIE ZAOBERAJÚCE SA OCHRANOU PRÍRODY

Šport a príroda k sebe neodmysliteľne patria. Športovci potrebujú zdravé prostredie a príroda by nemala poškodzovať takú veľkú časť z celej svetovej športovej komunity. Športová komunita môže tiež vytvoriť pozitívne klimatické dedičstvo, nastavením a vytváraním globálnej a lokálnej marketingovej kampane v spolupráci s komunitami fanúšikov a na čele so známymi športovcami**.**

Ochrana životného prostredia a zmena klímy sú dlho diskutovanými problémami, ktoré len nedávno prilákali nadnárodné obavy, najmä z dôvodu obrovského nárastu medzinárodného mediálneho pokrytia (Zhang et al. 2022, Dickson a Arcodia 2010).

V posledných rokoch viaceré mimovládne a občianske organizácie oficiálne oznámili potrebu riešiť environmentálne externality svojich činností. Mnohé medzinárodné dohody viedli k tomu, že sa národné, regionálne a miestne vlády zaviazali konať ekologickejšie (Collins et al. 2009).

Je známe, že veľké športové megapodujatia sa často považujú za akcelerátory cestovného ruchu a regionálneho rozvoja, napriek tomu, že majú viaceré škodlivé environmentálne a sociálne dôsledky. Environmentálna udržateľnosť týchto podujatí je teda v posledných rokoch veľkým problémom (Zhang et al. 2022, Qi 2009, Chernushenko a kol. 2001a, Chernushenko a kol. 2001b, Dingle a Mallen 2017, Knott a kol. 2015, McCullough a Kellison 2017, Preuss 2011, Preuss 2007).

Riešenie tejto problematiky sa premietlo do rôznych environmentálnych programov aktívne realizovaných nielen MOV ale aj inými medzinárodnými športovými organizáciami (Bogoljubova, et. al., 2011).

SPORT OF NATURE

Je to organizácia vytvorená s cieľom využiť obrovský potenciál športu na dosiahnutie ambicióznych cieľov, a to pozitívnu zmenu v prírode. Ide o spoločnú iniciatívu Medzinárodnej únie na ochranu prírody (IUCN), Medzinárodného olypmipjského výboru (IOC), Programu OSN pre životné prostredie UNEP), sekreteriátu Dohovoru o biologickej diverzite (CBD) a Sais of Change. Cieľom programu je do roku 2030 priniesť transformačné pre prírodu v športe

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

pozitívne opatrenia, ktoré umožnia presadzovať prírodu a prispieť tým k jej ochrane (Sports for nature, 2023).

Konaním pre prírodu môže šport:

- Prispieť k cieľom OSN v oblasti trvalo udržateľného rozvoja (SDG) a jej Agende 2030
- Pokročiť v implementácii globálneho rámca pre biodiverzitu
- Urýchliť úsilie o zmiernenie zmeny klímy a adaptáciu na ňu ochranou a obnovou prírody

UNEP

Program UNEP vytvorila Organizácia Spojených národov s cieľom organizovať podujatia zamerané na ochranu a zlepšenie kvality životného prostredia v prospech súčasnej a budúcej generácie. Program OSN pre životné prostredie (United Nations Environment Programme – UNEP) vznikol v roku 1972 a jeho sídlo je v hlavnom meste Keni v Nairobi. Medzi jeho hlavné úlohy patrí podpora medzinárodnej spolupráce v oblasti životného prostredia, koordinácia environmentálnych programov OSN, sledovanie stavu životného prostredia, navrhovanie globálnych a regionálnych opatrení a riešení najväčších environmentálnych problémov, podpora rozvoja výskumu. Zodpovedá za environmentálnu stránku udržateľného rozvoja a prepojenie s jeho ekonomickou a sociálnou dimenziou. Pod hlavičkou UNEP fungujú a uzatvárajú sa dôležité medzinárodné zmluvy v oblasti životného prostredia (Ministerstvo životního prostředí, 2024).

Vzťah medzi zdravím a kvalitou životného prostredia, zdravím a športom (fyzickou kultúrou) je tak zrejmý, že sa nad ním netreba vôbec pozastavovať. Otázky športu, trvalo udržateľného rozvoja a životného prostredia sa stávajú čoraz viac dôležitejšími a diskutovanými v rámci programu OSN pre životné prostredie UNEP (UNEP, 2023).

Program UNEP zastáva vedúcu svetovú autoritu v oblasti životného prostredia. Jeho poslaním je inšpirovať, informovať a umožniť národom a ľuďom zlepšiť kvalitu ich života bez toho, aby ohrozili kvalitu života budúcich generácií. Už viac ako 50 rokov spolupracuje s vládami, občianskou spoločnosťou, súkromným sektorom a subjektmi OSN na riešení najpálčivejších environmentálnych výziev ľudstva od obnovy ozónovej vrstvy až po ochranu svetových morí a podporu zelenej, inkluzívnej ekonomiky (UNEP, 2024).

UNEP začala pracovať v roku 1994 na štúdii vzťahu športu a životného prostredia, pričom sa hľadali spôsoby a formy vzájomne výhodnej spolupráce so športovými organizáciami v záujme rozvoja športu a zachovania a skvalitnenia životného prostredia, t.j. ako môže šport prispieť k ochrane a zdraviu životného prostredia a ako môžu životné prostredie a environmentálne organizácie prispieť k rozvoju športu a prostredníctvom neho k zdraviu ľudí. Spojenie so svetom športu je dlhodobo prioritou Programu OSN pre životné prostredie (UNEP, 2004).

Podľa Falta (2006) čoraz častejšie nachádzame športové osobnosti, ktoré sú ochotné vystúpiť v mene životného prostredia. Záleží im na tom, pretože zmeny životného prostredia ovplyvňujú ich šport.

Úlohou UNEP je sledovať tieto zmeny a následne upozorniť partnerov vo vláde, podnikaní a občianskej spoločnosti na nebezpečenstvá a pomôcť im identifikovať účinné reakcie. Svet športu je jedným z takýchto partnerov. Ide o významné odvetvie samo o sebe so značným vplyvom na životné prostredie. Je to tiež symbol a v UNEP verí, že aj mocný nástroj na obhajobu. MOV a mnohé iné spoločnosti a organizácie (NIKÉ,

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

NFL a iné) čoraz viac uznávajú prepojenie medzi športom a životným prostredím a hľadajú spôsoby, ako začleniť princípy udržateľnosti a environmentálnej zodpovednosti do toho, čo robia.

UNEP uvádza najbežnejšie negatívne environmentálne externality

- Degradácia citlivých ekosystémov alebo nedostatok pôdy pre šport
- Hluk a svetelné znečistenie spôsobené športom
- Využívanie neobnoviteľných zdrojov (palivo, kovy atď.)
- Využívanie prírodných zdrojov (voda, drevo atď.)
- Emisie skleníkových plynov spôsobené spotrebou elektrickej energie a palivo
- Kontaminácia pôdy a vody z používania pesticídov
- Degradácia pôdy počas výstavby a od účastníkov
- Akumulácia odpadu z budov zariadení a návštevníkov
- Poškodzovanie ozónovej vrstvy v dôsledku chladí

CHAMPIONS OF THE EARTH

Organizácia Spojených národov pre životné prostredie (UNEP) ustanovila v roku 2005 program **Champions of the Earth** ako každoročný program ocenení vynikajúcich environmentálnych lídrov z verejného a súkromného sektora a občianskej spoločnosti.

Mnohým športovým osobnostiam záleží aj na životnom prostredí, pretože sú svetoobčania (Falt, 2006).

V programe participujú a združujú sa aj športovci propagujúci environmentálne aktivity. Program vznikol presne z dôvodu ochrany životného prostredia aj v športovom odvetví. Daná organizácia každoročne v programe oceňuje jednotlivcov, skupiny a organizácie, ktorých činy majú transformačný vplyv na životné prostredie. Ocenenie Champions of the Earth je najvyšším environmentálnym vyznamenaním OSN. Od roku 2005 uznáva hrdinov, ktorí inšpirujú, povzbudzujú ostatných, aby sa k nim pridali, a bránia lepšiu, udržateľnejšiu budúcnosť (Champions of the Earth, 2023).

Ocenenie získavajú jednotlivci alebo skupiny, majúce zásluhy na ochranu životného prostredia. Spravidla sa ročne vyberie päť až sedem laureátov. Každý laureát je pozvaný na slávnostné odovzdávanie cien, kde si prevezme trofej, prednesie ďakovnú reč a zúčastní sa tlačovej konferencie. Pričom ocenení získavajú špeciálnu na to vytvorenú trofej (Fordinálová, 2009).

Ocenenia sa odovzdávajú v štyroch kategóriách:

- **Politické vedenie –** jednotlivci alebo organizácie vo verejnom sektore zavádzajú globálne alebo národné opatrenia pre zlepšenie životného prostredia
- **Inšpirácia a akcia** - jednotlivci alebo organizácie podnikajú odvážne kroky ako inšpiráciu vedúcu k pozitívnej zmene na ochranu Zeme
- **Podnikateľská vízia** - jednotlivci alebo organizácie spochybňujú „status quo“ s cieľom vybudovať čistejšiu budúcnosť, budujú systémy, vytvárajú nové technológie a vedú prelomovú víziu

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230204

- **Veda a inovácie** - jednotlivci alebo organizácie posúvajú hranice technológie s cieľom dosiahnuť výrazný environmentálny prínos. Vymýšľajú možnosti pre udržateľnejší svet (Champions of the earth, 2023).

ZÁVER

Otázky životného prostredia sú v dnešnom modernom svete čoraz aktuálnejšie a diskutuje sa o nich na všetkých úrovniach verejného života. Formulácia a praktické riešenie globálnych problémov v interakcii s riešením vznikajúcich problémov v športovom priemysle ovplyvňuje záujmy všetkých národov planéty. Je potrebné si uvedomiť, že ekologizácia v celosvetovom meradle najpriamejšie ovplyvnila športový priemysel. Šport je jedinečný a silný kultúrny fenomén. Má významný sociálny a ekonomický vplyv, ako aj veľký environemntálny vplyv. Ekologická stopa športu je značná a venuje sa jej pomerne málo pozornosti (Jenkins, 2008). Práve preto je potrebné apelovať na organizátorov športových podujatí na dodržiavanie opatrení, ktoré budú minimalizovať negatívny dopad športu na životné prostredie. Environementálna udržateľnosť v športe predstavuje vážny problém, ktorému je potrebné venovať veľkú pozornosť. Pred nami sa preto črtá otázka, či môže byť šport udržateľný? Pričom táto otázka predstavuje kľúčový bod na začatie výskumu a diskusií o športe a udržateľnosti. V centre vzťahu ekológie a športu stojí predovšetkým človek a jeho aktivity. Tento vzťah ide dvoma smermi. Športové aktivity, ktoré sa realizujú pri výstavbe a prevádzke športových zariadení, organizovaní a konaní športových súťaží, rôzne úrovne ovplyvňujúce životné prostredie a na druhej strane stav životného prostredia ovplyvňuje ľudský organizmus vrátane zdravia, bezpečnosti a športového výkonu športovcov. Jedným z najdôležitejších problémov pri organizovaní športových podujatí je venovať pozornosť environmentálnym aspektom a trvalo udržateľnému rozvoju. Navrhujeme pre vlády krajín vytvoriť stratégiu environmentálnej udržateľnosti, ktorá by zahŕňala ciele, aby mal šport v jednotlivých krajinách čistý pozitívny vplyv na životné prostredie. Na záver je potrebné zdôrazniť, že športovci a športové organizácie venujú pozornosť dôležitým environmentálnym problémom a športový priemysel podporuje environmentálne príčiny. Svetové športové hviezdy sa vďaka svojej popularite a autorite stávajú iniciátormi mnohých medzinárodných environmentálnych kampaní a podujatí. Športoviská, ktoré využívajú produkty, systémy a technológie šetrnejšie k životnému prostrediu, prispievajú k rastu environmentálneho priemyslu tým, že sú iniciátormi a príkladmi pozitívnych praktík. Dôležitým aspektom tejto problematiky je, že prostredníctvom týchto podujatí svetová vláda upozorňuje na environmentálne problémy našej planéty a snaží sa ich riešiť na globálnej úrovni.

POĎAKOVANIE

Tento príspevok je výstupom z projektu APVV-20-0094 Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce.

POUŽITÉ ZDROJE

ANTALOVÁ, V., I. HORVÁTHOVÁ. 2018. *Zdravý ako buk.* Inštitút environmentálnej politiky. [online]. [cit. 2023-12-10] dostupné na: https://www.minzp.sk/files/iep/2018_10_zdravy_ako_buk.pdf.

BOBULA, Juraj. 2014. Šport a životné prostredie. In: *Spoločenský význam športu.* FTVŠ Bratislava ISBN 978-80-89460-16-8- [online]. [cit. 2023-11-18] dostupné na: https://www.olympic.sk/sites/default/files/field_media_file/2014-05/spolocensky-vyznam-sportu-zbornik-19975_1.pd.

BOHUŠ, P., J. KLINDA. 2010. *Environmentálna regionalizácia Slovenskej republiky*. Bratislava: MŽP SR, Banská Bystrica: SAŽP, s. 9 – 21.

БОГОЛЮБОВА, Н.М. Проблемы экологии в деятельности международного олимпийского комитета / Н.М. Боголюбова, Н.Ю. Николаева // Ученые записки российского государственного гидрометеорологического университета. – 2011. – № 21. – С. 155-164.

COLLINS, A., C. JONES, M. MUNDAY. 2009. *Assessing the environmental impacts of mega sporting events: two options?* Tourism Management 30(6): 828–837.

ČERMÁK, O., D. BARLOKOVÁ, Ľ. HORANOVÁ, J. ILLAVSKÝ, I. ŠKULTÉTYOVÁ. 2008. *Životné prostredie*. STU v Bratislave, 391 s., ISBN 978-80- 227-2958-1.

DICKINSON, C., C. ARCODIA. 2010. Promoting sustainable event practice: The role of professional associations. In*: International Journal of Hospitality Management* 29(2): 236–244.

DINGLE, G., CH. MALLEN. 2020. *Sport and Environmental Sustainability*. London. ISBN 9781003003694.

DOLEŽAL, T., P. MÁLEK. 2000. *Ekologické aspekty tělesné výchovy, sportu a turistiky.* Praha. Karolinum. ISBN 9788024601366 .

FALT, Eric. 2006. Sport and Environment. In: Environmental Health Perspectives Volume 114, Issue 5 Pages A268 - A269 [online]. [cit. 2023-11-18] dostupné na: https://ehp.niehs.nih.gov/doi/full/10.1289/ehp.114-a268

FERRER, Marthe. 2023. *Sport is both a climate victim and villain. These champions show there's another way.* [online]. [cit. 2023-12-01] dostupné na: https://www.euronews.com/green/2023/03/04/sport-is-both-a-climate-victim-and-villain-these-champions-show-theres-another-way.

FORDINÁLOVÁ, Ľubica. 2009. *Champions of the Earth.* [online]. [cit. 2024-01-18] dostupné na: https://www.vedatechnika.sk/sk/ocenenia/medzinarodne-ceny/champions-earth/

FRANCIS, T., J., NORRIS, R., BRINKMANN. 2017. *Sustainability initiatives in professional soccer*. Soccer Society, 18(2–3), 396–406.

GENEVA ENVIRONMENT NETWORK. 2023. Sports, the Environment, and the Roleof International Gen. [online]. [cit. 2023-12-18] dostupné na: https://www.genevaenvironmentnetwork.org/resources/updates/sports-the-environment-and-the-role-of-international-geneva/

GOLDSMITH, E. 1972. *A Blueprint for Survival*; Houghton Mifflin: Boston, MA, USA. ISBN 0854682627, 9780854682621.

GOSALVEZ, Emma. 2020. *Sport and the Environment: What is the Connection?* [online]. [cit. 2024-01-18] dostupné na: https://cnr.ncsu.edu/news/2020/11/sport-environment-connection/

HAUTBOIS, CH., DESBORDERS, M. 2023. *Sustainability in Sport: Sport, Part of the Problem … and of the Solution. Sustainability* 2023, *15*(15), 11820; [online]. [cit. 2023-12-28] dostupné na: https://doi.org/10.3390/su151511820.

HOGNESTAD, H.K, R., GIULIANOTTI, H. THORPE, T. LANGSETH, B., GILS. 2022. Environmental Sustainability in Sports, Physical Activity and Education, and Outdoor Life. In: *Frontiers in Sports and Active Living.* Sports Act. Living, 21 February 2022 Sec. The History, Culture and Sociology of Sports Volume 4 - 2022 | https://doi.org/10.3389/fspor.2022.853599.

CHALIP, L. 2006. Toward a distinctive sport management discipline. In: *Journal of Sport Management* , 20 (1), 1–21. https://doi.org/10.1123/jsm.20.1.1.

CHARD, CH., CH., MALLEN. 2012. Examining the linkages between automobile use and carbon impacts of community-based ice hockey. In: *Sport Management Review* Volume 15, Issue 4, November 2012, Pages 476-484 [online]. [cit. 2024-01-18] dostupné na: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1441352312000204

CHAMPIONS Of THE EARTH. 2023. [online]. [cit. 2023-12-18] dostupné na: https://www.unep.org/championsofearth/about-award.

CHERNUSHENKO, D., A. VAN der KAMP, D. STUBBS. 2001a. *UNEP & Resources, I. U. for C. of N. and N. (2001a) Sustainable sport management.* UNEP.

CHERNUSHENKO, D., A. VAN der KAMP, D. STUBBS 2001b.UNEP & Resources, I. U. for C. of N. and N. (2001b) In: *Sustainable sport management: running an environmentally, socially and economically responsible organization*. UNEP.

JENKINS, Heledd. 2008. The environmental impacts of sport: the case of football. In: *Human Geography Social geography and social inclusion.* [online]. [cit. 2023-12-25] dostupné na: https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0010/348661/the-environmental-impacts-of-sport-the-case-of-football.pdf.

JOHNSON, J., A.E., ALI. 2017. Skating on thin ice? An interrogation of Canada's melting pastime. *World Leisure Journal*, 59(4), 259–271.

KLINDA, J., Z. LIESKOVSKÁ, Z. et al. 2008. *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2007*. Bratislava: MŽP SR, Banská Bystrica: SAŽP, s. 121 – 172 ISBN, 80-88833-47-5.

KORAUŠ, A. 2012. Životné prostredie a jeho ekonomická dimenzia. In: *Globálne existenciálne riziká.* Zborník z konferencie so zahraničnou účasťou. Bratislava. ISBN: 978-80-89281-86-2.

LEVICKÁ, Jana. 2023: *Environmentálna sociálna práca.* Trnava: UCM.

MALLEN, CH., CHARD, CH. 2011. A framework for debating the future of environmental sustainability in the sport academy. In: *Sport management review* Volume 14 Issue 4 Page 424-433 DOI 10.1016/j.smr.2010.12.002 [online]. [cit. 2023-12-20] dostupné na: ebofscience.com/wos/woscc/fullrecord/WOS:000208911600009?SID=EUW1ED0AD8Xu8daDDsvIy0VYcT9v1.

MALLEN, CH., CHARD, CH. 2012. *What could be" in Canadian sport facility environmental sustainability.* [online]. [cit. 2024-01-18] dostupné na: https://ideas.repec.org/a/taf/rsmrxx/v15y2012i2p230-243.html.

MALLEN, CH., L. ADAMS, L.THOMSON. 2010b. Environmental Sustainability in Sport facility managment: A Delphi Study. In: *European Sport managment Quarterly.* DOI: 10.1080/16184741003774521. [online]. [cit. 2023-12-13] dostupné na:

https://www.semanticscholar.org/paper/Environmental-Sustainability-in-Sport-Facility-A-Mallen-Adams/cb5ab782369b64ba0587e6621923fbdc9a0fc443
MAZURKIEWICZ, Piotr. 2005. Corporate self-regulation and multi-stakeholder dialogue. In E. Croci (Ed.), In: *The handbook of environmental voluntary agreements* (pp. 31–45). Dortrecht: Springer.
McCULLOUGH, B. P., T.B. KELLISON. 2018. *Routledge Handbook od Sport and Environment.* Londýn. [online]. [cit. 2023-12-18] dostupné na: *https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fspor.2021.659240/full#B4.*
McCULLOUGH, B.P., ORR, M., KELLISON, T. 2023. Sport Ecology: Conceptualizing an Emerging Subdiscipline Within Sport Managment. [online]. *Journal of Sport Managment*, 34(6):509-520 [online]. [cit. 2023-12-08] Dostupné na: https://journals.humankinetics.com/view/journals/jsm/34/6/article-p509.xml.
MINISTERSTVÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR. 2024. Program OSN pro životní prostředí (UNEP). [online]. [cit. 2023-12-25] dostupné na: *https://www.mzp.cz/cz/program_osn_pro_zivotni_prostredi_unep.*
NAESS, H., E. 2021. Is ISO20121 Certification a Detour or Gamechanger for Eco-Strivng Sport Evants? A Conceptual Typology In*: Sports Act. Living* 13May 2021. Sec. The History, Culture ans Sociology od Sports- Volume 3 - 2021[online]. [cit. 2023-12-20] dostupné na: *https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fspor.2021.659240/full* | https://doi.org/10.3389/fspor.2021.659240.
NGUYEN, S. N., S., TRENDAFILOVÁ, M.E. PFAHL. 2014. The natural-resource-based view of the firm (NRBV): Constraints and opportunities for a green team in professional sport. In: *International Journal of Sport Management*, 15(4), 485–517.
NOSKOVIČ, J. et al. 2007. Ochrana a tvorba životného prostredia. Nitra : SPU, 2007. 152 s. ISBN 978-80-8069-978-9.
TRENDALFIOVÁ, S., .et al. 2018. Environmental sustainability scholarship and the efforts of the sport sector: A rapid review of literature. Cogent Social Sciences, 4(1), 1-15. doi 10.1080/23311886.2018.1467256 [online]. [cit. 2023-12-20] dostupné na: https://sustainablesport.tamu.edu/wp-content/uploads/2023/07/McCullough-Trendafilova-2018-compressed.pdf
TRENDALFIOVÁ, S., K., BABIAK, K., HEINZE. 2013. Corporate social responsibility and environmental sustainability: Why professional sport is greening the playing field. In: *Sport Management Review***.** Volume 16, Issue 3, August 2013, Pages 298-313. [online]. [cit. 2023-12-18] dostupné na: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1441352312001404.
SARTORE-BALDWIN, M., B. McCULLOUGH. 2018. Equity-based sustainability and ecocentric management: Creating more ecologically just sport organization practices In: *Sport Management Review, 2018•Taylor & Francis.* [online]. [cit. 2024-01-18] dostupné na: *https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/j.smr.2017.08.009*
SEYMOUR, R., S. KASSAM, C.CARLIN. 2023. *Impact of sports on the environment*. . [online]. [cit. 2023-12-28] dostupné na: https://www.sportresolutions.com/news/view/impact-of-sports-on-the-environment.
SMAGGHEOVÁ, Claire. *2024. The contribution of sport to the Eurepean green deal* [online]. [cit. 2024-01-18] dostupné na: https://www.sportanddev.org/latest/news/contribution-sports-european-green-deal

SPORTANDEV. 2023. *Sport and the environment: a team* game. [online]. [cit. 2023-12-18] dostupné na: https://www.sportanddev.org/thematic-areas/environment-and-sustainability/sport-and-environment-team-game.
SPORTS FOR NATURE FRAMEWORK. 2023. Information pack. [online]. [cit. 2023-11-18] dostupné na: https://www.iucn.org/sites/default/files/2023-08/sports-for-nature-info-pack.pdf.
STREĎANSKÝ, Jozef. 2010. Hodnotenie kvality životného prostredia. 2. vyd. Nitra : SPU, 2010. 168 s. ISBN 978-80-552-0423-9.
THIBAULT, L. 2009. Globalization of Sport: An Inconvenient Truth
In: *Journal of Sport Management* , 23 (1), 1–20. https://doi.org/10.1123/jsm.23.1.1. [online]. [cit. 2024-01-18] dostupné na: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000262965700001?SID=EUW1ED0AD8Xu8daDDsvIy0VYcT9v1
UNEP 2023. *Šport a športové prostredie.* [online]. [cit. 2023-11-28] dostupné na: http://www.unepcom.ru/unep/sportaenv/543-sportaenv.html.
UNEP 2024. [online]. [cit. 2023 11-18] dostupné na: https://www.unep.org/who-we-are/about-us.
WILSON, B., B. MILINGTON. 2020. Sport end the environment. In book: Sport and Physical Culture in Canadian Society (Edited by Jay Scherer & Brian Wilson) (pp.330-354) Publisher: Pearson.
ZHANG, C., X. ZHOU, B. ZHOU, Z. ZHAO. 2022. *Impacts of a mega sporting event on local carbon emissions: a case of the 2014 Nanjing Youth Olympics*. China Economic Review 73(Jun): 101782.

Kontakt

PaedDr. Monika Orliková, PhD. (monika.orlikova@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
Fakulta sociálnych vied
UCM v Trnave
Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

BÝVANIE AKO SOCIÁLNY DETERMINANT ZDRAVIA A BLAHOBYTU MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT

HOUSING AS A SOCIAL DETERMINANT OF HEALTH AND WELL-BEING MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES

Michaela VACEKOVÁ, León RICHVALSKÝ, Zuzana STRCULOVÁ

Abstrakt
Právo na primerané a dôstojné bývanie je jedným zo základných ľudských práv. Medzi alarmujúce sociálne problémy slovenských Rómov v súčasnosti patria preľudnené rómske obydlia s nevyhovujúcimi životnými podmienkami. Prístup k bezpečnému, kvalitnému a podpornému bývaniu predstavuje jeden z najvplyvnejších sociálnych determinantov zdravia. Príspevok poukazuje na problematiku bývania marginalizovaných rómskych komunít na Slovensku. Na základe analýzy dokumentov je cieľom príspevku poukázať na možnosti riešenia problematiky bývania v tomto prostredí. Zistenia poukazujú na potrebu dlhodobého komplexného a systematického riešenia problematiky bývania v rómskych komunitách na Slovensku.

Kľúčové slová: *MARGINALIZOVANÉ RÓMSKE KOMUNITY. BÝVANIE. PROGRAMY NA PODPORU BÝVANIA.*

Abstract
The right to adequate and dignified housing is one of the basic human rights. Among the alarming social problems of the Slovak Roma at present are overpopulated Roma dwellings with unsatisfactory living conditions. Access to safe, quality and supportive housing is one of the most influential social determinants of health. The paper points to the issue of housing for marginalized Roma communities in Slovakia. Based on the analysis of the documents, the aim of the contribution is to point out the possibilities of solving the problem of housing in this environment. The findings point to the need for a long-term comprehensive and systematic solution to the issue of housing in Roma communities in Slovakia.

Keywords: *MARGINALIZED ROMA COMMUNITIES. HOUSING. HOUSING SUPPORT PROGRAMS.*

ÚVOD

Alarmujúcim problémom slovenských Rómov v súčasnosti sú preľudnené rómske obydlia s nevyhovujúcimi životnými podmienkami. Práve prístup k bezpečnému a kvalitnému bývaniu patrí k základným ľudským potrebám a zároveň je to jeden z najvplyvnejších sociálnych determinantov zdravia. Rómska zdravotnícka sieť (RHN) a Európska aliancia verejného zdravia (EPHA) uverejnili v októbri 2022 politický dokument o kľúčovom prepojení medzi zdravím a bývaním. Tento strategický dokument poukazuje na niekoľko medzier v súčasných národných strategických rámcoch pre Rómov (NRSF), ktoré sú súčasťou strategického rámca EÚ pre rovnosť, začleňovanie a participáciu Rómov do roku 2030. Medzi kľúčové zaradili napr. potrebu rozšírenia stratégie bývania s cieľom zabrániť nerovnostiam, potrebu implementovania hodnotenia vplyvu na zdravie a rovnako aj oblasť environmentálnej spravodlivosti Rómov.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

V kontexte environmentálnej nespravodlivosti a sociálneho vylúčenia patria marginalizované rómske komunity (ďalej len „MRK“) k obzvlášť zraniteľnej skupine obyvateľstva. V porovnaní s majoritou sú environmentálne nerovnosti v daných komunitách výraznejšie a obyvatelia sú omnoho viac vystavení zdravotných a environmentálnych rizikám (Harper a kol. 2009; Bočáková, Levická, Kubíčková, Vaceková, 2023). Nižšia sociálno-ekonomická pozícia môže viesť k väčšiemu vystaveniu zlým materiálnym podmienkam, pokiaľ ide o lokalitu aj samotné bývanie (Solar, Irwin. 2010). EPHA (2022) taktiež poukazuje na to, že zraniteľné skupiny môžu viac trpieť znečistením a energetickou chudobou - neschopnosťou primerane vykurovať svoje domovy. V dôsledku používania znečisťujúcich alebo neefektívnych foriem energie to môže viesť k ešte väčšiemu znečisteniu ovzdušia, čo má následne nežiadúci vplyv na zdravie človeka.

Na zlepšovanie schopností klienta využívať možné zdroje pomoci alebo zvládať vplyvy prostredia (Hepworth et al., 2020), sociálneho ale aj prírodného, sa zameriava sociálna práca. Úlohou sociálnej práce je tak zlepšenie kvality každodenného života tých, ktorí si nedokážu pomôcť sami. Kvalita života je úzko spojená s kvalitou prostredia, v ktorom žijeme, a preto environmentálne a ekologické otázky nemožno oddeliť od priameho výkonu sociálnej práce. Uvedomenie si závislého prepojenia medzi človekom a prostredím je aj pre sociálnych pracovníkov veľmi dôležité. Na zdravý a kvalitný život potrebuje človek zdravé a kvalitné prostredie (životné, vybudované ale aj sociálne). Väzba medzi sociálnym, vybudovaným a životným prostredím je znázornená na obrázku 1. *„V prepojených ľudských a prírodných systémoch sa ľudia a príroda vzájomne ovplyvňujú a vytvárajú komplexné slučky spätnej väzby.“* Liu a kol. (2007, s. 1513) V problematike bývania a s tým súvisiacej kvality života MRK má tak intenzívna, dlhodobá a systematická sociálna práca nezastupiteľné miesto.

Obrázok 1: Väzba medzi sociálnym, vybudovaným a životným prostredím

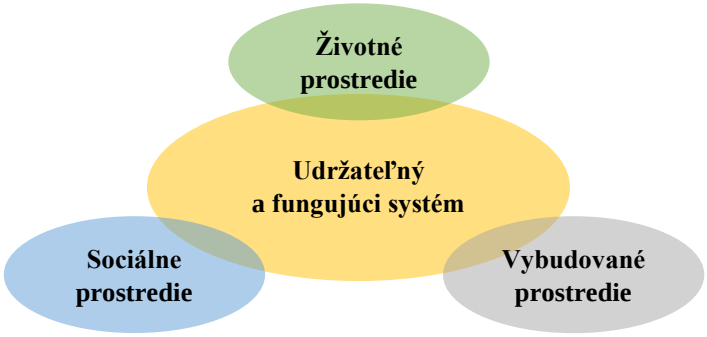

Zdroj: vlastné spracovanie

Každý človek má právo na dôstojné prežitie svojho života, z čoho pramení aj prirodzené právo na primerané a dôstojné podmienky bývania. Právo na bývanie, ako jedno zo základných ľudských práv, je ukotvené vo viacerých medzinárodných ľudskoprávnych dokumentoch, a to napr. vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv (1948), v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966), Európskej sociálnej charte (1961) a ďalších významných dokumentoch, ktorými sa SR zaväzuje tieto práva ochraňovať.

Obyvatelia MRK čelia niekoľkonásobnému znevýhodneniu súvisiacemu zo životnými podmienkami, ktoré ma vplyv na všetky oblasti života. Bývanie je považované za zásadný aspekt sociálnej inklúzie MRK. Kvalita bývania má priamy vplyv na

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

zvyšovanie životnej úrovne, pozitívny vplyv na vzdelanie, zlepšenie prípravy na zamestnanie, ako aj na celkový zdravotný stav jednotlivca. V MRK sa tiež vyskytujú viaceré sociálno-patologické javy, ako napr. kriminalita, nezamestnanosť, chudoba, zlé základné životné návyky a i, čo úzko súvisí práve s nevyhovujúcimi a nekvalitnými životnými podmienkami (Szolgayová a kol., 2023).

1 PROBLEMATIKA BÝVANIA MRK NA SLOVENSKU

Práve v oblasti bývania sú zásadné rozdiely medzi domácnosťami z majoritnej populácie a domácnosťami z MRK. Na jednej strane sa tieto rozdiely prejavujú priestorovým vylúčením obydlí ľudí z MRK, a na strane druhej nižšou kvalitou ich bývania. V Atlase rómskych komunít (ďalej len „ARK“) z roku 2019[1] je evidovaných 825 obcí, v ktorých žije vyše 417 tisíc rómskych obyvateľov. V týchto obciach je 1102 tzv. koncentrácií, v ktorých žije vyše 300 tisíc Rómov. Z toho viac ako 56 tisíc Rómov býva v koncentráciách mimo obce a viac ako 151 tisíc na okraji obce a viac ako 92 tisíc vo vnútri obce. Približne 40 tisíc ľudí z MRK žije v chatrčiach alebo neskolaudovaných drevených domoch a ďalších 43 tisíc v neskolaudovaných murovaných domoch. Problematika preplnených obydlí sa však dotýka aj rodín žijúcich v bytoch alebo skolaudovaných rodinných domoch.

Až dve tretiny Rómov na Slovensku bývajú koncentrovane, avšak do tejto kategórie nemožno zaradiť len tzv. osady, ale aj obce s rómskou majoritou. Okrem výrazne horších životných podmienok, v porovnaní s majoritnou populáciou, sa jednotlivé koncentrácie v tomto ohľade líšia aj medzi sebou navzájom. S rastúcou vzdialenosťou osídlenia od jadra obce klesá kvalita bývania, dostupnosť služieb, úroveň infraštruktúry a pod. Tieto faktory majú zásadný negatívny dopad na všetky aspekty života rómskych komunít a prispievajú k udržiavaniu a prehlbovaniu generačnej chudoby. V koncentráciách pripadá takmer sedem ľudí na jedno obydlie, čo je v porovnaní s majoritou až dvojnásobne viac (Ravasz, Kovács, Markovič, 2020).

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity v spolupráci so Štatistickým úradom SR realizoval v rokoch 2018 a 2020 špecializované zisťovanie EU SILC_MRK zamerané na zaznamenanie príjmovej situácie, úrovne chudoby a sociálneho vylúčenia MRK na Slovensku. Do zisťovania realizovaného v roku 2020 bolo zaradených viac ako tisíc domácností v 70 obciach (lokality boli špeciálne vyberané na území SR s reprezentatívnou vzorkou MRK). Výsledky zo zisťovania EU SILC_MRK 2020 potvrdili výrazné rozdiely medzi podielom osôb žijúcich pod hranicou rizika chudoby v prostredí MRK v komparácii s celkovou populáciou Slovenska. V roku 2020 žilo pod hranicou rizika chudoby až 87 % osôb z MRK a až 52 % domácností čelilo závažnej materiálnej deprivácii. V porovnaní s údajmi z celkovej populácie Slovenska, kde v roku 2020 bolo ohrozených chudobou 11 % domácností a 6 % domácností čelilo závažnej materiálnej deprivácii, sú to priam znepokojujúce čísla. V preľudnených domácnostiach žilo až 88% osôb z MRK (v rámci celkovej populácie SR to bolo 30 % osôb). Bližšie porovnanie hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a

[1] Databáza ARK 2019. Dostupná na: https://www.institutmatejabela.sk/atlas.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

participácie Rómov do roku 2030[2] so zameraním na oblasť bývania s výsledkami zo zisťovania EU SILC_2018 a EU SILC_2020 uvádzame nižšie (Tabuľka 1).

Tabuľka 1: Porovnanie hodnôt indikátorov stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030 so zameraním na oblasť bývania

indikátor	EU SILC_ MRK 2018	EU SILC_MRK 2020
BÝVANIE		
BY_GC-I_1: Podiel Rómov žijúcich v nevyhovujúcom bývaní	-	56 %
BY_GC-I_2: Podiel Rómov žijúcich v domácnostiach, ktoré nemajú minimálny počet izieb podľa definície Eurostatu o preľudnenosti domácností	-	86 %
BY_GC-I_3: Podiel Rómov žijúcich v domácnostiach bez tečúcej vody priamo v príbytku	39 %	29 %
BY_GC-I_5: Podiel Rómov starších ako 18 rokov, ktorí sa v ostatných 12 mesiacoch cítili byť diskriminovaní z dôvodu ich etnicity pri hľadaní bývania	-	19 % (muži 26 %, ženy 14 %)
BY_ČC1-I_1: Podiel legálnych obydlí (t. j. obyvatelia majú k používaniu obydlia právny titul) na celkovom počte obydlí v osídleniach s MRK	53 %	54 %
BY_ČC2-I_1: Podiel osôb z MRK bez vlastného pripojenia na zdroj pitnej vody	29 %	28 %
BY_ČC2-I_11: Podiel domácností z MRK s pripojením na internet	30 %	44 %
BY_ČC2-I_12: Podiel domácností z MRK vybavených osobným počítačom	23 %	22 %
BY_ČC3-I_1: Podiel osôb z MRK, ktorí žijú v domácnostiach, ktoré nemajú minimálny počet izieb podľa definície Eurostatu o preľudnenosti domácností	87 %	88 %
BY_ČC3-I_2: Podiel osôb z MRK, ktorí žijú v domácnostiach bez WC, sprchy alebo vane vo vnútri obydlia	40 %	35 %
BY_ČC3-I_3: Podiel osôb z MRK, ktorí žijú v nevyhovujúcom bývaní	62 %	60 %
BY_ČC3-I_7: Podiel domácností z MRK, ktoré trpia energetickou chudobou.	-	50 %
BY_ČC4-I_3: Podiel rómskych domácností, ktoré nedostávajú príspevok na bývanie napriek tomu, že sa nachádzajú v hmotnej núdzi	62 %	61 %

Zdroj: Markovič, Plachá, 2022, s. 99-100

[2] ÚSVRK. 2021a. *Metodický dokument k výpočtu hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*. [online]. Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/metodicky_dokument_k_indikatorom.pdf?csrt=2397495862902362499.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

Ďalším zásadným problémom v oblasti bývania MRK je, že počet nelegálnych obytných jednotiek v MRK neustále stúpa. Tento aspekt výrazne ovplyvňuje aj vzťahy medzi majoritnou spoločnosťou a obyvateľmi MRK (ÚSVRK, 2021b). V segregovaných lokalitách na Slovensku sa častokrát nachádzajú neštandardné obydlia, ako napr. chatrče, unimobunky a iné nelegálne príbytky, ktoré nespĺňajú základné bezpečnostné, technické, či hygienické normy. V týchto lokalitách ide najčastejšie o neskolaudované murované domy (16%) a chatrče (13%) (Ravasz, Kovács, Markovič, 2020).

Zväčša sú tieto príbytky postavené na nevysporiadaných pozemkoch, s nevysporiadanými majetko-právnymi vzťahmi, bez stavebného povolenia. Okrem nevyhovujúceho stavebného materiálu z ktorého sú postavené, častokrát nemajú prístup k základnej infraštruktúre – pitnej vode, elektrine, kanalizácií a pod. Predchádzajúce výskumy potvrdzujú, že čím je priestorové vylúčenie miesta bydliska väčšie, tým je výskyt neoficiálnych stavieb vyšší (Szolgayová a kol., 2023).

Podľa zisťovania EU SILC_MRK z roku 2020 býva takmer polovica osôb z MRK (47 %) v miestach, kde je podľa nich znečistenie, špina alebo iný problém súvisiaci so životným prostredím, čím je výrazne ohrozené zdravie obyvateľov[3].

2 MOŽNOSTI RIEŠENIA PROBLEMATIKY BÝVANIA MRK NA SLOVENSKU

Ako sme už uviedli, problematika bývania v prostredí MRK je alarmujúcim problémom, ktorému SR v súčasnosti čelí. Napriek rôznym stratégiám a nástrojom na jej riešenie, situáciu značne komplikujú právne nevysporiadané pozemky. Problematika bývania MRK je v SR v súčasnosti riešená prostredníctvom troch modelov podpory rozvoja bývania, a to:

1. **Obstarávanie obecných nájomných bytov z prostriedkov štátneho rozpočtu v rámci Programu rozvoja bývania.** Cieľom je zabezpečiť cenovo dostupné bývanie pre tých, ktorí si nedokážu strechu nad hlavou zaistiť zo svojich príjmov. Program funguje bez prerušenia s malými úpravami od roku 1998 a je považovaný za efektívny a transparentný nástroj na podporu rozvoja bývania.
2. **Koncept prestupného bývania,** ktorý sa v súčasnosti viaže na využitie EŠIF v rámci operačného programu Ľudské zdroje v programovom období 2014-2020. Hlavná myšlienka prestupného bývania vychádza z predpokladu, že skutočná reintegrácia v oblasti bývania je možná iba v prípade súvislého riešenia nepriaznivej sociálnej situácie klienta za pomoci aktívnych sociálnych služieb, sociálnej práce a opatrení sociálnej bytovej politiky. Systém prestupného bývania je predovšetkým založený na princípe zásluhovosti.
3. **Model asistovanej svojpomocnej výstavby rodinných domov do osobného vlastníctva stavebníkov.** Tento model je v slovenskom prostredí využívaný od roku 2013 za aktívnej angažovanosti mimovládnych organizácií (Szolgayová a kol., 2023).

[3] Bližšie výsledky výskumu zameraného na skúmanie podmienok pre zdravie v jednotlivých vylúčených rómskych osídleniach naprieč Slovenskom pozri BELÁK, Andrej. 2020. *Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku (Záverečná správa zo vstupného merania hodnotenia a systematického stanovenia potrieb cieľových lokalít Národného projektu Zdravé komunity 2A)*. 132 s. [online]. Dostupné na: https://www.zdraveregiony.eu/wp-content/uploads/2018/04/ZK_potreby_e-verzia.pdf.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

Každý z uvedených modelov má svoje špecifiká a môže byť vhodným nástrojom riešenia problematiky bývania MRK, avšak pri výbere konkrétneho modelu je potrebné zvážiť potreby komunity a zohľadniť jej špecifiká. V našom príspevku sa bližšie zameriame na tretí model, ktorým je asistovaná svojpomocná výstavba rodinných domov. Mačáková a kol. (2014) považujú tento koncept za udržateľný model riešenia problematiky bývania a za adekvátne doplnenie existujúcich politík a nástrojov. Hlavnou podstatou je aktivizácia klienta prostredníctvom celkovej výstavby domu, čo napomáha osobnostnému a postojovému posunu v živote klienta. Preto možno považovať tento model aj za efektívny nástroj sociálnej práce s klientom.

2.1 Asistovaná svojpomocná výstavba ako efektívny nástroj podpory bývania

Jedným z efektívnych a inovatívnych programov zameraných na riešenie problematiky bývania v prostredí MRK je asistovaná svojpomocná výstavba rodinných domov do osobného vlastníctva stavebníkov. Tento model je na Slovensku realizovaný od roku 2013. Medzi najvýznamnejšie mimovládne organizácie, ktoré sa v rámci SR v tejto oblasti angažovali, alebo v súčasnosti ešte angažujú, patria *Človek v ohrození, ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj (ďalej len „ETP Slovensko"), Habitat for Humanity, Nezisková organizácia Projekt DOM.ov* a *Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT* (Szolgayová a kol., 2023). Iniciátorom myšlienky modelu svojpomocnej výstavby rodinných domov bola spočiatku nezisková organizácia ETP Slovensko. Spoločne s obcou Rankovce a neziskovou organizáciou Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT realizovala v roku 2013 a 2014 pilotný projekt výstavby nízkonákladových rodinných domov v obci Rankovce s názvom „Z chatrče do 3E domu - Svojpomocná výstavba domov". Súčasťou projektu bol Sporiaci program ETP a mikropôžičky. Nové bývanie, a s tým spojené všetky finančné náklady, si tak budúci majitelia mohli financovať kombináciou vlastných úspor a neziskovej mikropôžičky. Cieľom pilotného projektu bolo nielen postaviť domy a zabezpečiť tak bývanie rodinám žijúcim v nevyhovujúcich podmienkach, ale tiež zaktivizovať komunitu k svojpomoci a zabezpečeniu kvalitného života vlastným pričinením. Všetci stavebníci boli miestni nezamestnaní Rómovia žijúci so svojimi rodinami v zložitých podmienkach. Medzi významné pozitíva tak možno zaradiť získanie pracovných zručností a návykov, uvedomenie si zodpovednosti, zlepšenie základných životných podmienok, ale aj predchádzanie nelegálnej výstavbe a pod. (Mačáková a kol., 2014).

Od roku 2014 pokračovala 2. fáza výstavby nízkonákladových legálnych domov v obci Rankovce v rámci projektu „Projekt Tvojho života". Hlavnými aktérmi v rámci projektu boli ETP Slovensko, Obec Rankovce, Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT a architektka Katarína Smatanová. Nadobudnuté skúsenosti z pilotného projektu aktéri zhodnotili v 2. fáze svojpomocnej výstavby 10 domov do osobného vlastníctva obyvateľov MRK v Rankovciach. ETP Slovensko, spolu s obcou Rankovce a Združením PRE LEPŠÍ ŽIVOT, od októbra 2013 do novembra 2016 podporili celkovo 16 rodín z Rankoviec, aby si legálne a svojpomocne postavili do osobného vlastníctva, alebo dostavali a legalizovali rozostavané domy (ide o 16 rodinných domov, z toho 14 novostavieb a 2 dodatočné legalizácie domov) (Szolgayová a kol., 2023).

Od roku 2015 sa neziskové organizácie Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT, Človek v ohrození a ETP Slovensko snažia v rámci projektu Spoločný program bývania prepájať nadobudnuté skúsenosti z pilotných projektov a aplikujú model svojpomocnej výstavby v rámci 10 obcí východného Slovenska. Spoločný program bývania

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

predstavuje platformu neziskových organizácií, ktoré už mali pilotné projekty bývania odskúšané a ktoré sa dohodli, že spolu založia organizáciu extra fokusovanú na riešenie problematiky bývania. Táto platforma vyústila do založenia neziskovej organizácie Projekt DOM.ov. Neziskovú organizáciu Projekt DOM.ov založili neziskové organizácie Združenie PRE LEPŠÍ ŽIVOT a Človek v ohrození v máji 2016. Po vzniku Projekt DOM.ov spustil 3. fázu svojpomocnej výstavby rodinných domov. V rámci 3. fázy bolo postavených 14 rodinných domov. Tým organizácia rozbehla dlhodobý projekt naštartovania svojpomocnej výstavby v Rankovciach, Kojaticiach a v lokalitách v ich okolí a v mikroregióne Horná Topľa – Bardejov. V súčasnosti organizácia pôsobí vo viacerých lokalitách. Počas doterajšieho pôsobenia, teda od roku 2016, sa organizácii podarilo postaviť 67 domov, ďalšie sú v súčasnosti vo fáze výstavby (Ondrašiková, 2023, In: Szolgayová a kol., 2023).

Hlavným poslaním Projektu DOM.ov je vytvárať v obciach s MRK podmienky vhodné na legálnu výstavbu rodinných domov a tým transformovať rómske komunity na dobré miesta pre život. Program vychádza z predpokladu, že v rómskych komunitách žije mnoho rodín, ktoré majú potenciál postaviť si svoj vlastný dom. Toho dôkazom sú početné nelegálne murované domy v rómskych osídleniach. Avšak najväčšími bariérami k získaniu legálneho domu sú:

- sťažený prístup k získaniu komerčného úveru na bývanie,
- absencia vhodných stavebných pozemkov,
- byrokratická záťaž pri vybavovaní povolení k výstavbe.

Vo všetkých uvedených oblastiach je pre klienta nápomocná práve organizácia Projekt DOM.ov. Jej program svojpomocnej výstavby je špecifický spoluprácou s komerčnou bankou Slovenská sporiteľňa, ktorá je dôležitým partnerom programu poskytujúcim úvery na bývanie. Významným prvkom programu svojpomocnej výstavby je taktiež dlhodobá a kontinuálna práca s rodinami stavebníkov. Celý proces od začiatku sporenia až po ukončenie splácania úveru na bývanie trvá 18 rokov a je rozdelený do jednotlivých fáz – najmä prípravnej fázy, fázy výstavby domu a následne fázy po kolaudácii domu (celý proces svojpomocnej výstavby domov uvádzame na obrázku 2). Po celý ten čas je dôležité sprevádzanie klientov sociálnym pracovníkom. Sociálny pracovník tak predstavuje nezastupiteľnú rolu – pre klientov je motivátorom, poradcom, informátorom, lektorom a niekedy tiež osobným mentorom. Pomáha im zvládať jednotlivé úlohy, vzdeláva ich a povzbudzuje na ceste k dosiahnutiu vytýčeného cieľa (Frický, Ondrašiková, 2021).

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

Obrázok 2: Proces svojpomocnej výstavby domov

Zdroj: Projekt DOM.ov, 2023, In: Szolgayová a kol., 2023, s. 46

Projekt DOM.ov pracuje na základe myšlienky, že efektívne a udržateľné riešenie bývania zraniteľných skupín obyvateľstva vyžaduje holistický prístup pôsobiaci na všetky dôležité oblasti života. *„Program svojpomocnej výstavby rodinných domov v osobnom vlastníctve ideovo vychádza z metódy sociálnej práce v oblasti bývania s názvom „housing ready“, teda pripravený na bývanie“* (Frický, Ondrašiková, 2021, s. 7). V metóde housing ready je získanie bývania podmienené tzv. intenzívnou prípravou, počas ktorej má klient úspešne zvládnuť jednotlivé úlohy. Nové bývanie je výsledkom klientovej práce na sebe samom.

Napriek tomu, že svojpomocná výstavba rodinných domov predstavuje efektívny nástroj na riešenie problematiky bývania v MRK v mnohých lokalitách, je potrebné konštatovať, že v niektorých obciach, resp. lokalitách tento projekt nebol úspešný. Jedným z neúspešných príkladov je napr. obec Kojatice, v ktorej sa v roku 2016 organizácii Projekt DOM.ov, podarilo nájsť len jednu rodinu, ktorá by spĺňala požiadavky na zapojenie sa do ich projektu. V priebehu rokov 2016 – 2019 sa tak pod záštitou Projektu DOM.ov podarilo postaviť jeden rodinný dom, ktorý ako jediný je doposiaľ skolaudovaný. Jedným z negatívnych vplyvov, ktoré majú dosah na riešenie problematiky bývania je fakt, že obec v súčasnosti nemá vybudovanú verejnú kanalizáciu. Zároveň v obci neboli identifikované rodiny, v ktorých by boli preukázateľné základné zručnosti (predovšetkým zručnosti súvisiace s murárskymi a stavebnými prácami), ktoré súvisia so svojpomocnou výstavbou domov. Zároveň boli v komunite identifikované veľké závislosti na alkohole a iných látkach, vysoká nezamestnanosť, čo sa prejavilo ako problematické v súvislosti pripravenosťou na

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230205

zaradenie do projektu a v komunite sa tak nenašli klienti, ktorí by boli schopní udržať si takýto druh bývania. Ďalšou problematickou lokalitou pre realizáciu svojpomocnej výstavby rodinných domov sa v praxi ukázala aj mestská časť Luník IX, v ktorej sa model svojpomocnej výstavby začal realizovať v roku 2016. V rámci nasledujúcich rokov prebehli pracovné workshopy a prípravy na realizáciu projektu, avšak v lokalite sa našla len jedna rodina, ktorá preukázala schopnosť pravidelne sporiť a do výstavby bola zapojená. V rámci mestskej časti obyvatelia nepreukázali dostatočné murárske zručnosti, ktoré sú potrebné k svojpomocnej výstavbe rodinných domov (Szolgayová a kol., 2023).

Naopak za pozitívne príklady obcí, v ktorých bola, a doposiaľ je, svojpomocná výstavba rodinných domov úspešná možno spomenúť Rankovce (celkovo 29 skolaudovaných domov a Kecerovce (8 skolaudovaných domov a 4 domy vo výstavbe). Najaktívnejšou organizáciou, ktorá v súčasnosti pôsobí v oblasti svojpomocnej výstavby rodinných domov je organizácia Projekt DOM.ov, ktorá aktívne a úspešne pôsobí vo viacerých lokalitách v rámci SR[4].

ZÁVER

Získanie kvalitného a predovšetkým udržateľného bývania je u zraniteľných skupín obyvateľstva v praxi spájané práve s poskytovaním odbornej pomoci prostredníctvom uplatňovania princípov sociálnej práce. Poskytnutie bývania so sprostredkovaním nedostatočnej odbornej pomoci častokrát odzrkadľuje nepripravenosť klientov na takýto druh bývania. Práve v prostredí MRK klienti prichádzajú zo zlých, nevyhovujúcich podmienok na život, z toho dôvodu je nevyhnutné s nimi pracovať na odbornej úrovni, prostredníctvom sociálnej práce. Ondrašiková a Šiňanská (2020) zdôrazňujú, že v problematike bývania MRK sú uplatňované dva základné prístupy sociálnej práce, a to „housing first“ („bývanie predovšetkým“) a „housing ready“ („pripravený na bývanie“). Dlhodobá a intenzívna spolupráca s terénnymi sociálnymi pracovníkmi tak môže napomôcť k nadobudnutiu základných zručností, ktoré sú potrebné pre udržanie adekvátneho, kvalitného a zdravého bývania.

POĎAKOVANIE
Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-20-0094 Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce. Údaje k asistovanej svojpomocnej výstavbe vychádzajú z publikácie Szolgayová, E., Richvalský, L., Vaceková, M., Strculová, Z., Horváth, P., Machyniak, J. 2023. Tematické zisťovanie: Komplexná evaluácia programov podpory bývania v prostredí marginalizovaných rómskych komunít.

[4] Bližší prehľad lokalít, v ktorých bol realizovaný model svojpomocnej výstavby rodinných domov do osobného vlastníctva pozri Szolgayová, E., Richvalský, L., Vaceková, M., Strculová, Z., Horváth, P., Machyniak, J. 2023. *Tematické zisťovanie: Komplexná evaluácia programov podpory bývania v prostredí marginalizovaných rómskych komunít.* Bratislava: Úrad vlády SR a Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. 109 s. ISBN: 978-80-974655-1-3. [online]. Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/narodny-projekt-monitorovanie-a-hodnotenie-inkluzivnych-politik-a-ich-dopad-na-marginalizovane-romske-komunity-2016-2022/zber-a-analyza-dat/?csrt=6455449925359257891.

POUŽITÉ ZDROJE

BELÁK, Andrej. 2020. *Úrovne podmienok pre zdravie a zdravotné potreby vo vylúčených rómskych osídleniach na Slovensku (Záverečná správa zo vstupného merania hodnotenia a systematického stanovenia potrieb cieľových lokalít Národného projektu Zdravé komunity 2A)*. 132 s. [online]. Dostupné na: https://www.zdraveregiony.eu/wp-content/uploads/2018/04/ZK_potreby_e-verzia.pdf.

BOČÁKOVÁ, O., LEVICKÁ, J., KUBÍČKOVÁ, D., VACEKOVÁ, M. 2023. *Environmental Factors Affecting the Health of the Roma Community*. In: The importance of social and health intervention in the line of managing the consequences of global crises and strengthening the quality of life (scientific studies). 1. vyd. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. ISBN 978-86-7103-601-6. s. 15-25.

EUROPEAN PUBLIC HEALTH ALLIANCE (EPHA). 2022. *The Impact of Residential Heating and Cooking on Air Quality in Europe: The Health Argument for Clean Heating and Cooking*. Brussels: European Public Health Alliance. [online]. Dostupné na: https://epha.org/wp-content/uploads/2022/03/epha-position-paper-clean-heating.pdf.

FRICKÝ, V. A ONDRAŠIKOVÁ, F. 2021. *Metodika sociálnej práce v rámci svojpomocnej výstavby domov. Prešov: Projekt DOM.ov.* 46 s. ISBN 978-80-973838-6-2.

HARPER, K., STEGER, T., FILČÁK, R. 2009. *Environmental justice and Roma communities in Central and Eastern Europe*. Environmental Policy and Governance, 19(4) 251-268. DOI: 10.1002/eet.511. [online]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/227519838_Environmental_justice_and_Roma_communities_in_Central_and_Eastern_Europe.

LIU, J., DIETZ, T., CARPENTER, S. R., ALBERTI, M., FOLKE, C., MORAN, E., PELL, A.N., DEADMAN, P., KRATZ, T., LUBCHENCO, J., OSTROM, E., OUYANG, Z., PROVENCHER, W., REDMAN, C.L., SCHNEIDER, S.H., TAYLOR, W.W. 2007. *Complexity of Coupled Human and Natural Systems*. Science 317(5844):1513-6. DOI: 10.1126/science.1144004. PMID: 17872436. [online]. Dostupné na: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17872436/.

MAČÁKOVÁ, S., SMATANOVÁ, K., KUTAŠ, S., VAVRINČÍK, M., GONDOVÁ, V., ZELIZŇAKOVÁ, E. 2014. *Krok za krokom - Z Chatrče do 3E domu. ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj*. 27 s. [online]. Dostupné na: https://etp.sk/wp-content/uploads/2015/07/Krok-za-krokom-SK-web-FINAL.pdf.

MARKOVIČ, F. a Ľ. Plachá. 2022. *Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020*. Bratislava: ÚSVRK. 104 s. ISBN: 987-80-974379-1-6.

ONDRAŠIKOVÁ, Františka a Katarína, ŠIŇANSKÁ. 2020. *Analýza vykonávania sociálnej práce v oblasti bývania, zameranej na klientov z marginalizovaných rómskych komunít*. Prešov: Projekt DOM.ov. 62 s. ISBN 978-80-973838-0-0.

RAVASZ, Á., KOVÁCS, Ľ., MARKOVIČ, F. 2020. *Atlas Rómskych komunít 2019*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV. 93 s. ISBN 978-80-224-1874-4. [online]. Dostupné na: https://www.institutmatejabela.sk/_files/ugd/1a16af_0d81d887ecb3421bb8b19728c82c980f.pdf.

ROMA HEALTH NETWORK (RHN) a EUROPEAN PUBLIC HEALTH ALLIANCE (EPHA). 2022. *Roma health and housing: filling in the gaps: A Policy Paper by the Roma Health Network*. 28 s. [online]. Dostupné na: https://epha.org/wp-content/uploads/2022/10/roma-housing-and-health--rhn2022.pdf.

SOLAR, O., IRWIN, A. 2010. *A Conceptual Framework for Action on the Social Determinants of Health.* Social Determinants of Health Discussion Paper 2, Geneva: World Health Organization.
SZOLGAYOVÁ, E., RICHVALSKÝ, L., VACEKOVÁ, M., STRCULOVÁ, Z., HORVÁTH, P., MACHYNIAK, J. 2023. *Tematické zisťovanie: Komplexná evaluácia programov podpory bývania v prostredí marginalizovaných rómskych komunít.* Bratislava: Úrad vlády SR a Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. 109 s. ISBN: 978-80-974655-1-3. [online]. Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/narodny-projekt-monitorovanie-a-hodnotenie-inkluzivnych-politik-a-ich-dopad-na-marginalizovane-romske-komunity-2016-2022/zber-a-analyza-dat/?csrt=6455449925359257891.
ÚSVRK. 2021a. *Metodický dokument k výpočtu hodnôt indikátorov Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*. [online]. Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/metodicky_dokument_k_indikatorom.pdf?csrt=2397495862902362499.
ÚSVRK. 2021b. *Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030*. [online]. Dostupné na: https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25860/1.
VLAČUHA, R. a Y. KOVÁČOVÁ. 2021. *EU SILC 2020 - Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia*. Bratislava: Štatistický úrad SR. 71 s. ISBN 978-80-8121-828-6 (online).

Kontakt

Mgr. Michaela Vaceková, PhD. (michaela.vacekova@ucm.sk)
PhDr. León Richvalský, PhD. (leon.richvalsky@ucm.sk)
Mgr. et Mgr. Zuzana Strculová, externá doktorandka (strculova1@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A, Trnava 917 01

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

ŽIVOTNÉ CIELE MLADÝCH RÓMOV A RÓMOK

LIFE GOALS OF YOUNG ROMA MEN AND ROMA WOMEN

Klaudia URBANOVÁ, Jana LEVICKÁ

Abstrakt
Mladosť je charakterizovaná v literatúre ako špecifické životné obdobie, ktoré je spojené so snahou o presadenie vlastnej osobnosti a tvorbou životných plánov. Táto charakteristika sa paradoxne nevzťahuje na rómsku mládež, ktorá je spájaná s bezcieľnym, záhaľčivým spôsobom života. Cieľom príspevku je otvoriť diskusiu o platnosti týchto tvrdení v súčasnosti. V príspevku sú prezentované naše zistenia, ktoré sme získali prostredníctvom kvalitatívneho výskumu. Hlavným cieľom výskumu bolo zistiť, či majú mladé Rómky a Rómovia životné ciele viažuce sa k ich budúcnosti. Výskumný súbor tvorilo 6 informantov a informantiek vo veku od 15 do 19 rokov. Naši informanti disponovali realizovateľnými životnými cieľmi, ktoré predstavujeme v tejto štúdii. Na základe toho konštatujeme, že je potrebné realizovať kvantitatívny výskum, ktorý by potvrdil, alebo vyvrátil naše zistenia na širšej vzorke mladých Rómok a Rómov.

Kľúčové slová: *MLÁDEŽ. RÓMSKA MLÁDEŽ. ŽIVOTNÉ CIELE. SOCIÁLNA PRÁCA.*

Abstract
Youth is characterized in the literature as a specific period of life, which is associated with the effort to assert one's own personality and the creation of life plans. Paradoxically, this characteristic does not apply to Roma youth, who are associated with an aimless, idle way of life. The aim of the paper is to open a discussion about the validity of these claims at the present time. The paper presents our findings obtained through qualitative research. The main goal of the research was to find out whether young Roma men and women have life goals related to their future. The research group consisted of 6 male and female informants aged between 15 and 19 years. Our informants had realizable life goals, which we present in this study. Based on this, we conclude that it is necessary to carry out quantitative research that would confirm or refute our findings on a wider sample of young Romani women and men.

Keywords: *YOUTH. ROMA YOUTH. LIFE GOALS. SOCIAL WORK.*

ÚVOD

Mládež je špecifická sociálna kategória, ktorá je ohraničená biologickým vekom, sociálnym postavením, špecifickým zameraním na vlastnú osobu, niekedy protikladným postavením voči dospelým a pod. (Macháček, 2011, Köverová, 2003, Bieliková, Pétiová, 2001 Sak, 2000). K charakteristikám mládeže patrí tiež jej zvýšená orientácia na prítomnosť, koncentrácia na vlastné záujmu a dravosť pri ich presadzovaní. Napriek nespornému prínosu mládeže pre rozvoj spoločnosti ako celku, je mládež zároveň pokladaná za subkategóriu, ktorá bojuje o rovnocenné postavenie s kategóriou dospelých (Macháček, 2011). Mladí ľudia sa vyrovnávajú s rolami, ktoré sú im vnucované spoločenskými štandardmi a zároveň si budujú vlastnú identitu v sociálno-etickej, pracovno-profesionálnej a ideologickej sfére. Budujú si svoj postoj k životu, vlastné hodnotové systémy, tvoria vlastnú životnú filozofiu a stanovujú si životné ciele. Dospelá časť spoločnosti očakáva, že mladí ľudia v rámci tohto procesu dokážu prebrať za seba a svoj život plnú zodpovednosť

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

a vybudujú si k životu aktívny a pozitívny prístup (Bieliková, Pétiová, 2001) Pri budovaní spomínaných atribútov self, hrá významnú rolu sebadôvera. V tomto procese zaujímajú zvláštne miesto osobné ciele mladých ľudí. Vo všeobecnosti je možné osobné ciele chápať ako na budúcnosť orientované reprezentácie toho, o čo sa jednotlivci snažia v rôznych oblastiach života (Austin, Vancouver, 1996, Karniol, Ross, 1996). Psychológovia zdôrazňujú, že osobné ciele odrážajú osobnosť jednotlivca a črty jeho kultúrne definovaných životných kontextov (Little, 1983; Nurmi, Salmela-Aro, Aunola, 2009). Okrem týchto aspektov ovplyvňujú tvorbu životných cieľov aj viaceré prvky z externého prostredia, v súčasnosti mimoriadne silne aj z medzinárodného internetového prostredia. Tieto životné ciele z generačného pohľadu majú nejaké spoločné prvky, ktoré sa vzťahujú k určitej vekovej kohorte. Jednotlivé kohorty sa tak môžu viac-menej významne líšiť pri tvorbe a napĺňaní životných cieľov, v dôsledku čoho, môže prísť k nesúladu, až k rozporu medzi životnými cieľmi jednotlivých vekových kohort. Tento rozpor môže mládež vnímať ako prekážku pri presadzovaní svojich cieľov. V kontexte týchto medzigeneračných rozdielov tak získavajú životné ciele ďalší rozmer. V snahe o naplnenie vlastných životných cieľov tak môžeme reflektovať koncentráciu sa mladých ľudí na konkrétne úlohy na strane jednej a na potrebu medzigeneračného dialógu na strane druhej. Popri širokej skupine mladých ľudí, v živote ktorých sú prítomné životné ciele, existujú aj mladí ľudia, ktorí nemajú potrebu formulovať a napĺňať osobné životné ciele. Thompson (2017) v súvislosti s absenciou životných cieľov hovorí o absencii tvorivého zmyslu života, čo môže vyústiť do pocit prázdna, frustrácie a straty zmyslu života. Takýto „vyprázdnený život“ často príčinou nepochopenia a následne porušovania sociálnych noriem.

Otázka zmyslu života je provokatívna a háklivá a pre človeka predstavuje výzvu. Človek sa nad touto otázkou zamýšľa vtedy, keď je konfrontovaný s niektorými emocionálne náročnými životnými situáciami. Ide o filozofickú otázku, na ktorú je veľmi náročné nájsť odpoveď. Uspokojivú odpoveď nám často neposkytuje ani literatúra. Obzvlášť náročným sa stáva hľadanie odpovede na túto otázku za predpokladu hľadania vyššieho cieľa. K zodpovedaniu si otázky zmyslu života je potrebné disponovať silnou vierou, sebavedomím, no aj životným elánom. Sociálne vedy, no najmä filozofia a religionistika poukazujú na skutočnosť, že táto otázka sa nedá zodpovedať ani podľa vnútorných zážitkov jedinca, pretože odpovede sú u každého iné, nie sú určené normatívne ale subjektívne (Tavel, 2004). Situáciu sťažuje fakt, že zmysel života sa nachádza na križovatke troch nezávislých systémoch, ktoré pôsobia na prejavy v správaní a konaní. Ide o hodnoty, motívy a postoje jednotlivca (Na hodnotu v zmysle vyjadrenia subjektívneho významu pre jednotlivca môžeme nazerať v troch rovinách: ako na kvalitu objektívnych javov, na ktoré smeruje úsilie jednotlivca; ako na pozitívne ocenenie predmetu ľudských vzťahov; ako na univerzálne kritérium, podľa ktorého jedinec hodnotí rôzne objekty (Šatánek, 2004). Systém hodnôt pre jednotlivcov určuje sieť priorít, ktorá ovplyvňuje kognitívnu oblasť daného človeka. Hodnoty motivujú jednotlivcov k niektorým konaniam a reakciám, pričom rebríček hodnôt reguluje motiváciu v určitých smeroch (Šatánek, 2004). Ďalším aspektom, ktorému je potrebné porozumieť je motív, ktorý je možné chápať ako príčinu konania, zameranú na uspokojovanie subjektívnych potrieb jednotlivcov (Hartl, Hartlová, 2000). Motívy je potrebné chápať ako dynamické prvky. Oproti tomu zmysel života ovplyvňuje aj pomerne statický prvok, ktorým je postoj. Postoj človeka je možné popísať ako snahu a pripravenosť danej osoby na reakciu určitým smerom. Postoje ľudí sa tvoria na základe prežitých skúsenosti (Šatánek, 2004).

Absenciu životných cieľov je tak možné chápať ako bazálnu príčinu straty zmyslu života, ktorá v ľahšom prípade vedie k záhaľčivému spôsobu života, v najhoršom prípade k seba deštruktívnemu správaniu.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

Toto sú bazálne aspekty pre ktoré odborníci zaoberajúcu sa mládežou požadujú, aby sme životným cieľom mladých ľudí venovali primeranú pozornosť.

1 OBRAZ RÓMSKYCH DETÍ A MLÁDEŽE V ODBORNEJ LITERATÚRE

Napriek tomu, že odborná verejnosť si je vedomá významu životných cieľov pre rozvoj potenciálu jednotlivca, je až nepochopiteľné, že v prípade rómskej mládeže dlhodobo akceptuje tvrdenie, že pre mladých Rómov a Rómky je charakteristická bezcieľnosť života. Sme si vedomé skutočnosti, že rómska mládež je v globálnom svete vnímaná ako špecifická subkategória mládeže, čo z pohľadu sociálnej práce môže byť dôvodom pre aplikáciu etnicky senzitívneho prístupu (Levická, 2017), no v kontexte kvality života rómskej mládeže ide o významnú prekážku. Absencia životných cieľov mladých Rómov a Rómok, ktorá je vyjadrovaná v termínoch ***bezcieľnosť života, nezáujem o vlastné vzdelávanie, či zdravie,*** patrí k najfrekventovanejším predsudkom, ktoré je možné nájsť aj v súdobej domácej a zahraničnej literatúre. Zaujímavé je, že hoci Rómovia sa v rámci Európy radia rovnako ako majorita k europoidnej rase, existujú medzi touto minoritou a majoritnou spoločnosťou výrazne rasové odchýlky (Bujda, 2022). Podotýkame, že tieto odchýlky sú odvodzované predovšetkým od spôsobu života a kultúry tohto etnika. Medzi charakteristikami rómskeho etnika najčastejšie nájdeme tvrdenie, že dospelí Rómovia bývajú často nezamestnaní, zanedbávajú školskú dochádzku svojich detí, rovnako aj základné hygienické návyky, vhodné ošatenie, či zdravú výživu, žijú nekultúrne a ich vedomosti v právnej oblasti sú na zlej úrovni. Existuje niekoľko faktorov, ktoré spôsobujú tento zlý životný spôsob. Patrí medzi nich zanedbaná výchova v rodinnom prostredí, no taktiež sociálne prostredie, v ktorom Rómovia vyrastajú od narodenia (Šatánek, 2004). Rómovia nemajú zaužívané pravidla, v týchto rodinách absentuje denný režim a to negatívne vplýva na rómske deti. Nedokážu si efektívne naplánovať svoj voľný čas a v dôsledku toho si neplnia ani povinnosti, vrátané tých školských (Šuhajdová, 2011). Problémy rómskych žiakov pramenia zo života v uzavretej spoločnosti a z hlbokej väzby na ich vlastnú rodinu. Rómske deti sú v škole vytrhnuté z ich prirodzeného prostredia, ktoré pre nich predstavuje bezpečie a z jediného spôsobu života, na ktorý sú zvyknutí. V ich prirodzenom prostredí je typická voľná výchova, čo vytvára nesúlad s požiadavkami, ktoré sa na im kladú v škole a v dôsledku toho vzniká vyobrazenie rómskych žiakov ako neposlušných detí, ktoré sa nechcú učiť (Lukáč, 2015). Vo vzdelávacom procese majú Rómovia najväčšie problémy v oblasti sociálnych zručností a nerozvinutých kognitívnych funkcií. Tieto faktory zapríčiňujú nižšiu úspešnosť rómskych žiakov a časté nezvládanie požiadaviek, kladených zo strany pedagógov (Farkašová, Kretová, 2005). Zlyhávanie rómskych žiakov už na základných školách vytvára bludný kruh, pretože nedostatočné vzdelanie im sťažuje uplatnenie na trhu práce. Nízko kvalifikovaná práca znamená minimálny finančný príjem dospelej časti rómskej komunity. Cyklické opakovanie problémov potom udržiava rómske rodiny v generačnej chudobe. Toto potvrdzuje aj Antoš (Antoš a kol., 2015), podľa ktorého u detí, ktoré vyrastajú v nízkopríjmových rodinách existuje pravdepodobnosť, že dosiahnu nižšie vzdelanie, čím sa prehĺbi chudoba v rodine. Čokyna (2019) píše, že problém, týkajúci sa vzdelávania rómskych žiakov pramení práve z chudobného prostredia, v ktorom žijú a zo sociálnej segregácie, ktorá zasahuje pomerne početnú skupinu Rómov. Na druhej strane Čokyna upozorňuje aj to, akú rolu pri integrácii rómskych detí a mládeže zohrávajú predsudky majoritnej spoločnosti. Toto zdanlivo prorómske nastavenie, ale autorovi nezabránilo tvrdiť, že *títo ľudia si nedokážu plánovať svoju budúcnosť, priorita sa kladie na prežitie dneška a takto*

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

prežívajú z dňa na deň. V týchto podmienkach rodičia nemyslia ani na budúcnosť svojich detí a nekladú dôraz na ich vzdelanie (Čokyna, 2019). Čokyna sa tak pridal k autorom, ktorých práce posilňujú zotrvávanie niektorých predsudkov v našej spoločnosti.

S podobným názorom sa stretneme aj u Lukáča, podľa ktorého sa Rómovia sústreďujú hlavne na prítomnosť, zameriavajú sa predovšetkým na rýchlo dosiahnuteľné výsledky svojej práce a preto sa nezaujímajú o vzdelávanie, ani o školské výsledky svojich potomkov. Dlhodobý problém spočíva v tom, že deti si preberajú hodnoty po svojich rodičoch a vzhľadom na túto skutočnosť pre nich vzdelanie nie je skutočnou hodnotou. Nízke úsilie mladých Rómov a Rómiek, či už v oblasti vzdelávania alebo života ako takého, je zapríčinené nízkou motiváciou zo strany rodičov, ako aj slabo podnetným prostredím. Nízka motivácia taktiež súvisí so slabými školskými výsledkami (Lukáč, 2015).

2 METODOLÓGIA

Vychádzajúc zo štúdia odbornej literatúry, kde sa opakovane poukazuje na bezcieľnosť života Rómov, sme si za predmet nášho výskumného záujmu stanovili životné ciele mladých Rómov a Rómok. Výskumom sme chceli overiť platnosť týchto tvrdení, keďže výskumy, na ktoré sa autori odvolávali, neboli priamo zacielené na oblasť životných cieľov mladých Rómov. Výskumná otázka, na ktorú sme hľadali odpoveď znela: *Majú mladé Rómky a Rómovia životné ciele viažuce sa k ich budúcnosti?*

Subjektom nášho výskumu (Loučková, 2010) bola rómska mládež. Výskum bol realizovaný v kvalitatívnom dizajne, pretože sme mali záujem dozvedieť sa niečo zo súkromia mladých ľudí a predpokladali sme, že kvantitatívnym výskumom by sme nezískali relevantné odpovede. Hlavným nástrojom pre zber dát bol pološtrukturovaný rozhovor, výhodou ktorého je možnosť dynamicky reagovať na prebiehajúcu komunikáciu medzi informantom a výskumníkom (Gavora a kol., 2010, Chráska, 2007). Jednotlivé rozhovory trvali od 35 do 50 minút. Z realizovaných rozhovorov boli urobené doslovné transkripcie, ktoré sme v ďalšej fáze výskumu analyzovali za použitia tematickej analýzy. Tematická analýza ma viacero variant. V našom prípade bola reflexívnu tematická analýza naviazaná na sledovanie čiastkových cieľov výskumu (Braun, Clark, 2006).

3 VLASTNÉ ZISTENIA

Pri tvorbe výskumnej vzorky bol použitý zámerný výber v kombinácii s výberom za použitia stanovených kritérií (Gavora a kol., 2010, Chráska, 2007). Kritériá, ktoré sme si pre zaradenia jedinca do výskumnej vzorky stanovili, boli nasledovné:

1. informant musí mať rómsky pôvod;
2. informant musí byť mladý človek vo vekovom rozmedzí od 15 do 20 rokov;
3. informant sa dobrovoľne zapojí do výskumu.

Mali sme záujem, aby zloženie nášho výskumného súboru bolo čo najpestrejšie, no napokon všetky tri kritériá výberu splnilo 6 mladých Rómov a Rómok. Bližšie charakteristiky o informantoch sme zapracovali do nasledovnej tabuľky. Pre dodržanie ich anonymity sme použili kombináciu písmena I (I ako informant) a poradového čísla, ktoré je odvodené z poradia realizovaného rozhovoru.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

Tabuľka 1: Údaje o informantoch

Informant	Vek	Pohlavie	Aktuálne vzdelávanie	Aktuálne žije
I.1	19	žena	Stredná škola	CPDaR
I.2	15	muž	Základná škola	CPDaR
I.3	15	žena	Základná škola	CPDaR
I.4	16	muž	Základná škola	Rodinné prostredie
I.5	15	muž	Základná škola	Rodinné prostredie
I.6	15	žena	Základná škola	Rodinné prostredie

Zdroj: Urbanová, 2023

Pretože kvalitatívny výskum je charakterizovaný ako prevažne interpretačný, odporúča sa, aby výskumník pred prezentovaním vlastných zistení explicitne uviedol vlastnú pozíciu, hodnoty a úsudky, ktoré mohli ovplyvniť celý jeho proces pri analýze textu, kódovaní a zoskupovaní kódov do tém, alebo kategórii. (Braun, Clark, 2006, Dapkus, 1985). V rámci analytického procesu sme použili reflexívnu tematickú analýzu, ktorú vypracovali Braun a Clark (2006). Reflexívna tematická analýza vyzdvihuje hodnotu interpretácie obsahu každého výskumníka a oceňuje tiež aj fakt, že výskumník sa s ostatnými delí aj o fakty, ktoré jeho osobne ovplyvňovali v procese kódovania (Braun, Clark, 2006). V našom prípade sme konceptualizovali výskum okolo myšlienky, že ak je pre mládež prirodzené robiť si plány do svojej budúcnosti, potom by si tieto plány mohla robiť aj rómska mládež. Predpokladali sme tiež, že životné plány mladých Rómov a Rómok sa nebudú zásadne líšiť od plánov ich vrstovníkov z majoritnej časti spoločnosti. V procese analýzy sme postupne vytvorili nasledovné témy: minulosť, vzdelanie, práca, rodina a obavy.

3.1 Minulosť

Mladý, pätnásťročný informant bol do CPDaR umiestnený ako desaťročný. Dôvodom pre umiestnenie bolo domáce násilie a následná neschopnosť matky postarať sa o rodinu *„...oco mamu veľakrát bil, veľakrát kradol alebo aj nás bil, v base bol už veľakrát a mama na nás už, no, že už ako, veľa sme boli na ňu, že veľa detí, tak nezvládala to, tak ja nechcem také.*“(I.2). V zariadení sa cíti v bezpečí, čo potvrdzuje aj jeho strach spojený s odchodom z CPDaR *„...ako viem čo je realita, ale nechcel by som ešte teraz ísť do reality, nechcel.“* Obavy z reality, ktorá na I.2 čaká v dospelosti pociťuje už teraz *„...keď po osemnástke pôjdem vonku dakde už na slobodu, tak neviem ku komu mám ísť ako a, lebo mama je až v Anglicku, oco je v Michalovciach a ku ňho nechcem ísť.“*
Iný životný príbeh má za sebou I.3, ktorá bola do CPDaR umiestnená po smrti matky, keďže sa nenašiel nik, ktorý by si dievčatko zobral do náhradnej starostlivosti. Z jej slov je badateľné, že stratou matky je ešte stále traumatizovaná. Ako povedala, dnes už na budúcnosť nemyslí. *„...predtým jak som bola mladšia, tak vtedy som tak si hovorila, že čo keď budem veľká, že čo chcem byť a tak a potom neviem, keď mi zomrela mama, tak potom som už ani nevedela, že čo ďalej, čo bude bez nej a tak.“*

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

V rodine, kde je prítomná chudoba a život zo sociálnych dávok žije I.5. A hoci niektorí autori uvádzajú, že práve slabo podnetné rodinné prostredie spôsobuje nezáujem rómskych detí o školu a vzdelanie (Lukáč, 2015, Čokyna, 2019), nie je to prípad nášho informanta, ktorý tvrdí: *„...chcel by som dokázať niečo, že aby som nebol v tej situácii, v ktorej sú teraz moji rodičia."* (I.5). Zároveň vníma podporu, ktorú mu rodičia dávajú a ich snahu, aby on mal raz lepší život. *„Tak asi veľmi dobre, lebo ma stále povzbudzujú a vedú ma len na tú správnu cestu**, aby som nerobil tie chyby, čo robili oni."***

Preferovaný obraz rómskej rodiny, kde obaja rodičia žijú záhaľčivým životom (Daňo, In: Šatánek, 2004, Šuhajdová, 2011) narúša príbeh nášho štvrtého informanta, ktorý vidí vzor najmä v otcovi: *„Tá, ako chcel by som byť taký ako môj otec, lebo je pre mňa taký vzorší, že lebo chodí aj do práce, aj mama a všetko nám ako dá tak, lebo má prácu a tak."* (I.4). Protikladom k tomuto príbehu je skúsenosť poslednej informantky, pätnásťročnej žiačky základnej školy, ktorú jej rodičia vo vzdelávaní nepodporujú *„Ta, že dakedy chcú aby som išla ďalej a dakedy nechcú vôbec. Lebo sa u mňa boja a také."* (I.6). Ona sama vníma, že za nechuťou podporovať ju v ďalšom vzdelávaní nie je strach o ňu, ale peniaze, ktoré by to rodičov stálo.

Na pozadí týchto príbehov sme ako výrazný prvok identifikovali vplyv učiteliek a učiteľov, ktorí pozitívne vstupujú do života svojich žiakov. Ako sa vyjadril I.4, okrem rodičov mu so vzdelávaním pomáha aj jeho triedna učiteľka, ktorá mu pomáha nielen s učením. Na to, ako veľmi významne môže učiteľka ovplyvniť rozhodovanie detí, poukazuje príbeh 19. ročnej informantky, ktorá v súčasnosti žije v CPDaR a študuje strednú školu. *„...ja som už chcela z tade odísť, už skôr, tak že by som si nedokončila školu, no vtedy ma zastavila učiteľka a vtedy mi povedala, že či som no, nechcem povedať, lebo že ešte som mala len neviem koľko, štyri mesiace a už by som končila školu. Tak vtedy, vtedy ma stále toto, ja neviem ako to povedať, žeby som ostala, viete, žeby som neodišla skôr."* Informantka uvažovala o odchode zo školy pred dovŕšením povinnej 10 ročnej dochádzky, v čase, keď sme s ňou robili rozhovor už bola v poslednom ročníku.

Rodinná situácia našich informantov nie je jednoduchá: domáce násilie, chudoba, život vo vylúčenej komunite, umiestnenie do CPDaR, strata matky. To všetko sú náročné životné situácie, ktoré by mohli byť príčinou rezignácie a apatie u mnohých detí, mládeže, ale aj dospelých. Napriek tomu, naši informanti spájajú svoju budúcnosť s nádejou, že sa im podarí naplniť svoje životné ciele, v ktorých dominujú úvahy o ďalšom vzdelávaní.

3.2 Vzdelanie

Všetci naši informanti plánujú vo svojom živote pokračovať v ďalšom vzdelávaní. I.1, ktorá aktuálne navštevuje strednú školu, si chce po jej skončení urobiť kurz: *„Ešte by som si k tomu chcela urobiť kurz kaderníčky,..."*. Kaderníčky kurz podľa nej jej dá lepšie možnosti zarobiť si. Mierne odlišné zistenia sa viažu k I.2, ktorý je žiakom základnej školy a na strednú školu sa mu ísť nechce: *„Ako je to dôležité, potrebujem to, ale neviem."* Avšak v priebehu rozhovoru neskôr uviedol, že uvažuje nad štúdiom kaderníctva: *„...možno že pôjdem do Trebišova za kaderníka."* Mimo toho rozmýšľa aj nad kariérou umelca *„...alebo maliarom chcem byť.* (I.2). Informantka I.3 chce byť čašníčkou a preto po skončení základnej školy chce ísť študovať na Hotelovú akadémiu. Ako sa vyjadrila, čašníčkou chce byť už od malička. O rok starší I.4 chce ísť študovať na strednú odbornú školu so zameraním na remeselníctvo. Ako povedal: *„chcem ísť na strednú školu a keď všetko bude dobré*

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

tú vychodím a budem mať výučný list a pôjdem pracovať." Podobne prakticky je orientovaný aj I.5 , ktorý chce ísť tiež študovať na strednú školu do Košíc, pričom sa zvažuje *„Buď na dopravnú alebo automobilovú..."*. Možno práve život v chudobe ho priviedol k túžbe po vzdelaní, ktoré by mu umožnilo získať dobrú prácu. Jeho slová *„Chcem ísť tvrdo za mojím cieľom."* nám dávajú nádej, že po skončení základnej školy sa neprestane vzdelávať. Aj naša posledná informantka (I.6) plánuje po skončení základnej školy pokračovať v štúdiu na strednej škole, pričom sa rozhoduje medzi *zdravotnou alebo pedagogickou školou.* Práve ona ako jediná z našej výskumnej vzorky uvažuje aj o ďalšom štúdiu: *„...potom by som išla možno, že na vysokú školu,..."* Má konkrétnu predstavu aj o svojom povolaní: *„No, chcem byť zdravotná sestra alebo učiteľka v materskej škole."*

3.3 Práca

Je prirodzené, že vzhľadom k veku našich informantov, pri premýšľaní o budúcnosti, väčšina z nich uvažuje o ďalšom vzdelávaní. Potešujúce je, že uvažujú veľmi pragmaticky. Rozšírenie stredoškolského vzdelania o kadernícky kurz umožní našej informantke stať sa postupne nezávislou na potenciálnom zamestnávateľovi. , Naša najstaršia informantka (I.1) v súvislosti s pracovným uplatnením zvažuje odchod do Anglicka. Motiváciu k odchodu mladé Rómky a Rómovia nachádzajú priamo vo vlastných rodinách, alebo v komunite, v ktorej žijú, Prácu, ktorú sa im z rozličných dôvodov nedarí získať na Slovensku, hľadajú v Nemecku, Rakúsku, či ako v tomto prípade v Anglicku. Inšpiráciou pre našu informantku bolo, že matka v Anglicku pracuje už niekoľko rokov. Z jej slov je zrejmé, že je s matkou v kontakte a o tejto možnosti spolu komunikujú. *„No mama by mala prísť, lebo je momentálne v Anglicku, tak mala by prísť sem, za mnou a by sme spolu potom odišli do Anglicka a tam by som si našla prácu."*

Informant 4 si uvedomuje, že ak chce naplniť predstavy o svojej budúcnosti *„Tá chcel by som mať svoj byt a tak. Pracovať, mať vodičský preukaz, auto a tak...",* potom sa musí *„...ešte veľa učiť, lebo som taký slabší, ako v učení a, no chcel by som mať aj robotu a tak."* (I.4).

3.4 Rodina

Jednou z negatívnych charakteristík rómskych detí je, že veľmi skoro začínajú s aktívnym sexuálnym životom, pričom nemajú takmer žiadne informácie o predchádzaní nechcenému tehotenstvu. Tento fakt potom zapríčiňuje nielen začiatok sexuálneho života ešte v detstve, ale skoré rodičovstvo, ktoré sa neskôr stáva zdrojom ich finančných príjmov. Na základe takýchto tvrdení potom členovia majoritnej časti spoločnosti sa automaticky stotožňujú s názorom, že aj mladí Rómovia si plánujú veľké rodiny, aby tak mali prístup k rôznym sociálnym dávkam. Informanti z nášho výskumného súboru tento trend nepotvrdili.

Naša najstaršia informantka, devätnásťročná I.1 občas o svojej budúcej rodine. rozmýšľa *„...keby som si našporila peniaze, tak potom by som už pomaličky pokupovala tie veci, čo treba pre bábätka, no a keď sa nám to podarí, ta vtedy by som chcela dieťa."* Je zrejmé, že I.1 premýšľa o budúcnosti a kladie si smerom k nej konkrétne ciele. Taktiež vidíme, že v tomto kontexte uvažuje v množnom čísle, čo naznačuje, že so svojim priateľom sa na túto tému už zhovárali. Zároveň v jej vyjadrení vidíme, že I.1 je pripravená

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

pristupovať k svojmu budúcemu materstvu zodpovedne. Mierne odlišne o svojej budúcej rodine uvažuje I.2, čo môže byť zapríčinené jednak faktom, že ide o chlapca a to o chlapca, ktorý má len päťnásť rokov. V jeho vyjadrení vidíme, ako kriticky hodnotí vlastnú biologickú rodinu, z ktorej pochádza. *„...nechcem mať takú rodinu, jak je moja rodina."* So svojou priateľkou si plánuje po odchode z CPDaR založiť rodinu: *„nie ako po skončení školy, ale keď tu skončíme po osemnástke."* Obaja informanti žijú niekoľko rokov v CPDaR a preto je potrebné pri interpretácii ich výpovedí reflektovať aj tento fakt. Je možné, že práve prostredie CPDaR pozitívne formovalo ich názory na svoju budúcu rodinu. Šestnásťročný informant žije v svojej biologickej rodine. Ako sa vyjadril, nad svojou budúcou rodinou ešte nepremýšľa: *„...som ešte veľmi mladý, no ta na také mám čas ako založiť rodinu."* (I.4). Rodinu však v budúcnosti určite chce mať *„...mám rád rodinu, aj malé deti, takže neviem. Možno keď príde ta správna chvíľa a správna osoba,..."* Silné rodinné väzby sme identifikovali u I.6, ktorá by jedného dňa chcela mať svoju vlastnú rodinu, no aktuálne si nevie predstaviť, že by odišla od vlastnej biologickej rodiny. *„Tá, že ešte by som bola s touto spojená, aj keď by som mala manžela a ešte aj deti. Tak aby som, chcela by som byť ešte byť ešte s touto rodinou mojou."*

3.5 Obavy

Naši informanti si uvedomujú, že medzi ich predstavami o svojej budúcnosti a realitou, ktorá na nich čaká, môžu byť veľké rozdiely. Možno práve príklady, ktoré ich obklopujú, prinášajú do životov pomerne vysokú mieru neistoty a obavy, či sa im podarí zvládnuť svoj dospelý život tak, ako si to dnes plánujú.
„...asi je to trošku ťažšie, že si vybudovať svoj taký samostatný život, lebo, no ešte ani som tak nad tým nerozdumoval, lebo ešte mam na to čas a, no neviem ešte." (I.4). Podobne je na tom aj I.6: *„...keď chcem dostať sa na strednú školu a potom až na vysokú, tak musím sa ešte veľa učiť, aby som úspešne vyšla z tých škôl."* a podobne rozmýšľa aj nad finančnou stránkou: *„Možno, že tam budú ešte také problémy, že z financiou, ale ešte nevieme."* I.1 sa obáva, že sa jej ciele nezrealizujú: *„Neviem, že jak to bude fungovať, lebo neviem či sa mi to podarí, viete, lebo nechcem plánovať skôr, lebo nemusí sa to podariť, viete."* Obáva sa toho, že sama zlyhá a preto sa jej nepodarí zrealizovať to, čo si zaumienila: *„Ja už viem ako podľa seba, lebo viem aká som ja a neviem či sa mi to všetko splní, ale chcela by som to tak mať."* Taktiež má predstavu o financiách, ktoré sú potrebné k realizácií jej cieľov, no má obavy: *„...lebo ja niekedy robím chyby a aj toto, že nakoniec, že nič z toho by potom sa nemuselo diať. Napríklad hej s peniazmi alebo nejakú, chcela by som pracovať, už teraz akože brigáda, len hľadám, hľadám ale zatiaľ sa to ešte nepodarilo."* Väčšina informantov má predstavu o tom, kedy by sa ich ciele mali začať realizovať. Napríklad I.2 si plánuje, že *„...od sedemnástich už môžeš tu robiť vodičský preukaz, s pani riaditeľkou by som si to vybavoval. Cez letné prázdniny by som mohol chodiť na brigády, lebo už mám 15 rokov..."* Oproti tomu I.5 chce svoje ciele realizovať po ukončení strednej školy: *„...asi po škole, po celkovej škole a jak sa začnem tomu na 100% venovať, tak myslím, že vtedy."* Realizáciu cieľov si predstavuje postupne: *„Tá neviem, tá zatiaľ tak malými krokmi. Napríklad, že pôjdem na strednú a začnem niečo ohľadom môjho života riešiť alebo niečo také."*

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

4 DISKUSIA

Zistenia, ku ktorým sme dospeli v rámci nášho kvalitatívneho výskumu spochybňujú viaceré tvrdenia obsiahnuté v literatúre. Napr. v rozpore s Lukáčom (2015), ktorý uvádza, že v dôsledku rodinnej výchovy sa rómske deti nechcú učiť, všetci naši informanti mali záujem o svoje vzdelanie. Zároveň boli vo vzdelávaní podporované svojím prostredím. V škole síce nepatrili k najúspešnejším žiakom, ale ich súčasné školské výsledky im umožňujú uvažovať o svojom ďalšom vzdelávaní. Jedna naša informantka si dokonca plánuje, že ak zvládne strednú školu, chcela by študovať aj na vysokej škole. Čokyna (2019) zase zastáva názor, že Rómovia si nedokážu plánovať svoju budúcnosť a ich životný štýl je založený na prežívaní zo dňa na deň. Znova argumentujeme nielen životnými cieľmi, ktoré sme identifikovali u všetkých našich informantov, ale poukazujeme aj na obavy, ktoré sú v ich životoch prítomné. Obavy sa viažu práve k možnosti, že vlastnými chybami a zlyhaniami sa im nepodarí prežiť svoj budúci život tak, ako si to teraz plánujú.

Naše zistenia nás vedú k dvom záverom. Prvým je, že existujú mladé Rómky a Rómovia, ktorí uvažujú o svojej budúcnosti a vo vzťahu k nej disponujú reálnymi životnými cieľmi. Naši informanti plne zapadajú do Buriánkovej (1996) charakteristiky mládeže ako sociálnej skupiny, ktorá sa v tomto období svojho života osamostatňuje od svojej rodiny, vyberá si svoje budúce povolanie, formuje svoje postoje a teda preberá zodpovednosť za svoj život. V tomto kontexte sa naši informanti nelíšia od mladých ľudí z majority. Dokonca zastávame názor, že obavy, ktoré vo vzťahu k svojej budúcnosti naši informanti prezentovali, môžu byť prítomné u tých mladých ľudí z majority, ktorí žijú v rodinách zasiahnutých chudobou.

Druhý záver vyplýva z limitov nášho výskumu. Zistenia získané v rámci kvalitatívneho výskumu sa viažu len na členov toho výskumného súboru, v rámci ktorého boli získané. Je teda objektívne možné, že existujú mladí Rómovia, ktorí nedisponujú žiadnymi životnými cieľmi. Zastávame však názor, že skutočnosť, že našich šesť mladých Rómov a Rómok disponuje životnými cieľmi, nás oprávňuje pochybovať o platnosti tvrdenia, že Rómovia žijú len prítomným dňom a svoju budúcnosť si neplánujú. Toto naše zistenie nás zaväzuje k realizácii širšie koncipovaného kvantitatívneho výskumu, ktorým by sme overili platnosť našich zistení.

ZÁVER

Názory verejnosti na Rómov a ich spôsob života sa formovali po stáročia. Sociálny status tejto minority sa výrazne zhoršil po roku 1990, kedy v dôsledku politicko-ekonomických zmien sa v krátkom čase veľká časť Rómov ocitla nezamestnaná a začala žiť zo sociálnych dávok. Mimoriadne ťažké podmienky sa vytvorili vo vylúčených rómskych komunitách, pre ktoré aj dnes je charakteristický vysoký výskyt sociálno-patologických javov. Sociálny status rómskej minority začal byť paušálne odvodzovaný práve z prostredia marginalizovaných rómskych komunít, pričom sa generalizoval na všetkých členov tejto etnickej skupiny. V ostatných dvoch dekádach zaznamenávame úsilie zmeniť tento negatívny obraz. Viaceré osobnosti upozorňujú, že v rómskych osadách žije len časť Rómov, preto generalizované tvrdenia by mali byť odstránené a vyvážené aj novšími výsledkami, ktoré by vychádzali z výskumov, ktorých cieľom je skutočné poznanie členov rómskeho etnika.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230206

POĎAKOVANIE
Tento príspevok je výstupom z projektu APVV-20-0094 Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce.

POUŽITÉ ZDROJE

ANTOŠ, Jozef et al. 2015. Politiky súdržnosti a podpora vzdelávania v marginalizovaných rómskych komunitách: Prípadová štúdia okresu Trebišov. In: *Geographia Cassoviensis IX*.
AUSTIN, J.T., VANCOUVER, J. B. 1996. Goal constructs in psychology. Structure, process, and content.[online]. *Psychological Bulletin*, 120(3): 338-375. [2023-02-02]. Dostupné na: https://doi.org/10.1037/0033-2909.120.3.338.
BIELIKOVÁ M., PÉTIOVÁ, M. 2001. *Životný štýl mládeže v jednotlivých krajoch Slovenskej republiky.* Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva. ISBN 80-7098-284-5.
BRAUN, V., CLARKE, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology. 3 (2):77-101. Dostupné na:
doi:10.1191/1478088706qp063oa. hdl:10125/42031. S2CID 10075179.
BUJDA. Stanislav. 2022. Život v rómskych osadách, ako základný determinant sociálnej exklúzie Rómov. [online]. *Prohuman.* [2023-04-19]. Dostupné na:
https://www.prohuman.sk/socialna-praca/zivot-v-romskych-osadach-ako-zakladnydeterminant-socialnej-exkluzie-romov.
ČOKYNA, Juraj. 2019. *A okraje máš kde?.* Bratislava: N Press.
DAPKUS, M. 1985. *A thematic analysis of the experience of time. [online]. Journal of Personality and Social Psychology. 49 (2):408–419. [2023-01-06]. Dostupné na:*
doi:10.1037/0022-3514.49.2.408. PMID 4032226.
FARKAŠOVÁ, E. , E. KRETOVÁ. 2005. *Rómske deti z pohľadu psychológie v prácach VÚDPAP.* Bratislava: VÚDPaP.
GAVORA, Peter et al. 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu.* [online]. [2023-04-19]. Bratislava: Univerzita Komenského. Dostupné na:
http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/index.php/o-ucebnici/ako-citovat.php.
HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník.* Praha: Portál.
CHRÁSKA, M. 2007. *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitatívního výzkumu.* Praha: GRADA.
KARNIOL, R., ROSS, M. 1996. The motivational impact of temporal focus: Thinking about the future and the past. [online]. *Annual Review of Psychology*, 47(1): 593–620. [2023-08-12]. Dostupné na: DOI: 10.1146/annurev.psych.47.1.593.
KÖVEROVÁ, Š. 2003. Sociológia životného cyklu. Bratislava, OZ Sociálna práca.
LEVICKÁ, J. 2017. *Ethnic-sensitive Social Work* . In: BALOGOVÁ, B. 2017. Multiculturalism in Social Work : Conference Proceedings : Scientific Conference with International Participation, 19th - 23rd June 2017. Warszawa : Wydawnictwo Jedność w różnorodności, 2017, pp. 165-168.
LITTLE, B.R. 1983. Personal projects: A Rationale and Method for Investigation. [online]. *Environment and Behavior*, 15(3): 273–309.[2022-12-10]. Dostupné na: https://doi.org/10.1177/0013916583153002.
LOUČKOVÁ, I. 2010. *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu.* Praha: SLON.

LUKÁČ, Marek. 2015. *Rómovia a vzdelanie: Sociálne a edukačné kontexty.* Prešov: Prešovská univerzita.
MACHÁČEK, Ladislav. 2011. *Úvod do sociológie mládeže.* Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
NURMI, J., SALMELA-ARO, K., AUNOLA,K. 2009. Personal goal appraisals vary across both individuals and goal contents. [online]. *Personality and Individual Differences*, 47(5):498–503. [2022-10-18]. Dostupné na: https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.04.028.
SAK, P. 2000. Proměny české mládeže. Praha, Petrklíč.
ŠATÁNEK, Juraj. 2004. *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 80-8083-015-0.
ŠUHAJDOVÁ, I. 2011. Sociálny pedagóg a rómska rodina. [online]. *Prohuman* [2023-04-19]. Dostupné na: https://www.prohuman.sk/pedagogika/socialnypedagog-a-romska-rodina.
TAVEL, Peter. 2004. *Zmysel života podľa V. E. Frankla.* Bratislava: IRIS.
THOMPSON, N. 2017. *Existentionalism and Social work* London: Routledge.
URBANOVÁ, K. 2023. *Životné ciele mladých Rómov a Rómok*. Bakalárska práca. Trnava: UCM, FSV.

Kontakt

Bc. Klaudia Urbanová (urbanova3@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

NÁZORY VEREJNOSTI NA STRIEDAVÚ STAROSTLIVOSŤ

PUBLIC OPINIONS ON ALTERNATIVE PERSONAL CARE

Petra KURTANSKÁ, Jana LEVICKÁ

Abstrakt
Verejná mienka má potenciál ovplyvňovať myslenie jedincov, aj celých skupín, nezriedka má vplyv aj na prijímanie legislatívy, či iných závažných noriem. V oblasti sociálnoprávnej ochrany môže ovplyvňovať rozhodovací proces sudcov, ale tiež sociálnych pracovníkov a pracovníčok. Pre tento význam verejnej mienky sme sa zamerali na zistenie názorov verejnosti na inštitút striedavej osobnej starostlivosti. Cieľom príspevku je prezentovať naše zistenia, ktoré sme získali prostredníctvom kvantitatívneho výskumu. Na zber dát bol použitý 22 položkový dotazník vlastnej konštrukcie. Výskumný súbor 309 respondentov, z čoho až 234 (75,7%) boli ženy, zvyšných 75 (24,3%) respondentov boli muži.

Kľúčové slová: *DETI. ROZVOD. STRIEDAVÁ OSOBNÁ STAROSTLIVOSŤ. KOLÍZNY OPATROVNÍK.*

Abstract
Public opinion has the potential to influence the thinking of individuals and entire groups, it often has an impact on the adoption of legislation or other important standards. In the field of social protection, it can influence the decision-making process of judges, but also of social workers. Because of this importance of public opinion, we focused on finding out the opinions of the public on the institute of alternating personal care. The aim of the paper is to present our findings obtained through quantitative research. A self-constructed 22-item questionnaire was used for data collection. The research group consisted of 309 respondents, of which 234 (75.7%) were women, the remaining 75 (24.3%) respondents were men.

Keywords: *CHILDREN. DIVORCE. ALTERNATING PERSONAL CARE. COLLISION GUARDIAN.*

ÚVOD

Rodiny, ich problémy a riešenia prešli za ostatných sto rokov dynamickými zmenami. Keď ešte na začiatku 20. storočia prevládalo patriarchálne usporiadanie vzťahov vo vnútri rodiny, s minimálnymi právami manželiek, či matiek, v súčasnosti vyspelá spoločnosť rešpektuje ženu ako rovnocennú partnerku muža. Viaceré zmeny, ktoré sa udiali v globálnej spoločnosti sa odrazili aj v rodine. Od pevne štruktúrovanej inštitúcie s prísnymi pravidlami a formalizovanými vzťahmi v manželstve sa rodina posunula k viacerým súčasným usporiadaniam. K jedným z najväčších zmien vo vzťahu k inštitúcii rodine patrí aj odtabuizovanie manželských konfliktov, ktoré v záverečnej fáze končia rozpadom manželstva. Rozpad dobrých manželských vzťahov bol ešte aj v 50. rokoch minulého storočia pokladaný za zlyhanie manželov, pričom obviňovaná bola predovšetkým žena. V prípade rozvodu sa súdy rozhodovali často v prospech otcov, pretože otcovia boli pokladaní za ich prirodzených ochrancov. V prospech otcov hovoril aj fakt, že muži mali lepšie finančné zaistenie ako ženy. Len výnimočne sa deti dostávali do starostlivosti matky a v takom prípade otec nemusel deti podporovať (Warshak, 1996). Práve vtedajšia prax zverovania detí do starostlivosti otcov bola príčinou, pre ktoré mnohé ženy zotrvávali aj

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

v problematických manželských vzťahoch. Ženy-matky boli veľmi dlho spoločnosťou vnímané ako domáce gazdiné a opatrovateľky členov rodiny, vrátane detí. K väčším zmenám prišlo po II. svetovej vojne, teda v čase, keď kulminoval emancipačný proces žien. Od polovice 20. storočia sa postupne zvyšoval počet rozvodov, a úmerne k tomu narastal aj počet matiek, ktorým boli deti zverené do výchovnej starostlivosti. Výsledkom tohto trendu bolo, že v 70. rokoch sa začali viac zverovať deti do starostlivosti matiek, následkom čoho sa otcovia stali menej aktívni v rodičovských roliach a matky boli preťažené. V dôsledku toho sa postupne v praxi presadil názor, že po rozvode by deti mali zostať s matkou a otec by sa mal vzdať aktívneho rodičovstva[1]. V osemdesiatych rokoch začali súdy preferovať **spoločnú starostlivosť** ako potenciálne lepšie pre deti. Tieto zmeny boli ovplyvnené neúspechom nového systému, rozvojom feministického hnutia a rastúcim poznaním, že pojem *"kritické obdobie"* je spoločenským predsudkom (Teyber, 2007). Súdy, ktoré rozhodujú o výchove detí po rozvode, sa tiež často riadia týmto kultom materstva, ktorý vychádza z predpokladu, že žena je lepším rodičom ako muž, a že matka je dôležitejšia ako otec. Avšak psychologické výskumy ukazujú, že prítomnosť otca v rodine má pozitívne vplyvy na deti, a preto by súdy mali preskúmavať rodičovskú spôsobilosť bez ohľadu na pohlavie rodiča a maximálne podporovať spoločnú starostlivosť. Toto by malo viesť k vytvoreniu rovných príležitostí pre oboch rodičov . Tiež by to znamenalo, že deti po rozvode budú mať trvalý a blízky vzťah s oboma rodičmi. Je dôležité, aby spoločnosť prestala vnímať rodičovstvo ako jednostrannú zodpovednosť jedného pohlavia a zamerala sa na to, aby obaja rodičia mohli plnohodnotne plniť svoje rodičovské povinnosti (Warshak, 1996).

1 STRIEDAVÁ STAROSTLIVOSŤ NA SLOVENSKU

Spoločná starostlivosť oboch rodičov po rozpade manželstva, respektíve partnerstva je viac známa pod termínom striedavá starostlivosť. Tento model má svoje korene v Kanade, kde bol prvý raz legislatívne upravený v roku 1978 (Sabini, 2017). Na Slovensku sa striedavá starostlivosť začala realizovať až v súvislosti s novelou zákona o rodine. V roku 2005 vstúpil do účinnosti zákon č. 36 Z. z. o rodine, ktorý rešpektujúc čl. 32, konkrétne ods. 4 Listiny základných ľudských práv a slobôd zaviedol v SR striedavú starostlivosť. V odseku 4 je jednoznačne uvedené, že vychovávať dieťa je právom rodiča a toto právo môže byť obmedzené, alebo pozastavené len súdnym rozhodnutím. V rámci slovenskej legislatívy sú si obaja rodičia rovní, čo je vyjadrené v § 24 zákona č. 36/2005 Z. z. nasledovne: ak sú obidvaja rodičia spôsobilí vychovávať dieťa a ak obidvaja rodičia majú záujem o osobnú starostlivosť o dieťa, potom súd môže zveriť dieťa do striedavej osobnej starostlivosti obidvoch rodičov, ďalšou podmienkou je, že takéto usporiadanie musí byť v záujme dieťaťa a týmto spôsobom budú lepšie zaistené potreby dieťaťa. Z formálneho hľadiska je možné hovoriť o dvoch formách striedavej osobnej starostlivosti. V prvej forme sa maloleté dieťa na určený čas presúva z domov matky do domova otca. Dieťa teda pravidelne mení prostredie. V rámci druhej formy maloleté dieťa nestrieda domov, ale v domove sa striedajú rodičia. V určený čas

[1] Aktívne rodičovstvo sa spája so situáciou, keď sa rodič osobne zapája do každodennej starostlivosti o dieťa. Pasívne rodičovstvo označuje stav, keď rodič sa len čiastočne podieľa na finančných nákladov spojených so starostlivosťou o dieťa a priama starostlivosť rodiča o dieťa je minimalizovaná.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

tak do domova prichádza matka, alebo otec dieťaťa (Trávniček, 2015). Časové intervaly závisia od dohody rodičov, pričom medzi najfrekventovanejšia patria týždňové a dvojtýždňové fázy striedania (Kopčanová, Filípeková 2018).

V domácej praxi sa inštitút striedavej praxi aplikuje od roku 2010, pričom v prvých rokoch sa aplikoval skôr zriedkavo. Ani v súčasnosti nie je bežnou praxou, že súd rozhodne o striedavej osobnej starostlivosti o čom svedčia údaje v nasledovnej tabuľke.

Tabuľka 1: Rozhodnutia o zverení dieťaťa do výlučnej starostlivosti po rozvode,2022

Celkový počet detí na rozhodnutiach	**10017**
Počet detí zverených do osobnej starostlivosti matke	7723
Počet detí zverených do osobnej starostlivosti otcovi	1069
Počet detí zverených do SoS	1225

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 26

Ak sa pozrieme na rozhodnutia o striedavej starostlivosti v krajovom kontexte, môžeme konštatovať, že sú tu badateľné výrazné regionálne rozdiely. Najvyšší percentuálny podiel pripadá na Bratislavský samosprávny kraj a najnižšie percento rozhodnutí o striedavej starostlivosti vyniesli súdy v Prešovskom samosprávnom kraji - len 7,34%. Bližšie pozri Tabuľka 2[2].

Tabuľka 2: Uplatnenie inštitútu striedavej osobnej starostlivosti podľa samosprávnych krajov

Samosprávny kraj:	**Percentuálne (%) vyhodnotenie**
Bratislavský kraj	23,07%
Trenčianky kraj	13,82%
Trnavský kraj	13,69%
Žilinský kraj	12,94%
Nitriansky kraj	12,55%
Košický kraj	10,45%
Banskobystrický kraj	9,53%
Prešovský kraj	7,34%
Za SR	100% čo je 1225 detí

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 27

[2] Zaujímavé by bolo, ak by sme poznali pomer medzi žiadosťou o striedavú starostlivosť a pozitívnym rozhodnutím o striedavej starostlivosti. Je totiž možné, že regionálne rozdiely sú dôsledkom toho, ako rodičia v jednotlivých samosprávnych krajoch k tejto možnosti pristupujú.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

Pri rozhodovaní o usporiadaní porozvodovej starostlivosti o dieťa je potrebné, aby súd zobral do úvahy aj ďalšie aspekty. Pri určovaní a posudzovaní záujmu maloletého dieťaťa sa zohľadňuje najmä:

1) úroveň starostlivosti o dieťa, ktorú mu môže rodič poskytnúť
2) bezpečie dieťaťa, ako aj bezpečie a stabilita prostredia, v ktorom sa dieťa zdržiava,
3) ochrana dôstojnosti, ako aj duševného, telesného a citového vývinu dieťaťa,
4) okolnosti, ktoré súvisia so zdravotným stavom dieťaťa alebo so zdravotným postihnutím dieťaťa,
5) ohrozenie vývinu dieťaťa zásahmi do jeho dôstojnosti a ohrozenie vývinu dieťaťa zásahmi do duševnej, telesnej a citovej integrity osoby, ktorá je dieťaťu blízkou osobou,
6) podmienky na zachovanie identity dieťaťa a na rozvoj schopností a vlôh dieťaťa,
7) názor dieťaťa a jeho možné vystavenie konfliktu lojality a následnému pocitu viny,
8) podmienky na vytváranie a rozvoj vzťahových väzieb s obidvomi rodičmi, súrodencami a s inými blízkymi osobami.

Práve zisťovaním týchto skutočností poveruje súd kolízneho pracovníka, ktorým je sociálna pracovníčka alebo sociálny pracovník z miestne príslušného oddelenia sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately.

Hoci je striedavá starostlivosť pokladaná za optimálny spôsob usporiadania porozvodových starostlivosti o dieťa, nie je vhodná pre všetkých rodičov. Ako upozorňuje Warshak (1990), striedavá starostlivosť môže zlyhať:

- ak jeden z rodičov nie je schopný sa primerane starať o dieťa/deti,
- ak jeden z rodičov odmieta túto formu starostlivosti,
- ak rodičia po rozvode alebo rozchode žijú veľmi vzdielene od seba.
- ak rodičia pociťujú silné nepriateľstvo voči sebe
- ak rodičia používajú deti ako pešiakov vo vlastnej vojne.

Je dôležité, aby všetci účastníci procesu, v ktorom sa rozhoduje o usporiadaní vzťahov rodičov a ich detí po rozvode, prihliadali na najlepší záujem dieťaťa, tak ako to vyžaduje Dohovor o právach dieťaťa**. Článok 3 odsek 1** Dohovoru o právach dieťaťa zaručuje dieťaťu právo na posúdenie jeho alebo jej najlepších záujmov a ich prvoradé zohľadnenie pri akýchkoľvek krokoch alebo rozhodnutiach, ktoré sa ho týkajú, tak vo verejnej, ako aj v súkromnej sfére, Problémom je, že vysvetlenie si najlepšieho záujmu môže byť u jednotlivých účastníkov procesu veľmi rozdielne.

2 METODOLÓGIA

Štúdia je výstupom širšie koncipovaného výskumu, ktorého cieľom bolo ***Zistiť názory verejnosti na striedavú osobnú starostlivosť'.*** Tento cieľ sme si stanovili na báze poznania sily verejnej mienky, ktorá dokáže ovplyvňovať názory a postoje ľudí, teda aj politikov, ktorí prijímajú zákony. Práve pod vplyvom verejnej mienky bola najskôr v Kanade, následne v USA upravená legislatíva tak, aby bolo obidvom rodičom, ktorí sa chcú riadne osobne podieľať na výchove svojho dieťaťa/detí, umožnené túto starostlivosť realizovať.

Výskum bol realizovaný v kvantitatívnom dizajne za použitia dotazníka vlastnej konštrukcie. Dotazník mal 22 položiek, z ktorých 17 bolo uzavretých a zvyšných 5 položiek bolo koncipované ako otvorené otázky. Z formálneho hľadiska bol dotazník vytvorený v Gmail Forms a umiestnený bol v internetovom prostredí, v ktorom prebiehal zber dát počas

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

druhej polovice februára 2023. Počas tohto obdobia sme získali 309 úplne vyplnených dotazníkov, ktoré sme následne spracovali za použitia deskriptívnej štatistiky.

2.1 Informácie o výskumnej vzorke

Z celkového počtu 309 respondentov až 75,7%, (234) boli ženy, zvyšných 24,3% (75) boli muži. Vekové zloženie respondentov je zachytené v nasledujúcom grafe. Potešilo nás, že do nášho výskumu sa zapojili respondenti vo vekovom rozpätí od 18 rokov až po kategóriu 60+.

Graf 1: Vekové zloženie respondentov

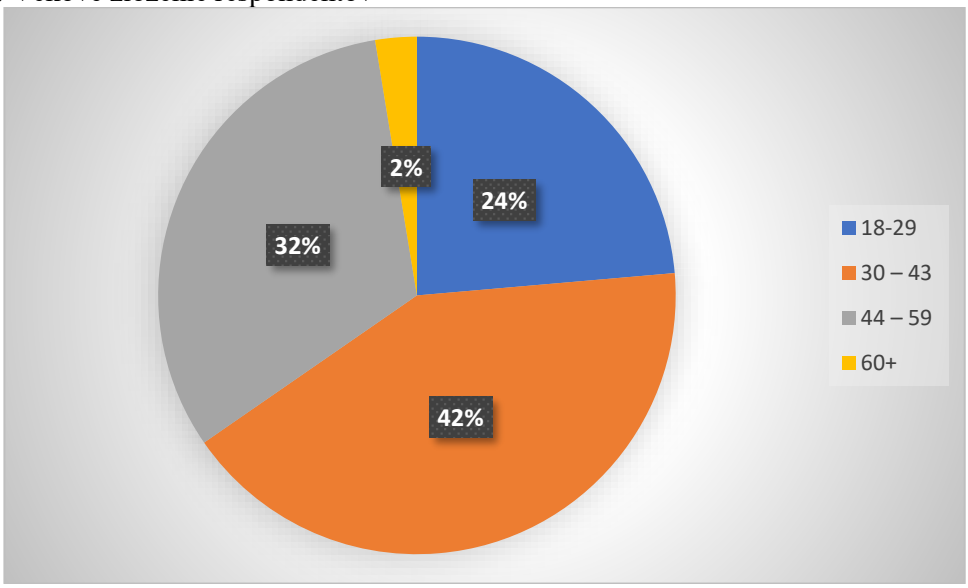

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 36

Ako môžeme vidieť z údajov v grafe 2, výsledky nám ukazujú, že 73 (24 %) respondentov bolo vo veku 18 – 29 rokov, 129 (42 %) respondentov vo veku 30 – 43 rokov, 99 (32 %) respondentov vo veku 44 – 59 rokov a 8 (2 %) respondentov vo veku 60 rokov a viac.

Ďalšie nami sledované demografické údaje boli ***vzdelanie, rodinný stav a deti***. V našom výskumnom súbore prevažovali respondenti s úplným stredoškolským vzdelaním v počte 140 respondentov. Iba 6 respondentov malo len základné vzdelanie.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

Graf 2: Najvyššie dosiahnuté vzdelanie

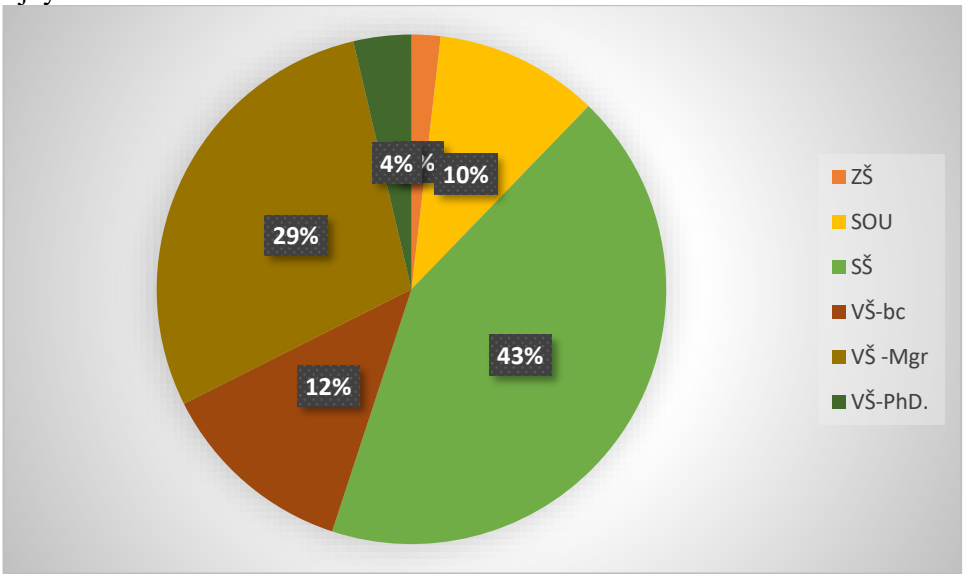

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 37

Bolo pre nás prekvapením, že najpočetnejšiu zložku nášho výskumného súboru tvoril respondenti, ktorí aktuálne boli vydaté/ženatí. Tento stav označilo až 112 (36,2 %) respondentov, Vzhľadom k téme sme predpokladali, že najväčšiu skupinu budú tvoriť respondenti, ktorých vzťah sa rozpadol. Týchto respondentov v našom súbore bolo 92 (29,8 %).

Graf 3: Rodinný stav respondentov

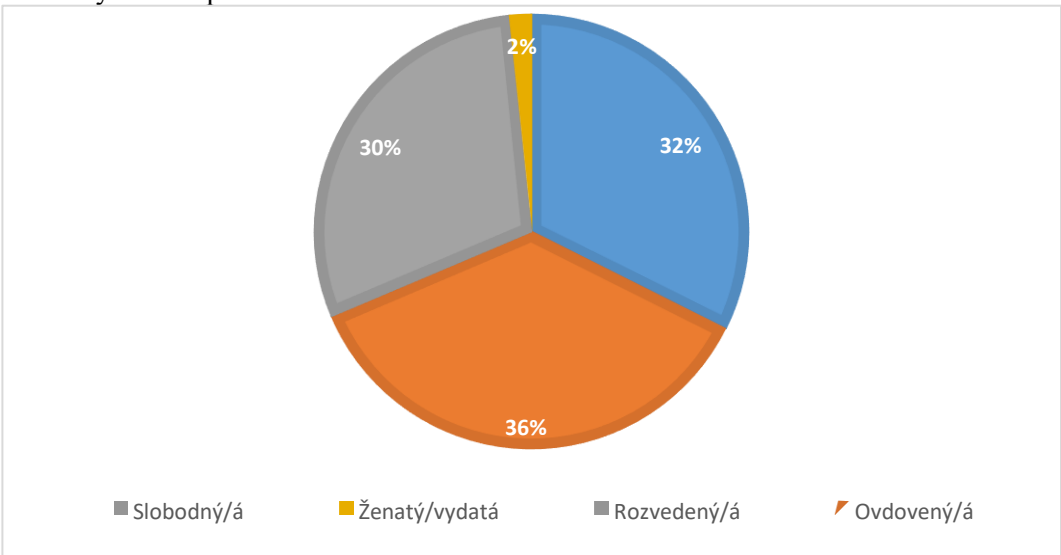

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 37

Najzaujímavejším zo sledovaných ukazovateľov bolo rodičovstvo respondentov. Až 60 (19 %) respondentov nemalo žiadne dieťa. Najväčšiu skupinu respondentov tvorili rodičia s dvomi deťmi, ktorých bolo 114 (37 %).

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

Graf 4: Počet detí

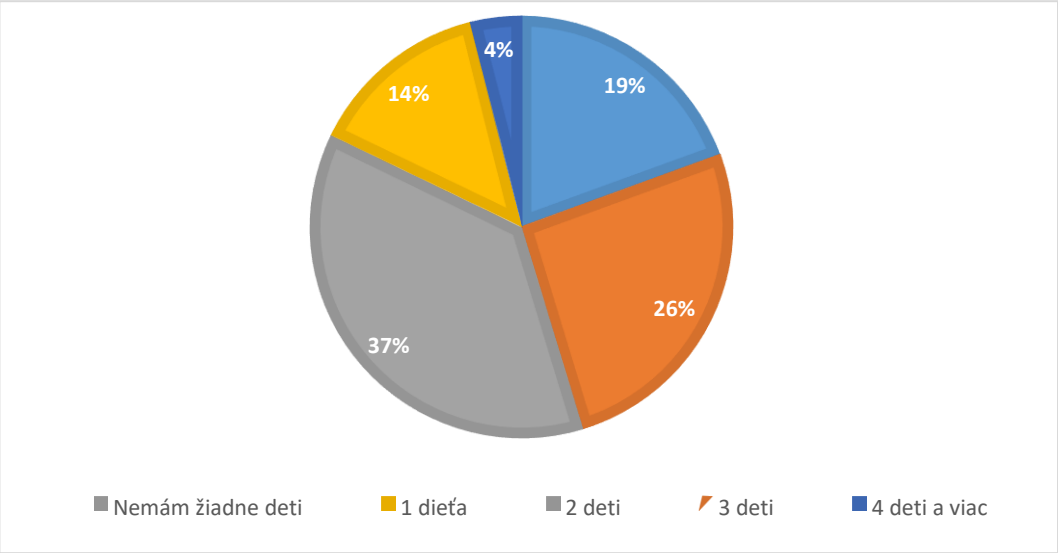

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 38

3 VLASTNÉ ZISTENIA

Popri pomerne veľkému počtu publikácií, ktoré sa otázkam striedavej starostlivosti venujú, stále existujú viaceré aspekty tejto problematiky, ktoré zostávajú na okraji záujmov autorov a autoriek. Z hľadiska sociálnej práce nás zaujímajú dva okruhy. Jedným z nich je názor verejnosti na striedavú starostlivosť a druhým je hodnotenie súčasného systému striedavej starostlivosti na Slovensku verejnosťou. Ako sme už uviedli, na zistenie relevantných dát sme použili dotazník vlastnej konštrukcie. Na analýzu získaných dát sme použili deskriptívnu štatistiku.

Názory verejnosti na striedavú starostlivosť nás zaujímali preto, lebo u odbornej verejnosti sa nestretneme s jednotným názorom, o ktorý by sa kolízni opatrovníci/opatrovníčky pri vypracovávaní správy pre súd mohli oprieť. Niektorí autori zastávajú názor, že striedavá starostlivosť je vhodná pre všetky deti bez rozdielu, teda aj pre najmenšie deti (Nielsen, 2014). Iní preferujú, aby deti do 3., respektíve 4. roku boli umiestnené v stabilnom prostredí, čo vylučuje striedavú starostlivosť (Špaňhelová, 2012, Cihlář, 2011).

Podobnú rozdielnosť názorov kopíruje aj náš výskum. Na základe deskriptívnej analýzy konštatujeme, že len **28%**, čo je 86 respondentov pokladalo striedavú starostlivosť za najlepšie riešenie pre dieťa. Striedavú starostlivosť za vhodnú formu, ale len pre deti staršie ako 11 rokov pokladalo 41 (13 %) respondentov. Až 50% našich respondentov, čo predstavuje 156 členov výskumného súboru zastáva názor, že striedavá starostlivosť **nie je vhodná pre žiadne dieťa.**

Graf 5: Vhodnosť NRS pre vybrané kategórie detí

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

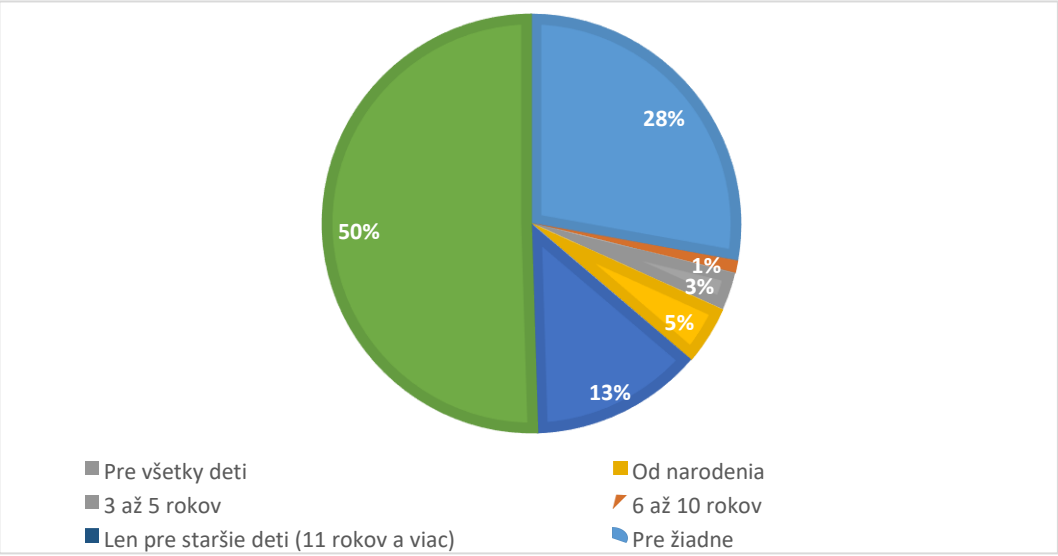

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 44

Zisťovali sme vhodnosť striedavej osobnej starostlivosti vo vzťahu k veku dieťaťu. Len **3** respondenti (čo zodpovedá 1%) pokladajú túto formu starostlivosti vhodnú už pre deti od narodenia**. 9** (3%) respondentov za vhodný vek pre zavedenie striedavej osobnej starostlivosti pokladá už vek od 3-5 rokov. Pre vekové rozpätie medzi 6.-10. rokom takúto starostlivosť označilo **14**(5%) respondentov. Z uvedeného vyplýva, že len **26** respondentov pokladá striedavú osobnú starostlivosť za vhodnú pre deti mladšie ako 10 rokov.

Zástancovia striedavej osobnej starostlivosti pokladajú za najvhodnejšie, aby súdy automaticky využili tento inštitút v konaní o určení zverenia dieťaťa/detí do osobnej starostlivosti. Takýto mechanický prístup – bez zvažovania vhodnosti pre konkrétne dieťa/deti zamietlo až **73,5%** (227) našich respondentov, Až 94,2% (291) respondentov zastáva totiž názor, že existujú rodičia, pre ktorých takéto usporiadanie nie je vhodné. 26,5% (82) našich respondentov sa domnieva, že automatické rozhodovanie by mal súd využiť len vtedy, ak existuje dostatok dôvodov pre zverenie dieťaťa do výlučnej osobnej starostlivosti jedného z rodičov.

Druhým okruhom nášho záujmu bolo hodnotenie súčasného systému striedavej starostlivosti slovenskou verejnosťou. V tejto súvislosti nás prekvapilo, že len 78(25,2%) respondentov pokladá slovenský systém striedavej osobnej starostlivosti za dobrý. Výraznú nespokojnosť s aktuálnym stavom potvrdilo 231 (74,8%) respondentov. Najčastejším dôvodom ich nespokojnosti bolo zdĺhavé konanie našich súdov. K tejto možnosti sa priklonilo až 219 (70,9%) respondentov. Medzi dôvody nespokojnosti so súčasným stavom v oblasti striedavej osobnej starostlivosti je možné započítať, že až 214 (69,3 %) respondentov zastáva názor, že súdy pri rozhodovaní o zverení dieťaťa do striedavej osobnej starostlivosti neprihliadajú k záujmom dieťaťa.

Potešilo nás, že až **250 (80,9 %)** respondentov si myslí, že kolízny opatrovník (teda sociálna pracovníčka/sociálny pracovník) svojím konaním dokážu pozitívne ovplyvniť rozhodovanie sudcu. Opačný názor zastávalo len 59 (19,1 %) respondentov. V rámci otvorenej otázky mohli uviesť dôvody, pre svoje stanovisko. Otvorené otázky boli analyzované s použitím tematickej analýzy (Braun, Clark, 2006). Pri obidvoch možnostiach sme generovali bazálne témy, ktoré sa v súvislosti s ich stanoviskom objavili. V nasledovnej časti uvádzame témy, ktoré sme vygenerovali vo vzťahu k názoru respondentov, že kolízni

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

opatrovníci môžu pozitívne ovplyvniť rozhodovanie súdov. Tieto témy sme podporili aj vybranými kódmi.

Tabuľka 3: Kolízni opatrovníci môžu pozitívne ovplyvniť rozhodovanie súdov

Téma	**Príklad**
Hájenie záujmu dieťaťa	**R 6:** *„Vždy háji záujem deti“.* **R 137:** *„Osobným pohovorom s dieťaťom, či má o to záujem“.*
Písanie posudkov	**R 69:** *„Odborný posudok, rozhovor s dieťaťom“.* **R 194:** *„Napíše posudok“.* **R 239:** *„Predpokladám, že spisuje posudok, a sú snáď prípady, keď má pádne argumenty, prečo odporúča zveriť dieťa do starostlivosti jedného rodiča“.*
Monitorovanie rodiny	**R 18:** *„Ak sociálny pracovník monitoruje rodinu a vedie s nimi komunikácie, určite to zmení pohľad na vec“.* **R 111:** *„Sociálna pracovníčka ma priestor na monitorovanie vzťahov medzi rodičmi a dieťaťom.. teda mala by mat“.*
Spravodlivý pohľad	**R 123:** *„Sociálna pracovníčka je [by mala byt) najlepšie oboznámená s domácim prostredím a zvykmi oboch rodičov a pokiaľ je nezainteresovaná poskytne spravodlivý pohľad na situáciu“.* **R 147:** *„Nezaujatá osoba“.*
Pravidelné kontroly	**R 225:** *„Kontrolnými návštevami pred pojednávaním ‚rozhovorom s dieťaťom (pokiaľ ma na to vek a vie sa vyjadriť), rozhovorom s rodičom“.*

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 51

Obdobne sme postupovali aj pri spracovaní odpovedí tých respondentov, ktorí zastávajú názor, že kolízni opatrovníci negatívne ovplyvňujú rozhodovanie súdov. V tabuľke č. 4 uvádzame niekoľko vygenerovaných tém (s kódovou podporou), ktoré nám

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

poukazujú na pravdepodobné subjektívne negatívne skúsenosti našich respondentov s procesom rozhodovania vo veci striedavej osobnej starostlivosti.

Tabuľka 4: Kolízni opatrovníci môžu negatívne ovplyvniť rozhodovanie súdov

Téma	**Príklad**
Nadržiavanie jednému rodičovi	**R 171:** *„Úmyselným skreslením skutočností v neprospech jedného z rodičov“.* **R 217:** *„Ak je sociálna pracovníčka skorumpovaná nadržiava len jednému rodičovi“.* **R 259:** *„Dosť ovplyvňovaní soc. pracovníci, nekontrolujú stav domácnosti, nadŕžajú jednej strane - nie sú nestranní“.*
Nedodržiavane záujmu dieťaťa	**R 279:** *„Jednoducho nehľadí na skutočný záujem dieťaťa, pridŕža sa štatistík, odškrtne si vybavené“.* **R 44:** *„Žena - žena, obe sa prikláňajú k matkám a ich názorom, nerešpektujúc zákony, výskumy a skutočný záujem dieťaťa. Sociálny pracovník v omnoho väčšej miere, ak nie na 100 % koná v prospech matky.* *Vyjadruje sa na pojednávaní, v listinách, podáva návrhy“.*
Konexia a korupcia	**R 27:** *„Sociálny pracovník, psychológ, súdny znalec napíšu neobjektívny posudok, vo veľkej väčšine sú to ženy a ich názor je do značnej miery ovplyvnený týmto faktom. Vyrábajú z mužov iba bankomaty slúžiace matkám a pomáhajú ničiť osudy detí a otcov v prevažnej miere“.* **R 163:** *„Popisuje rodinnú situáciu, preveruje rodinne zázemie, ale korupcia, konexie“.* **R 238:** *„Sociálna pracovníčka zmietla záver súdneho znalca, ktorý striedavú výchovu neodporúčal a súd rozhodol podľa nej - úplatok zo strany otca“.*

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

Dieťa patrí matke	**R 46:** „*Sú zaujaté a preferujú komunistické pravidlo dieťa patrí matke".*
	R 71: *„Absolútne ich nezaujíma názor a láska k vlastnému dieťaťu, stále je tu zaužívané že dieťa patrí matke".*
Subjektívny postoj	**R 13:** *„Subjektívny postoj".* **R 53:** *„Často ide o subjektívny názor nie odborný".* **R 234:** *„Subjektívne, čiže nemusí byť názor pravdivý".*

Zdroj: Kurtanská, 2023, s. 52

4 DISKUSIA

Napriek pomerne dostatočnému času, v ktorom existuje prax striedavej osobnej starostlivosti, nie je možné konštatovať, že by medzi odborníkmi existovala zhoda na vhodnosti tejto formy porozvodovej starostlivosti pre dieťa/deti. Niektoré názory odborníkov sú v ostrom rozpore. Pokiaľ Nielsen (2014, s. 6) tvrdí, že *„striedavá starostlivosť je spojená s lepšími výsledkami pre deti všetkých vekových skupín v rámci širokého spektra emočných, behaviorálnych a fyzických charakteristík",* Cihlář (2011) neodporúča takéto porozvodové usporiadanie pre deti mladšie ako 4 roky. Naši respondenti zastávajú až v 50% názor, že striedavá osobná starostlivosť nie je vhodná pre žiadne dieťa. Prekvapujúcim zistením bolo, že respondenti označili možnosť, že striedavá starostlivosť je vhodná pre dieťa od narodenia. Takýto názor prezentovali len 3 respondenti, čo zodpovedá 1% z celého výskumného súboru. Ďalších 9 respondentov, teda 3%, pripustilo, že striedavú osobnú starostlivosť je možné uplatniť aj deťom vo veku medzi 3. a 5. rokom. Tomuto názoru ale odporujú psychológovia, ktorí zdôrazňujú, že pre tento nízky vek je mimoriadne dôležité, aby dieťa vyrastalo v stabilnom emocionálnom a sociálnom prostredí (Špaňhelová, 2012).

Z pohľadu sociálnej práce, neexistuje vhodný čas pre ktorúkoľvek formu zverenia dieťaťa do starostlivosti po rozvode. Chápeme však, že rozvod/rozchod rodičov je realitou dneška a preto existujú deti, ktoré sa v tejto situácii nachádzajú. Tieto deti musia čeliť rozpadu vzťahu svojich rodičov. Sociálne pracovníčky a pracovníci v role kolíznych opatrovníkov však musia k tejto problematike pristupovať profesionálne. Opierajúc sa o najnovšie vedecké poznatky a na základe osobnej znalosti rodinných pomerov dieťaťa majú súdu predložiť taký návrh úpravy vzťahu rodičov a detí, ktoré najviac odráža najlepší záujem dieťaťa. Niekedy v tomto stanovisku bude návrh na zverenie dieťaťa do výchovnej osobnej starostlivosti jednému z rodičov, inokedy to bude návrh na striedavú osobnú starostlivosť. Pri každom jednom rozhodnutí tak kolízne opatrovníčky a kolízni opatrovníci opakovane riešia dilemu, ktorá forma usporiadania vzťahov po rozvode je pre konkrétne dieťa najvhodnejšia.

V tomto kontexte by sa mohlo javiť, že pre sociálnych pracovníkov nie je dôležité poznať ako verejnosť vníma rozhodovanie o zverení dieťaťa do starostlivosti rodiča, či rodičov. Ak sme v našom výskume zistili, že až 73,5% respondentov očakáva, že súd starostlivo preskúma všetky okolnosti kým rozhodne o tom, akú formu

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

porozvodového usporiadania zvolí. Sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci tak môžu očakávať, že približne takéto percento rozvádzajúcich/rozchádzajúcich sa rodičov bude očakávať, že kolízni opatrovníci budú primeranú pozornosť aj im, ich názorom a pod. Problém je v tom, že kolízni opatrovník nemá presadzovať najlepšie riešenie z pohľadu rodiča, ale najlepší záujem dieťaťa, ktorý môže byť v kolízii s predstavami rodiča/rodičov. Poznanie verejnej mienky ich však môže pripraviť na to, že časť rodičov bude s ich stanoviskom nespokojných, budú zastávať názor, že práve správa o rodine, ktorú vypracoval kolízni opatrovník je jediným dôvodom, pre ktorý súd rozhodol inak, ako rodič očakával/a. Informácie o aktuálnej verejnej mienke tak môžu pomôcť kolíznym opatrovníkom, aby sa kvalitne pripravili na komunikáciu s rodičom, nepodceňovali potrebu dôkladne a jednoznačne vysvetliť svoje odborné stanovisko obom rodičom. Výsledky nášho výskumu sú v rozpore so zisteniami, ktoré uvádza Niselsen (2011), že nastal posun vo verejnej mienky, ktorá sa posunula v prospech striedavej osobnej starostlivosti. Naše vlastné zistenia potvrdzujú, že v slovenskej spoločnosti zatiaľ takýto posun nenastal. Vlečúce sa súdne konania, zdanlivá ľahostajnosť súdov a niekedy aj nekompetentnosť sociálnych pracovníkov nenapomáha rýchlejšej zmene verejnej mienky, ale skôr podporuje pretrvávanie status quo v praxi.

4.1 Limity výskumu

Ako limit našich zistení vnímame zloženie nášho výskumného súboru, v ktorom ženy v počte 234 (75,7 %) respondentiek tvorili väčšinu. Stanoviská našich respondentov mohli byť takisto ovplyvnené ich sociálnym stavom. 36,2%, teda 112 respondentov v čase zberu dotazníkov žilo v manželstve, alebo partnerstve. Necelá tretina, konkrétne 29,8% (92) respondentov uviedlo, že ich vzťah sa rozpadol, resp., že sú rozvedení. Ak by výskumný súbor bol tvorený len respondentmi, ktorých vzťah sa rozpadol, je možné, že by výsledky boli odlišné. Rozdielnosť výsledných zistení je možné očakávať aj v situácii, ak by v súbore boli respondenti bez tejto skúsenosti.

ZÁVER

Sociálna práca ako dynamická profesia, ktorá citlivo reaguje na všetky menšie aj závažnejšie zmeny v spoločnosti musí prispôsobovať spôsoby a ciele profesionálnej intervencie času, v ktorom ich realizuje. Ako zdôrazňujú zástancovia striedavej osobnej starostlivosti, je nevyhnutné, aby sociálni pracovníci disponovali potrebnými znalosťami a kompetenciami, ktoré sú nevyhnutné pre výkon ich profesie. V rámci každého výskumu sa okrem zistení, na ktoré sa výskumník/výskumníci zameriava/jú môžu objaviť aj tzv. sekundárne, ale významné zistenia. V našom výskume to je presvedčenie rodičov, že niektoré kolízne opatrovníčky konajú nekompetentne, na čo poukazuje aj výrok jedného z našich respondentov: *„trpia deti, zamestnanci bez odborného vzdelania v sociálnej oblasti, stačí ak majú 2.stupeň VŠ akejkoľvek, sociálna pracovníčka príde na súd v zastupovaní maloletého dieťaťa ktorého nepozná, najväčšie peklo, klame, zavádza, úmyselne vyberá zo spisu dôkazy, sociálne pracovníčky sú iba „sekretárkami " sudcu, vyrábajú z mužov iba bankomaty slúžiace matkám, absolútne ich nezaujímajú záujmy dieťaťa, iba to že obaja rodičia majú právo starať sa o dieťa, žiaľ často je zmanipulovaný/á a háji skôr záujem niektorého z rodičov“*.
Negatívne skúsenosti práve s prístupom sociálnych pracovníkov a pracovníčok

neprezentovali len muži, ale aj ženy. Aj keď podobných výpovedí nebolo veľa, toto zistenie nás zaväzuje k realizácii výskumu zameraného práve na to, ako kolízni opatrovníci zvládajú svoju rolu.

POĎAKOVANIE

Príspevok je výstupom z projektu KEGA 003UCM-4/2003 Intervencie v sociálnoprávnej ochrane.

POUŽITÉ ZDROJE

BRAUN,V., CLARKE, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa.
CIHLÁŘ, Petr. 2011. Problematika hodnotenia fungovania striedavej starostlivosti. In*: Zborník odborných materiálov, rád, informácií a praktických skúseností o spoločnej porozvodovej starostlivosti o deti: Striedavá osobná starostlivosť o dieťa*. s. 39-41. [online], [cit. 2023-02-30]. Dostupné z: https://www.ligaotcov.eu/data/ligaotcov.eu/documents/KNIHA-striedavka--Liga-otcov.pdf
DOHOVOR o právach dieťaťa. 2010. [online], [cit. 2023-01-24]. Dostupné z: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacnestredisko/dohovor-pravach-dietata.pdf.
KOPČANOVÁ, D. a B. FILÍPKOVÁ. 2018. *Analýza vybraných odporúčaní rodičov na zlepšenie spoločnej starostlivosti a spoločnej starostlivosti po rozvode/rozchode rodičov/partnerov*. In: Sciendo [online]. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2018, roč. 52, č. 1,s. 60-69 [cit. 2022-12-13]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/327156700_Analysis_of_Selected_Recommendations_of_Parents_for_Improvement_of_Shared_Care_and_Joint_Custody_After_ParentsPa.
KURTANSKÁ, P. 2023. *Názory verejnosti na striedavú starostlivosť.* Bakalárska práca. Trnava: UCM v Trnave, FSV.
NIELSEN, Linda. 2014. Parenting Plans for Infants, Toddlers, and Preschoolers: Research and Issues**.** [online]. *Journal of Divorce & Remarriage,* 55(4):315-333. [2023-01-24]. Dostupné z: DOI: 10.1080/10502556.2014.901857.
NIELSEN, Linda. 2011. *Sumár 40 výskumov: aký typ usporiadania je pre deti najlepší*. [online], [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: https://www.striedavka.sk/01_custom_content/VyskumyStriedavka.pdf.
SABINI, Charlene. 2017. Foster care: A history. [online], [cit. 2023-01-28]. Dostupné z: https://www.nals.org/blogpost/1359892/290477/Foster-Care-A-History.
ŠPAŇHELOVÁ, ILONA. 2012. Vliv rozvodu na duši a chování dítěte. In: Šance detem, [online]. [cit. 2022-12-20], Dostupné z: https://sancedetem.cz/vliv-rozvodu-na-dusichovani-ditete.
TEYBER, Edward. 2007. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů, ISBN 978-80-7255-163-7.
TRÁVNÍČEK, Milan. 2015. *Střídavá péče*. Praha: Beckova edice právní instituty, ISBN 978-80-7400-596-1.
WARSHAK, Richard. 1996. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, ISBN 807178-089-8.
Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023
Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index
DOI: https://doi.org/10.34135/rss.230207

Kontakt

Bc. Petra Kurtanská (kurtanska1@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)
Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky
FSV UCM v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava